

او اسی پاک کلام نوں پڑھن توں پہلاں دُعا کرئیے:

اے خُداوند اسی تیرے پیار دے لئی تیرا شکر ادا کردے آں۔ تیرے جسم اختیار کرن دے لئی
پئی تُو سانوں ہنیرے وچوں کڈھ کے روشنی وچ لیایا ایں۔ اسی تیری پاک مرضی تے تیرے بے
پناہ فضل دے لئی تیرا شکر ادا کردے آں۔ اُج دی ایس شام دے لئی تیرا شکر ادا کردے آں
پئی تُو سانوں شکر ادا کرن دا موقع دتا اے تاں پئی اسی سارے اکٹھے ہو سکئیے تے تیرے توں
سکھدیاں ہوئیاں تیرے فضل دے وچ اگے وھد سکئیے۔ اسی ایہہ سارا کجھ تیرے سوہنے پتر
اپنے خُداوند یسوع مسیح داناں لیندیاں ہوئیاں منگدے آں۔ آمین۔

ایہہ کافی تفصیل دے نال اے تے ایہدے وچ کجھ نقشے وی پائے جاندے نے تے ایہناں
نقشیاں توں علاوہ ایہدے وچ خُداوند یسوع مسیح دا نسب نامہ وی پایا جاند اے۔ یسوع مسیح
مقدس یوسف تے مقدسہ مریم دی نسل دے وچوں سی۔

اپنے کول پائے جاون والے تحریر خاکے دی لو دے وچ وگے وھدے آں تے اسی ویکھدے آں
پئی ایہہ گل بات بنی اسرائیل دی باہلی دیس نکالے دے نال شروع ہندی اے۔
او اسی پہلے ورقے توں شروع کردے آں۔ ایہہ بنی اسرائیل دے باہلی دیس نکالے دے نال
شروع ہندی اے۔ بنی اسرائیل نے باہل دے وچ اسیری دا دکھ برداشت کیتا سی۔ او ۵۸۶
ورے مسیح توں پہلاں باہلی قوم دی اسیری وچ گئے سن، ایہہ ساڈے کول اک چٹا تختہ اے۔

نقشے اُتے وچکار دے لکیر یروشلیم دی ہے تے میں ایہنوں نقشے اُتے مار کر دے نال واضح کردا جاواں گا۔ ایہہ نقشہ مشرق وسطیٰ دی بدترین صورت حال نوں پیش کردا پیا اے۔ یروشلیم دے نال نال بحر اوقیانوس وگدا اے۔ ایہدے نال اصل وچ بنی اسرائیل دی موجودہ سلطنت اے تے ایہدے جنوب دے وچ مصر دا ملک اے۔ ایتھے بالکل سیدھ دے وچ دشتِ عرب تے عراق دا دریائے فرات اے، تے ایہدے نال نال ای شام تے ترکی نے۔ ایہہ نوئے مشرق وسطیٰ دا نقشہ اے۔

خُدا دے پاک کلام دے مطابق بنی اسرائیل دی تاریخ ابرہام توں شروع ہندی اے۔ ایویں لکھیا ہویا اے:

تے خُداوند نے ابرہام نوں آکھیا پئی تُو اپنے وطن تے اپنے ناطے داراں دے وچوں تے اپنے پیئو دے گھر دے وچوں نکل کے اوس ملک دے وچ جا جیہڑا میں تینوں دکھاواں گا تے میں تینوں اک وہڈی قوم بناواں گا تے برکت دیواں گا۔ تے تیرا ناں سرفراز کراں گا۔ ایویں توں برکت دا سبب ہوویں گا۔ جیہڑے تینوں مبارک آکھن گے میں اوہناں نوں برکت دیواں گا تے جیہڑے تیرے اُتے لعنت کرن گے میں اوہناں دے اُتے لعنت کراں گا تے زمین دے سارے قبیلے تیرے سببوں برکت پاؤن گے۔ سو ابرہام خُدا دے آکھن دے مطابق تُو پیا۔ تے لوط اوہدے نال گیا تے ابرہام پچھتر وریاں دا سی جدوں او حاراں توں روانہ ہویا سی۔ تے ابرہام نے اپنی بیوی ساری تے اپنے بھتیجے لوط نوں تے اوس سارے نال نوں جیہڑا اوہناں نے اکٹھا

کیتا سی تے اوہناں بندیاں نوں جیہڑے جیہڑے اوہناں نوں حاران وچ مل گئے سن نال لیا
 تے اوکنعان دے ملک نوں ٹر پئے سن۔ تے اوکنعان دے ملک دے وچ آئے۔
 ابرہام کسدیاں دے اُور توں روانہ ہويا تے اوہنوں تے اوہنوں بلاہٹ ہوئی پئی او تھوں نکل
 کھلو۔ تے اوہنے او راہ ملیا جہدے اُتے کئی لوکی ٹردے ہندے سن کیوں جے قوماں اک دو جے
 دے نال تجارت کردیاں ہندیاں سن۔ بابل دے وچ ایویں دے پانڈے ملے نے جنناں نوں
 مشرق دے ولوں تے فارس تے مغرب دے ولوں کریتے توں لیایا جاندا سی۔ بُدنن توں
 دیودار دی لکڑ لیائی جاندا سی تے رال ملیا ہويا عمارتی مصالحہ بحیرہ مُردار توں۔
 اُور دا علاقہ روشنیاں دا شہر اکھواندا سی تے او تھے کئی تھواواں تے دو منزلہ مکان پائے جاندا
 سن۔ او تھے عبادتخانے و سی سن۔ پُرانیاں شیوا نکبھن والیاں دا آگھنا اے پئی کسدیاں دے اُور
 توں کتاب خانے تے کتاب خانیاں توں لُغت دیاں کتاباں علمِ ریاضی دیاں فہرستاں تے طالب
 علماں دیاں کاپیاں لبھیاں سن۔ ایس زمانے دے وچ ادب تے لٹریچر دے وچ کافی ترقی ہوئی
 سی۔

خُدا نے ابرہام دے نال وعدہ کیتا سی پئی میں تینوں اک و ہڈی قوم بناواں گا۔ تے ایویں
 عبرانی قوم دا آغاز ابرہام توں ہويا سی۔ واحدانیت دے سارے منن والے ایس گل نوں
 منندے نے پئی خُدا نے ابرہام دے نال برکت دا وعدہ کیتا سی۔ پیدائش دی کتاب دے
 مطابق ابرہام نوں خُدا نے چُنیا سی۔ خُدا نے اوہنوں کسدیاں دے اُور یعنی موجودہ عراق توں

سدیا سی۔ خُدا نے اوہدے نال وعدہ کیتا سی پئی او اوہنوں وعدہ کیتی ہوئی سرزمین یعنی اوس
ملک وچ لے جاوے گا جیہڑا اوہنے اوہناں دے لئی مُقرر کیتا اے۔ ایویں ابرہام اپنے بھتیجے لوط
تے اپنی بیوی ساری نون تے اوس سارے کجھ نون اکٹھا کر کے جیہڑا اوہناں نے جمع کیتا سی
دشتِ حاران نون چل پئے سن۔ اتھے اوہدے وہڈیاں دے وچوں کوئی وی اوہدے نال نہیں
سی۔ او دشتِ حاران دے وچ اپنے بھتیجے تے اپنی بیوی ساری دے نال رہیا سی تے اوہنے اوس
ملک دے ول نون اپنے سفر نون جاری رکھیا سی۔

تے فیر خُداوند ابرہام نون دکھالی دتا تے آگھیا پئی میں ایہہ ای ملک تیری نسل نون دیواں گا
تے اوہنے اتھے خُداوند دی لئی جیہڑا اوہنوں دکھالی دتا سی اک قربانی گاہ بنائی۔
خُدا نے ابرہام دے نال وعدہ کیتا سی پئی او ملک جمدے وچ او چلدا پیا سی او اوہنوں اوہدیاں
بچیاں نون دیوے گا۔ ابرہام دا مطلب اے قوماں دا باپ۔ ایویں ای خُدا نے اوہدی بیوی داناں
ساری تون بدل کے سارہ رکھ دتا سی۔ پر اہجے تیکر اوہناں دی کوئی اولاد نہیں ہوئی سی۔
پر مُقرر کیتے ہوئے ویلے تے خُدا نے اوہناں نون اوہناں دا اکلوتا پترِ اضحاق دتا سی جدوں ابرہام
دی عمر ۹۹ سال ہو گئی سی۔ خُدا نے ابرہام نون اولاد دیندیاں ہوئیاں اوہدے نال کیتے گئے
وعدے نون پورا کیتا سی۔ اوہدے بارے دے وچ ایویں لکھیا ہویا اے:

فیر خُدا اوہنوں ممرے دے بلوطاں دے وچوں نظر آیا او اوس ویلے دن نون گرمی دے ویلے
اپنے خمیے دے بُوہے وچ بیٹھیا ہویا سی۔ تے اوہنے اپنیاں اکھیاں چک کے نظر کیتی تے کیہ

ویکھدا اے پئی تِن بندے اوہدے اگے کھلوتے نے تے او اپنے خیمے دے بُوہے توں اوہناں نوں
 ملن دے لئی دوڑیا تے زمین تیکر جھکیا تے اکھن لگیا پئی اے میرے خُداوند جے میرے اُتے
 تہاڈے کرم دی نظر ہوئے تے اپنے خادم دے کولوں تُر نہ جاؤ۔ سگوں تھوڑا جیسا پانی لیا
 جاوے تے تُوں اوس رُکھ دے ہیٹھاں آرام کرو۔ تے میں تہاڈے لئی روٹی لے کے آندا آں
 تے فیر تُوں اگے وہدو۔ کیوں جے تُوں ایس ای لئی اپنے خادم دے کول آئے او۔ تے اوہناں
 نے اوہنوں آکھیا پئی جیویں تُوں آکھیا اے اویں ای کر۔ تے ابرہام ڈیرے وچ سارہ دے کول
 دوڑا گیا تے اوہنوں آکھیا پئی تِن پیمانہ باریک اٹالے تے چھیتی دے نال اوہنوں گونھ کے بھُلکے
 بنا۔ تے ابرہام چھیتی دے نال گلے ول نوں گیا تے اک موٹا تازہ پچھڑا لیا کے اک خادم نوں دتا
 تے اوہنے چھیتی دے نال اوہنوں تیار کیتا۔ فیر اوہنے مکھن تے دُدھ تے اوس پچھڑے نوں
 جیہڑا اوہنے پکویا سی لے کے اوہناں دے اگے رکھیا تے آپ اوہناں دے کول اوس رُکھ دے
 ہیٹھاں کھلوتا رہیا تے اوہناں نے کھایا۔ فیر اوہناں نے پچھیا پئی تیری بیوی ساری کتھے ہے؟
 فیر اوہنے آکھیا پئی میں بہار دے موسم دے وچ فیر تیرے کول آواں گاتے ویکھ تیری بیوی
 ساری دے پتر ہوئے گا۔

ایویں ابرہام خُدا دے وعدے نوں یاد رکھدیاں ہوئیاں اوس وعدے کیتے ہوئے ٹک ول نوں
 وهدا رہیا سی۔ ایس ای دوران اوہنوں خُدا دے نال بہت سارے تجربے ہوئے سن۔ خُدا نے
 اوہنوں پتر دتا جہدا نال اخلاق سی۔

جدوں او وڈا ہویا تے ابرہام نے اپنے نوکر نوں حاران وچ گھلیا تاں پئی او اوہدے پتر دے لئی بیوی لے کے آوے۔ اوس نوکر نے ربقہ نوں چُنیا تے اوہدے توں توام پتر یعنی یعقوب تے عیسو جے سن۔ یعقوب اپنی بھائی عیسو نوں اپنے پہلو ٹھے دا حق وچن تے راضی کر لیندا اے تے فیر باجوں جدوں اضحاق عیسو نوں برکت دینا چاہندا اے تے اوہدوں وی یعقوب اپنی ماں دی مدد دے نال او برکت وی حاصل کر لیندا اے۔ ایہہ ویکھدیاں ہوئیاں عیسو بڑا غضبناک ہندا اے تے یعقوب اپنی بھائی توں ڈردیاں ہوئیاں حاران نوں نس جاندا اے۔ ایس ای راہ دے وچ اوہنے اک سیرھی ویکھی سی جہدا اک سراسمان تے تے اک سرازمین تے سی۔ تے ایویں خدا نے اوہدی برکت دے تصدیق کر دتی سی۔ یعقوب نے بارہ ورے اپنے ماموں لابن دی سیوا کیتی سی جہدے بدلے اوہنے اوہدیاں دو دھیاں لیاہ تے راخل دے نال ویاہ کر لیا سی تے اوہناں دے نال دو لونڈیاں وی سن۔ تے ایہناں توں یعقوب دے گھر وچ بارہ پتر جے سن۔ ایہہ ای بارہ پتر بارہ قبیلے اکھوائے سن تے ایہہ وہدے وہدے اسرائیل قوم بن گئے سن۔ پیشے دے لحاظ دے نال ایہہ ایلی سن تے ایہہ بہت ای ڈاہڈے تے مضبوط لوک سن۔ یعقوب حاران توں اپنیاں بیویاں، بچیاں تے بہت سارے مال و دولت نوں لے کے کنعان دے ملک دے وچ آیا گیا تے اوہدے بھرا عیسو نے اوہدا استقبال کیتا سی۔ تے یعقوب ملک کنعان دے وچ رہند سی، یعقوب دی نسل دا حال ایہہ ہے۔ یوسف سترہ ورے دی عمر دے وچ اپنیاں بھراواں دے نال بھیڈ بکریاں چراندا سی۔ او اپنیاں بھراواں

دیاں ساریاں پیہڑیاں کماں دا حال آ کے اپنے پئیو نوں دسدا ہندا سی۔ یعقوب اپنیاں ساریاں پتریں توں بہتوں یوسف نوں پیار کردا سی۔ کیوں جے او اوہدے بڈے ویلے دا پتر سی۔ اوہدے پئیو نے اوہنوں اک بہت سوہنی پوشاک بنا کے دتی ہوئی سی۔ تے یوسف نے اک خواب ویکھیا پئی اسی سارے ای اک کھیت دے وچ کھلوتے آں تے میرا پولا اٹھ کے کھلو گیا سی تے تھماڈیاں پوئیاں نے میرے پوے نوں سجدہ کیتا اے۔ ایس وجہ توں وی اوہدے بھائیاں نے اوہدے نال حسد کرنا شروع کر دتا سی۔ اوہناں نے اوہنوں اسمعیلی قافلے والیاں نوں وچ دتاتے اپنے باپ نوں آکھیا پئی اوہنوں کسے جانور نے کھالیا اے۔ اوہنوں اک مصری افسر فوطیفار نے خرید لیا سی تے اوہدی قابلیت دی وجہ توں اوہنوں اپنے سارے گھر دا مختار بنا دتا سی۔ پر اک الزام دی وجہ توں اوہنوں کئی سالوں تیکر قید دے وچ رہنا پیا سی۔ خدا نے اوہنوں اوہنوں سرفراز کیتا۔

اوس ویلے دے بادشاہ فرعون نے اک سُنفا ویکھا جمدی تعبیر اوہدیاں نجومیاں تے فالگیریاں دے وچوں کوئی وی اوہنوں دس نہ سکیا سی پر یوسف نے اوہدی تعبیر بیان کیتی۔ فرعون نے اوہنوں اُچا عہدہ دتاتے اوہدا ویاہ مصر دے اک مندر دے پجاری دی دھی دے نال کر دتا سی۔ اوس ویلے کال سی تے کتے وی کھاون نوں اناج نہیں بلدا ہندا سی۔ پر یوسف دے کول ای صرف غلہ پایا جاندا سی۔ یوسف دے بھائی وی اوہدے کولوں غلہ لین لئی گئے تے اوہنے اوہناں نوں پچھان لیا سی۔ تے اوہنے اوہناں ساریاں نوں اپنے کول بلا لیا سی۔

اوہناں نے ملک مصر دے وچ جشن دے علاقے دے وچ وسنا شروع کر دتا سی۔ تے فیر اک
 نواں بادشاہ مصر دے وچ ہویا جیہڑا یوسف نوں نہیں جاندا سی۔ اوہنے آکھیا پئی ایہناں لوکاں
 نوں ویکھو پئی ایہہ بہت وہدے جاندے نے تے ایویں نہ ہوئے پئی ایہہ ساڈیاں ویریاں دے
 نال رل کے ساڈے اُتے قابض ہو جاوے۔ اوہناں نے اسرائیلیاں نوں اپنا غلام بنا لیا تے
 اوہناں دے اُتے ظلم کرن لگ پئے۔ تے ایویں اوکئی چار سو ویریاں تیکر مصریاں دی غلامی دے
 وچ رہے سن۔

اسرائیلی اپنے لئی کسے اجھے بندے نوں اڈیکدے پئے سن جیہڑا اوہناں نوں ایس ظلم توں
 چھڈاؤے۔ تے اوس ویلے لاوی دے گھرانے دے وچ اک بندے نے اک کڑی دے نال ویاہ
 کیتا تے اوہدے گھر پتر جمیا۔ پہلاں تے اوہناں نے اوہنوں تنناں مہینیاں تیکر لکائی رکھیا سی۔
 کیوں جے اوہناں نوں حکومت ولوں ایہہ حکم سی پئی او اپنیاں منڈیاں نوں حمدیاں ای مار
 دیون۔ پر اوہدی ماں اوہنوں ٹوکرے دے وچ بند کر کے دریائے نیل دے کنڈھے چھڈ آوندی
 اے۔ او تھوں اوہنوں فرعون دی بیٹی لے جاندی اے تے اوہنوں اپنا پتر بنا کے پالدی اے۔
 اوہنے اوہدا ناں موسیٰ ایہہ آکھ کے رکھیا سی پئی میں ایہنوں پانی دے وچوں کڈھیا اے۔
 موسیٰ جدوں وڈیا ہویا تے اوہنے ویکھیا پئی اوہدیاں بھائیاں دے اُتے ظلم ہندا پیا اے۔ خُدا
 اوہدے اُتے اپنے آپ نوں ظاہر کردا اے۔ اوکیہ ویکھدا اے پئی اک جھاڑی دے وچ اگ لگی
 ہوئی اے پر او جھاڑی سڑدی نہیں پئی اے۔ خُدا نے اوہنوں جھاڑی دے وچوں ای پکاریا تے

اگھیا اے موسیٰ! اے موسیٰ! اوہنے اگھیا پئی میں حاضر آں۔ خُدا نے موسیٰ نوں اگھیا پئی میں
 تیرے باپ ابرہام، اسحاق تے یعقوب دا خُدا آں۔ ایہہ سُنڊیاں اوہنے اپنا مُنہ لکایا کیوں جے او
 خُدا اُتے نگاہ کرن توں ڈردا سی۔ خُدا نے اوہنوں اگھیا پئی میں اپنیاں لوکاں دے دُکھ نوں
 ویکھیا اے جیہڑا اوہناں دے اُتے مصر دے وچ ہندا پیا اے۔ تے میں اوہناں دی مزدوری
 نوں ویکھیا تے اوہناں دی فریاد سُنی اے۔ تے میں پیٹھاں آیاں آں تاں پئی میں اوہناں نوں
 چھڈاواں تے اوہناں اوس مُلک دے وچ لے جاواں جتھے دُودھ تے شہد وگدا اے۔ تے خُدا
 اوہنوں اکھدا اے پئی میں ایس وڈے کم دے لئی تینوں چُنیا اے۔ تے موسیٰ خُدا نوں پچھدا
 اے پئی جے او مینوں ایہہ آکھن پئی تینوں ساڈے کول کئے گھلیا اے تے میں اوہناں نوں
 کیہ جواب دیواں؟ خُدا نے اوہنوں اگھیا پئی تُو اوہناں نوں آکھیں پئی میں جو ہاں سو ہاں نے
 مینوں تہاڈے کول گھلیا اے۔

فرعون موسیٰ دے محل وچ جاندا اے تے اوہنوں اکھدا اے پئی عبرانیاں دے خُدا نے مینوں
 تیرے کول گھلیا اے تے او اکھدا اے پئی میریاں لوکاں نوں جاون دے۔ پر فرعون نے اوہدی
 گل نوں سُنڊیاں ہوئیاں رد کر دتا تے عبرانیاں نوں نہ گھلیا جمدی وجہ توں خُدا نے اوہناں
 ساریاں دے اُتے دس آتتاں گھلیاں سن۔ پر اہم گل ایہہ ہے پئی او تھے ای رہندیاں ہوئیاں
 عبرانیاں دے اُتے ایہناں آتتاں دا کوئی اثر نہیں ہویا سی، اوبالگل ای محفوظ رہے سن پر
 مصریاں دا سارا کجھ برباد ہو گیا سی۔ خُدا نے مصریاں دے اُتے کیوں دس آتتاں گھلیاں سن؟

اصل وچ اوس ویلے مصری لوک دس دیوتیاں دی پوجا کردے ہندے سن۔ تے ایہناں دس
آقتاں وچوں ہر اک آفت اک دیوتا دی شکست دا اک نشان سی۔ ایویں خُدا نے اوہناں دے
اُتے ایس گل نوں ثابت کیتا پئی اوہناں دے دیوتے صرف بُت نے تے صرف خُدا ای کلا خُدا
تے ایس ساری کائنات دا مالک اے۔ ایہدے باہجوں اوہنی اسرائیل نوں مُک مصر دے وچوں
گھلن نوں راضہ ہو گئے تے اوہناں نے اوہناں نوں جاوَن دتا سی۔

ایویں موسیٰ اوہناں نوں لے کے مصر دے مُک دے وچوں باہر نکلیا سی۔ اوہناں نوں قریباً
۴۰۰ وریاں تیکر مصر دے وچ اوہناں دی عُلّامی کرنا پئی سی۔

بنی اسرائیل ۱۴۴۶ ورے مسیح توں پہلاں بہار دے موسم دے وچ مصر وچوں نکلے سن۔
اسرائیلی جشن دے علاقے وچوں مشرق دے ول نوں سفر کردیاں ہوئیاں بحرِ قلزم ول نوں
آئے سن۔ تے گرمیاں دے موسم وچ اوکوہ سینا دے میدان وچ پہنچ گئے سن۔ اوس ویلے
خُدا نے بنی اسرائیل دے نال اپنے اوس عہد نوں فیر بھیا سی جنہوں اوہنے ابراہام، اسحاق تے
یعقوب دے نال بھیا۔ اوہنے اوہناں دے نال وعدہ کیتا سی پئی جے تہسی میری گل نوں منو
گے تے میریاں حکماں دے اُتے چلو گے تے ساریاں قوماں دے وچوں تہسی میری خاص ملکیت
ٹھہرو گے۔ کیوں جے ساری زمین میری اے تے تہسی میرے لئی پاک قوم ہوو گے۔ خُدا نے
اسرائیلی قوم نوں باقاعدہ طور تے اپنے پتر تے اپنیاں دھیاں بناوندیاں ہوئیاں اوہناں نوں پاک
کیتا سی۔ ایہتھے خُدا اوہناں توں ایہہ توقع کردا سی پئی او اپنی پُرانی انسانیت نوں چھڈ دیا ہوئیاں

اِک نومی زندگی بسر کرن تے اوہنے نال نال چلن۔ تے خُدا نے اوہناں نوں آکھیا پئی سُن اے
اسرائیل تُو اپنے سارے دل، اپنی ساری جان، اپنی ساری طاقت تے اپنی ساری عقل دے نال
خُداوند اپنے خُدا دے نال محبت رکھ۔

اصل وچ ایہہ سارا سفر چالی دناں دا سی پر خُدا نے اوہناں نوں چالی وریاں تیکر بیابان دے وچ
رکھیا سی۔ کیوں جے خُدا اوہناں نوں اپنی قُدرت وکھانا چاہندا سی تے اوہناں نوں سکھانا چاہندا
سی پئی میں ای خُدا آں۔ خُدا نے اوہناں نوں اپنی قُدرت دے نال رجایا سی پر فیرومی خُدا
دیاں نعمتاں دا شکر نہیں کردے سن سگوں او موسی دے اُتے بڑبڑاندے سن۔

جدوں او کوہ سینا دے کول پہنچے تے موسی پہاڑ دے اُتے گیا تے خُدا نے اوہنوں دس حکم
دے سن۔ خُدا نے آکھیا پئی تسی ویکھیا اے پئی میں مصریاں دے نال کیہ کیتا اے تے
تھانوں گویا عُقب دیاں پراں اُتے بٹھا اپنے کول لے آیا آں۔ ایس لئی ہُن تسی میری گل نوں
منو۔ ایویں خُدا نے موسی نوں کوہ سینا دے اُتے اپنی شریعت دتی سی۔ اوہنے اوہناں نوں
سالانہ عیدوں تے خیمہ اجتماع بناون دے بارے ہدایت دتی سی۔ جدوں موسی پہاڑ دے اُتے
گیا تے بنی اسرائیل نے فیرومی خُدا نوں ناراض کرن والا کم کیتا سی۔ اوہناں نے ہارون نوں آکھیا
پئی تُو ساڈے لئی اِک وچھا بنا دے تاں پئی او ساڈے اگے اگے تے اسی اوہنوں
پُوجیے۔ پئی او ای سانوں مصر دے وچوں کڈھ لیایا اے تے او ای ساڈا خُدا اے۔ اوہناں نے
ہارون نوں اپنیاں سونے دیاں شیواں دتیا تے اوہنے اوہناں دے لئی اِک وچھا بنا دتا۔ قوم

اسرائیل نے اوہدے اگے اپنیاں قربانیاں پیش کیتیاں تے فیر کھیڈن لگ پئے۔ خُدا نوں غصہ آیا تے اوس ای دن اسرائیل دے وچوں تن ہزار بندے مر گئے۔

خُدا نے چاہیا پئی او اوہناں دے وچ مُسقتل سکونت کرے گا۔ اوہنے موسیٰ نوں پہاڑ دے اُتے خیمہ اجتماع نوں بناون دے لئی نقشہ دتا۔ جیویں اسرائیل قوم سفر کردی سی او خیمہ وی اوہناں دے نال نال ای رہندا سی۔ جتھے او پڑاؤ کردے سن او خیمہ نوں او تھے نسب کرد بندے سن۔ خُدا اوہناں دے نال دن نوں بدل دے ستون دے وچ تے رات نوں اگ دے ستون دے وچوں ہو کے رہندا سی۔ ایویں او اوہناں دے نال نال ہر ویلے رہندا سی۔ تے جدوں موسیٰ نوں خُدا نے اپنے کول سد لیا تے اوہنے اوہدے خادم نون دے پتریشوع نوں چُنیا پئی او اوہدی قوم دی گلہ بانی کرے۔

خُدا نے اوہنوں آکھیا پئی شریعت دی ایہہ کتاب تیرے مُنہ توں نہ ہٹے سگوں تینوں دن تے رات ایہہ ای دھیان رہوئے تاں پئی جتھے وی تُو جاویں تینوں خُوب کامیابی حاصل ہوئے۔

۷۲۲ توں ۵۸۶ ورے مسیح توں پہلاں دے دور دے وچ خُدا اپنیاں نبیاں نوں اپنی قوم دے کول گھلدا رہیا سی تاں پئی اوہدے لوکی اوہناں دیاں گلاں نوں منن تے اپنیاں جیاتیاں نوں خُدا دی مرضی دے مطابق لہنگاون۔ یسعیاہ تے یرمیاہ وی اوس ای ویلے دیاں نبیاں دے وچ شامل نے۔ اسی یسعیاہ دی کتاب نوں اپنیاں کرسمس دیاں خوشیاں وچ بہت ورتدے آں

کیوں اوہدے وچ مسیح خُداوند دے بارے وچ بہت ساریاں پیشن گوئیاں پائیاں جاندیاں نے۔
میں کئی واری ایس سارے دور دے اُتے بہت ای دھیان کردا آں۔

۷۲۲ مسیح توں پہلاں دے وچ اسور نے شمالی سلطنت نوں فتح کیتا تے ۵۸۶ دے وچ بابل
نے یہوداہ دی سلطنت دیاں لوکاں نوں وی اسیر بنا لیا سی۔ ۷۲۲ مسیح توں پہلاں تیکر اسور
اسرائیل دی شمالی سلطنت نوں فتح کر کے سپر پاور بن گیا سی۔ اوہناں نے ہیگل دے سارے
ظروف چک تے اوہناں نوں بابل نوں لے گئے سن۔

ایویں یہودی ۶۰۵ توں لے کے ۵۸۲ تیکر بابل دے قبضے دے وچ ٹر گئے سن۔ ایہہ او ای
تھاں سی جتھے تقریباً ۱۴ صدیاں پہلاں خُدا ابرہام نوں لے کے آیا سی۔ تقریباً ۵۰ میل دا سفر
اوہناں نے سنگلاں تے ہتھکڑیاں دے نال طے کیتا سی۔ بابل اپنیاں اسیراں دے نال بہت
ای پیہڑا سلوک کردا ہندا سی۔ او اوہناں دے نکاں دے وچ آنکڑے پا کے اوہناں دیاں پیراں
دے وچ زنجیراں پادہندا سی تے اوہناں دیاں ہتھان نوں ہتھکڑیاں لگا کے اوہناں نوں سپاہی
پھڑ لیندے ہندے سن۔ تے او سپاہی آپ گھوڑیاں اُتے بیٹھے ہندے سن۔ دانی ایل، خنیاہ،
میسائیل تے عزراہ ورگے شہزادے ایویں دی ای ذلت بھری حالت دے وچوں ای لہنگے سن۔
تے پاک کلام بیان کردہ اے پئی حزقی ایل وی ایویں ای بابل وچ پہنچیا سی۔ عاموس ۲ باب دی
۴ آیت دے مطابق بابل دے وچ اوہناں نوں کئی تھاواں تے آباد کیتا گیا سی۔ بھوویں بے او

اسیر سن پر کُجھ وریاں دے باہجوں اوہناں نوں ایہنی آزادی حاصل ہوگئی سی پئی او اپنی مرضی دے مطابق اپنی حیاتی بسر کر سکن۔

تے ایویں وی آکھیا جاندا اے پئی نبوکد نضر نے بعد وچ اوہناں دے نال کُجھ نرم رویہ اختیار کر لیا سی۔ ایہہ آکھیا جاندا اے پئی اوہناں نوں ضرور ایویں دیاں تھواواں تے وسایا جاندا سی جتھے اوہناں نوں کھیتی باڑی دے لئی کافی زمین دتی جاندی سی تے ایہدے نال نال اوہناں نوں اوتھے گھر وی دتے جاندے سن۔ اوہناں دے وچوں کئیاں نوں بابل دی حکومت دے وچ چنگا مُقام وی حاصل سی۔ نبوکد نضر نے اوہناں دے وچوں کُجھ دانشوراں نوں اپنی سلطنت دے وچ کم کرن دے لئی چُنیا ہویا سی۔ دانی ایل نوں اوس ملک دے وچ حکمت رکھن والیاں دے وچ اُچا مُقام حاصل سی۔

بادشاہ نے اوہناں دے نال گل بات کیتی تے اوہناں دے وچوں دانی ایل، خنیاہ، میسائل تے عزریاہ دے وانگر اوہنوں کوئی خرد مند نظر نہ آیا سی۔ ایس لئی او بادشاہ دے حضور کھلوتے رہن لگے سن۔ تے ہر طرح دی دانشمندی تے خردمندی دے بارے وچ جو کُجھ بادشاہ اوہناں نوں پچھدا ہندا سی اوہناں نوں بابل دیاں ساریاں فالگیریاں تے نجومیاں توں دس درجہ بہتر پایا سی۔

نبوکد نصر دی غیر موجودگی دے وچ عبوری عرصہ دے وچ دانی ایل بابل دا حکمران ہندا سی۔
نبوکد نصر دے باہجوں اوہدے پتر اویل مردوک نے یہویا کین نوں اسیری دے وچ ای سرفراز
کیتا سی۔ تے اوہنوں ساری عمر شاہ بابل دے ولوں وظیفہ بلدا رہندا سی۔

بابل دیاں کھنڈراں دے وچوں اک عمارت ملی اے جہدے وچ چودہ کمرے پائے جاندے سن
تے جتھوں ۳۰۰ دے قریب تختیاں ملیاں سن جنہاں دے اُتے لکھیا ہویا سی پئی دوجیاں ملکاں
توں اسیر ہو کے آون والیاں لوکاں نوں بابل دے شاہی خاندان دے ولوں وظیفہ بلدا ہندا
سی۔ ایہدے علاوہ یہودی تجارت، کاشتکاری تے دوجیاں کاروباراں دے وچ نمایاں حیثیت
رکھدے ہندے سن۔ یہودی اسیراں نے روحانی تے دینی لحاظ دے نال وی اپنے آپ نوں
جیوندے رکھن دی کوشش کیتی سی۔ بھاریں بے بابل بُت پرست ملک سی پر تاں وی اوہناں
نے اپنے آپ نوں جیوندے خُدا دی پرستش توں غافل نہیں کیتا سی۔ دانی ایل سلیمان دی
کیتی ہوئی دُعا دے مطابق اپنی جان دی پرواہ کیتے بغیر ہیکل دے ول نوں منہ کر کے دُعا منگدا
ہندا سی۔ دانی ایل دے کول کجھ مقدس صحیفے وی پائے جاندے سن۔ تے اپنی اسیری دے وچ
اویر میاہ دی نبوت دے اُتے وی غور کردا ہندا سی۔ حزقی ایل آسانی دے نال اسیراں تیکر خُدا
دا کلام پُہنچا سکدا سی۔

تے خُدا نے اوہنوں نبی ہون دے لئی بابل دی اسیری وچ ای سد لیا سی۔ اپنی مذہبی سماجی تے
تعلیمی جاتی نوں جاری رکھن دے لئی یہودیاں نے اوہتھے عبادتخانے قائم کر لئے سن۔ یروشلم

تے ہیکل دی تباہی دے باہجوں اوہناں دے لئی کوئی مرکزی تھاں نہیں پائی جاندی سی جتھے او
خدا دی عبادت کرسکدے۔ ایس لئی اوہناں نے اسیری دے دوران ای نکلے نکلے عبادتخانے
قائم کر لئے سن۔ ایس دوران او اپنیاں گھراں دے وچ وی خدا دی پرستش کردے ہندے
سن۔ عبادتخانے دا ہونا ہر اوس شہر یا بستی دے وچ ضروری ہندا سی جتھے دس یا ایہدے توں
بہتے یہودی پائے جاندے سن۔ تے ایہنوں بناون دے لئی او کوئی اچی تھاں نوں چوندے سن
تاں پئی عبادتخانہ عام عمارتاں توں اچا نظر آوے۔ پر بے ایہہ عمارت اچی نہیں ہندی سی تے
او ایہدے اُتے اک اچا جمیا کھمبا لگا دیندے سن تاں پئی عبادتخانہ عام عمارتاں توں اچا نظر
آوے۔ تے بے عبادتخانے دی چھت عام گھراں توں نیوی ہندی تے ایہنوں عذاب لیاون والا
عبادتخانہ خیال کیتا جاند اسی۔

اسیری دے دور وچ ایہہ عبادتخانے تیناں مقصداں دے لئی ورتے جاندے سن۔
پہلا مقصد عبادت: ہیکل دی بربادی دی وجہ توں یہودی کسے مرکزی مقام تے قربانی نہیں
کرسکدے سن۔ اوہناں نے اپنی دینی حیاتی نوں قائم رکھن دے لئی اپنی عبادت اپنیاں
ایہناں عبادتخانیاں دے وچ کرن ول نوں اپنی توجہ لگائی سی۔ سب دے دن عورتاں اک
وکھرے حصے دے وچ بیٹھدیاں سن پر اوہناں نوں عبادت دے وچ راہنمائی کرن دی اجازت
نہیں ہندی سی۔

اک بالغ بندہ یروشلیم ول نوں منہ کر کے ایہہ دُعا کر سکدا سی۔ اوہناں دیاں دُعاواں دی تعداد اٹھارہ سی۔ ایہناں دے وچوں پہلی دُعا ایہہ ہے: خُداوند ساڈے خُدا ساڈے باپ دادا ابرہام، اِصْحاق تے یعقوب دے خُدا تُو مُبارک ایں۔ عظیم، قادر تے مُہیب خُدا، خُدا تعالیٰ جیہڑا رحم تے مہربانی کردا ایں۔ جیہڑا ساریاں شیواں دا خالق اے۔ جیہڑا ساڈے بزرگاں دے نیک کماں نوں یاد رکھدا ایں۔ اپنے ناں دی خاطر تے اپنی محبت دے سببوں اوہناں دیاں بچیاں دیاں بچیاں نوں مُنْجی دیوئے گا۔ اے بادشاہ مددگار مُنْجی تے سپر، اے خُداوند ابرہام دی سپر تُو مُبارک ایں۔

ایہدے علاوہ ہیگل دی سحالی تے یروشلیم دی تعمیر تے داؤد دی بادشاہی دے قیام دے لئی مُسلسل دُعاواں کیتیاں جاندیاں سن۔

توریت دی تلاوت تے ترجمہ: دُعا دے بعد توریت دی کتاب دے وچوں عبرانی زبان دے وچوں تلاوت کیتی جاندی سی۔ ہر آیت دی تلاوت دے بعد ارامی زبان دے وچ ایہدا ترجمہ کیتا جاندی سی۔

خُطبہ: پاک نوشتیاں دی تلاوت دے بعد سُنن والیاں دی روحانی ترقی دے لئی پاک کلام دے وچوں درس دتا جاندی سی (لوقا 4:16-29)۔

برکت دے کلمے: عبادت دے اخیر دے وچ کوئی کاہن یا ہارون دی نسل دے وچوں کوئی مرد برکت دیاں کلمیاں دے نال جماعت نوں برخاست کردی سی۔

دینی تعلیم و تربیت: اسیری دے دوران تے یروشلیم دی سجالی دے بعد وی عبادت خانیاں دے وچ عبادت دے علاوہ دینی تعلیم و تربیت دے لئی ایہناں عبادتخانیاں نوں ورتیا جاندا رہیسی۔

کڑیاں دی دینی تعلیم دے ول نوں بہتا دھیان نہیں دتا جاندا سی۔ پر ہر اک یہودی بچے دے لئی ایہہ بہت ای ضروری سی پئی اوہنوں پنجاں وریاں دی عمر دے وچ عبادت خانے وچ داخل کروایا جائے۔ بارہ برس دی عمر تیکر ہر یہودی منڈے نوں شریعت دی تعلیم توں فارغ ہون تے ابن شریعت دی سند دتی جاندا سی۔ ایس عمر دے وچ اوہنوں ایس قابل خیال کیتا جاندا سی پئی او دُعائیہ چادر نوں اپنے اُتے لے سکے۔ تے ایویں او دینی تعلیم دے بارے بحث وی کرسکدا سی۔

جدوں یسوع مسیح بارہ وریاں دا سی تے او اپنے دستور دے مطابق یروشلیم نوں گیا سی۔ اوہنوں اپنی عمر دے ایس حصے دے وچ یہودی اُستاداں دے وچ بیٹھن تے اوہناں دے نال گل بات کرن دی اجازت سی۔

ایویں اسیری دے دوران وی ایہناں عبادتخانیاں دے وچ پاک نوشتیاں نوں سکھن سکھاوون دا عمل جاری سی۔

شہری زندگی دا نظام: تعلیم دے نال نال ایہہ عبادتخانے شہری زندگی دے نظام نوں چلاوون دا کم وی کردے سن۔ سیاسی طور تے ایہہ عبادت خانے ہر ملک دے قانون دے بیٹھاں ہندے سن۔ پر ایہناں دا انتظام صرف یہودی بزرگ ای چلاوندے ہندے سن۔ ایہناں عبادتخانیاں

دے وچ صرف او ای حکومت کردے ہندے سن۔ اوس ویلے دیاں سماجی معاملیاں نوں وی
اوتھے ای حل کیتا جاندا سی۔

فارس دا دور: بابل دی سلطنت دا اخیر بادشاہ بیلشضر سی۔ ہُن بابل دی عظیم سلطنت مگ جاون
والی سی۔ جدوں فارس دیاں فوجاں نے بابل دے اُتے حملہ کیتا تے بابل دی عوام، کاہناں تے
سپاہیاں نے اوہناں دا مُقابلہ کرن دی بجائے اوہناں دے نال تَعاون کیتا سی۔ جدوں فارس
دی فوج بابل دے آسے پاسے موجود کھائی دے وچوں پانی نوں خُشک کر کے شہر دے اندر داخل
ہو گئی تے رات دے ہنیرے دے وچ بابل دیاں شہریاں نے دروازیاں نوں کھول دتا سی تے
ایویں فارسی فوجاں نے بغیر لڑائی دے بابل نوں حاصل کر لیا سی۔ اوس ویلے بیلشضر بادشاہ
اپنیاں بیویاں تے اپنیاں لونڈیاں دے نال رل کے ہیٹھل دیاں پاک برتناں دے وچ شراب
پیندا پیا سی۔ تے ایویں فارسیاں نے آسانی دے نال بیلشضر نوں قتل کر دتا سی۔ ایویں سن
۵۳۹ دے وچ فارس دے بادشاہ نے بابل نوں شکست دتی سی تے او ایویں ای یہوداہ دیاں
اسیراں دے اُتے وی حکمران رہیا سی تے ایہہ اسیری برقرار رہی سی۔

اسور تے بابل دے باہجوں فارس نے وی پُرانے عہد نامے دی تاریخ دے وچ اہم کردار ادا کیتا
اے۔ فارس دی سلطنت تیجی و ہڈی عالمگیر سلطنت بن گئی سی۔ ایہہ ای او دور سی جدوں دانی
ایل نوں شیراں دی ماند دے وچ سٹیا گیا سی۔ ایس ویلے ای یہودیاں نوں اسیری توں واپس
یروشلم جاون دی اجازت مل گئی سی۔ مادیوں تے فارسیاں دے آئین جیہڑے تبدیل نہیں

کیتے جاسکدے سن او ایس ای دور دے وچ وجود وچ آئے سن۔ ایس لئی فارس دے دور دا
مطالعہ بائبل دیاں طالب علماں دے لئی بہت ای ضروری اے۔

نبوکد نصر دے مرن دے نال ای بابل دا زوال شروع ہو گیا سی۔ بابل دی کمزوری توں فائدہ
چکدیاں ہوئیاں مادیان نے شام وچ بابل دیاں علاقیاں دے وچ مداخلت کرنا شروع کر دتی سی۔
فارس ۵۳۶ ق م توں لے کے ۳۳۱ ق م یعنی تقریباً دو صدیاں تیکر دُنیا دی سب توں وڈی
سلطنت دے طور تے قائم رہیا سی۔ تے ایویں فارن یعنی ایران ساری دُنیا اُتے حکومت کرن
لگیا سی۔ فارسی بادشاہواں دی سب توں وڈی حکمتِ عملی ایہہ سی پئی اوہناں قوماں نوں جہناں
نوں اسوریاں تے بابلیاں نے اسیر کیتا سی اوہناں نوں واپس اوہناں دیاں مُلکاں وچ گھلیا جاوئے
تاں پئی او او تھے آباد ہون۔

شاہِ فارس خورس:

ایہہ فارسیاں دا پہلا بادشاہ سی۔ ایہہ وی او فارس خورس سی جمدے بارے دے وچ یسعیاہ نبی
نے پیشن گوئی کیتی سی پئی او یروشلیم دی بحالی دا وسیلہ بنے گا۔ اوہدے مطابق خُدا آکھدا اے
پئی او میرا ایالی اے۔ او خُدا دا مسح کیتا ہو یا اے تے او یہودییاں نوں بابل دی اسیری توں رہائی
دیوئے گا۔ ایویں او خُدا دے منصوبے دا آلہ کار سی۔ خورس نے ۵۳۹ ق م دے وچ بابل نوں
حاصل کر کے ہیکل نوں فیر بناون دا حکم دتا سی۔

تے شاہِ فارس خورس دی سلطنت دے پہلے سال ایس لئی پئی خُدا دا کلام جیہڑا یرمیاہ بنی دی زبانی آیا سی پُورا ہوئے۔ خُداوند نے شاہِ فارس خورس دے دل نوں اُبھاریا تے اوہنے اپنی ساری مملکت دے وچ ایس مضمون دا فرمان لکھیا پئی شاہِ فارس خورس ایویں آکھدا اے پئی خُداوند خُدا اَسماں دے خُدا نے زمین دیاں ساریاں مملکتاں مینوں دتیاں نے۔ تے مینوں تاکید کیتی اے پئی میں یروشلیم دے وچ جیہڑا یہودیہ دے وچ اے اوہدے لئی اک مسکن بناواں گا۔ ایس لئی تہاڈے وچوں جیہڑا وی اوہدی ساری قوم وچوں ہوئے خُداوند اوہدا خُدا اوہدے نال ہوئی تے او روانہ ہو جاوے۔ (۲ تواریخ ۳۶ باب دی ۲۳ آیت)

تے فیر باب دی ۳ آیت وچ لکھیا ہویا اے: ایس لئی تہاڈے وچوں جیہڑا وی اوس قوم دے وچوں ہوئے اوہدا خُدا اوہدے نال ہوئے تے او یروشلیم دے وچ جیہڑا یہودیہ دے وچ اے جاوئے تے خُداوند اسرائیل دے خُدا دا گھر جیہڑا یروشلیم دے وچ ہے بناوئے۔ شاہِ فارس خورس نے ہییکل دے او سارے برتن جیہڑے نبوکدنضر یروشلیم وچوں چکوا کے بابل لے آیا سی او مندرائ دے وچوں کڈھوا کے یہودیاں نوں دتے تے ہییکل نوں بناون دے لئی نقدی تے سامان اوہناں نوں مہیا کیتا سی۔

سن ۵۳۷ دے وچ شاہِ فارس خورس نے حکم دتا سی پئی یہودی اپنے ملک نوں تَرُ جاون، اپنی ہییکل نوں بناون تے اپنی شریعت دے مطابق اپنے خُدا دے حضور وچ قربانیاں گُزرانن، یروشلیم تے ہییکل نوں بحال کرن۔

خوس دے فرمان دے مطابق ۵۰ ہزار یہودی واپس آگئے، اوس ویلے اوہناں دی قیادت
 زربابل نے کیتی سی۔ یہودیاں نے زربابل ناظم تے سردار کاہن دی قیادت دے وچ ہیکل نوں
 فیر بناونا شروع کیتا سی۔ پر کاہناں تے لاویاں دے آبائی خانداناں دیاں سرداراں دے وچوں
 بہت سارے بڈھے لوک جہناں نے پہلے گھر نوں دیکھیا سی اوس ویلے جدوں ایس گھر دی بُنیاد
 اوہناں دیاں اکھیاں دے اگے رکھی گئی تے او اُچی اُچی رون لگ پئے تے بہتیرے خوشی دے
 مارے زور شور دے نال لکارن لگے۔ پر سامریاں نے ایس کم دی مخالفت کیتی۔ او یہودیاں دے
 نال رل کے ہیکل بناونا چاہندے سن پر یہودیاں نے اوہناں نوں اجازت نہ دتی۔ یہودی اوہناں
 نوں مخلوط قوم تے مخلوط نسل خیال کردیاں ہوئیاں اپنے وچ شامل نہیں کرنا چاہندے سن۔
 ایویں تقریباً ۱۶ وریاں تیکر ہیکل دی تعمیر دا کم رُکیا رہیا سی۔ تے ایس ای دوران وچ واپس
 آون والیاں یہودیاں نے اپنے اپنے گھر بنا لئے سن۔ پر اوہناں دیاں جیتیاں دے وچ سکون
 نہیں پایا جاندا سی لوکی بے دل ہو چکے سن۔ ایہناں دناں دے وچ خُدا نے جی تے زکریا نبی
 نوں بھیجیا سی تے ایہناں دی نبوت دے نال ہیکل دی تعمیر دا رُکیا ہویا کم فیر شروع ہو گیا
 سی۔ ایویں ۵۱۵ ق م تیکر ایہہ ہیکل نوں بناون دا کم مک گیا سی۔

پہلی ہیکل نوں سلیمان نے تعمیر کروایا سی۔ تے یہوداہ دیاں اسیراں وچوں جہناں لوکاں نے
 پہلی ہیکل دی شان و شوکت نوں دیکھیا سی تے جدوں دوجی واری ایہہ ہیکل بنائی گئی تے او
 ایہنوں دیکھ کے زار زار رون لگے سن۔ دوجی ہیکل نوں زربابل دے نال توں جانیا جاندا اے۔

پر اسی ایہہ نہیں جاندے آل پئی لوکی کیوں رون لگے سن۔ پر ایہہ اسی آکھ سکدے آل پئی
سُلیمان دی ہیکل اپنی شان و شوکت دے لحاظ نال بہت ای خوبصورت سی۔ ایویں اسیری دے
بعد بنی اسرائیل وعدہ کیتی ہوئی سرزمین وچ واپس آگئے سن۔

ایہہ دوجی ہیکل تقریباً ۶ صدیاں تیکر قائم رہی سی۔ پہلی صدی مسیح وچ ہیرودیس نے ایس
ہیکل نوں ہور وڈا کرنا شروع کر دتا سی تاں پئی کسے نہ کسے طرح او یہودیاں دی شاباش
حاصل کر سکے۔ ہیکل دی مرکزی عمارت دے نال نال کجھ ہور نکیاں نکیاں عمارتاں وی بنا
دیتیاں گئیاں سن۔ ایس نسبت دے نال ایہنوں ہیرودیس دی ہیکل وی آکھیا جاندا اے۔ تے
کجھ لوکی ایہنوں تیجی ہیکل وی آکھدے سن۔

فارس دے دور دے اہم اثرات: شاہِ فارس خورس دے حکم دے نال یروشلم وچ واپس آون
والے بقیہ دی قیادت نوں اک یہودی ناظم دے سپرد کر دتا گیا سی۔ ہولی ہولی ناظم دا مقام
جاندا رہیتے اوہدی تھاں تے سیاسی قوت ساری سردار کاہن دے کول آگئی سی۔ سردار کاہن
یروشلم توں اختیار سنبھالدا سی جیہڑا شام دے ناظم دے سامنے جوابدہ ہندا سی۔ سردار کاہن دا
عہدہ ہر اک یہودی دی خواہش بن گیا سی۔ ایس لئی یہودیاں دے وچ سیاسی دوڑ شروع ہو گئی
سی۔ یہودی ایس عہدے نوں حاصل کرن دے لئی اپنیاں ای بھائیاں نوں قتل کردیندے
سن تے بہت ساری دولت خرچ کرن تے تیار ہو جاندے سن۔

نبییاں نے برگشتہ اسرائیل دے لئی تے اسیری دے باہجوں خُدا دی مرضی نوں یروشلیم واپس
آون والے بقیہ دے اُتے ظاہر کیتا۔ پر شاہِ فارس خورس دے ایس دور دے وچ نبوت دے
آواز بند ہو گئی سی تے اوہناں دناں وچ خُدا دے ولوں کوئی نبی نہیں آیا سی۔ خُدا نے اپنیاں
مُکاشفیاں تے الماماں دی رائیں انساناں دے اُتے اپنیاں راہواں نوں بند کر دتا سی۔ ایویں
ملاکی توں لے کے یوحنا تیکر کوئی نبوت ویکھن یا سُنن نوں نہیں بلدی اے۔

یہودی پہلاں دی نسبت خُدا دی شریعت اُتے بہتا دھیان دیون لگ پئے سن۔ فقہیاں دا فرقہ
اوس دور دے وچ پاک کلام دے قلمی نسخے تیار کرن تے اوہناں دی تفسیر کرن وچ مہارت
حاصل کر دا گیا۔ عبرانی بولی صرف عبادت دے دوران ای بولی جاندی سی۔ عام استعمال دے
وچ ارامی بولی جاون لگی سی۔ ایہہ او زبان سی جیہڑی یہودی باہل توں اپنے نال لیائے سن۔ ایہہ
عبرانی زبان دے نال بہت رلدی بلدی سی۔

ایس ای دور سے وچ یہودی بزرگاں دی مجلس وی قائم ہوئی سی۔ جیہڑی مقامی مُعاملیاں نوں
حل کرن دے لئی آپس دے وچ مشورے کردی ہندی سی۔ ایہہ ای جماعت ہوئی ہوئی
یہودیاں دی صدرِ عدالت بن گئی سی۔

۳۳ ق م دے وچ جدوں سکندر ۱۹ وریاں دا ہویتے اوہدے باپ نے اک مکدونی عورت
قلوپطرہ دے نال ویاہ کر لیا سی۔ ۳۳۶ ق م دے وچ اک ویاہ دی تقریب دے وچ فلپ دے
اپنے ای یاراں نے اوہنوں قتل کر دتا سی۔ او ایس ویاہ دے ویلے تے ہتھیار بنھے بغیر ای چٹے

کپڑے پا کے گھمدا پیا سی۔ ایس دوران اوہدے اک یار نے اوہنوں چھڑے مار مار کے مار دتا سی۔ قاتل دے فرار ہون توں پہلاں ای اتھے اک گھوڑا کھلوتا ہويا سی پر جیویں ای گھوڑا نسیا اوس گھوڑے دا پیر اک بیل دے وچ پھس گیا تے قاتل ڈگ گیا۔ تے اوہدے مگر نسن والیاں نے اوہنوں اوس ای ویلے پھڑ لیا تے اوہنوں قتل کر دتا سی۔

سکندر اعظم ۳۳۶ ق م وچ ۲۰ ورے دی عمر دے وچ اپنے باپ دی تھاں تے بادشاہ بنیا سی۔ اوہدے باپ فلپ دی پہلی بیوی اولمپیاس فلپ دے قتل دے باجوں واپس آگئی سی کیوں جے ہن اوہدا پتر ای کلا وارث سی۔ کچھ چر دے باجوں قلوپطرہ دے بچے نوں اوہدی ماں دی گود دے وچ ای قتل کر دتا گیا سی۔

سکندر نے جدوں تخت سنبھالیا تے اوہدیاں عاداتاں تے اوہدیاں طور طریقیاں اُتے تن لوکاں دا ڈاہڈا اثر سی۔ اپنی ماں دی وجہ توں سکندر وی ساری عمر جادوگری اُتے اعتماد رکھدا سی۔ اپنے باپ فلپ دی وجہ توں بہترین فوجی حکمتِ عملی اوہدے وچ پائی جاندی سی۔ ۳۳۳ ق م دے وچ ارسطو اوہدا اُستاد مقرر ہويا سی جنے اوہنوں یونانی حُسن، فلسفہ تے تہذیب و تمدن نوں ساری دُنیا دے وچ پھیلاون دے لئی اُبھاریا سی۔

سکندر دی چھوٹی عمر دے وچ ای اوہدے باپ دے ماتحت بادشاہیاں نے اوہدے توں نجات حاصل کرن دی کوشش کیتی پر اوہناں دا خیال غلط ثابت ہويا سی۔ کرنتھس دے وچ آ کے اوہنے اپنے آپ نوں ریاستاں دا سردار منوا لیا سی۔ فارسی اہجے تیکر یونانیاں نوں کوئی اہمیت

نہیں دیندے سن۔ پر جدوں ۳۳۳ ق م دے وچ فارس دے اخیرى بادشاہ دارا سوم دا
 سامنا سکندر دے نال ہویا تے اوہنے ایس گل نون جان لیا پئی سکندر کوئی معمولی بادشاہ نہیں
 اے۔ ایس جنگ دے وچ سکندر نے دارا دے خاندان دیاں کجھ لوکاں نون پھڑ لیا سی۔ تے
 ایہدے علاوہ سکندر نے فارسیاں دیاں فوجاں دا بہت سارا مال وی لٹ لیا سی۔ دارا نے کم از
 کم دو واری سکندر توں اپنے خاندان نون واپس لین دے لئی درخواست کیتی سی۔ تے ایہدے
 بدلے اوہنے اوہنوں اپنی سلطنت دا کجھ حصہ تے اپنی بیٹی دا رشتہ وی دیون دی پیش کش کیتی
 سی۔ پر ایس ویلے او بڑے بخون وچ سی ایس لئی اوہنے دارا دے ول کوئی دھیان نہیں دیتا
 سی۔ اک جنگ دے وچ دارا نون شکست ہوئی تے او میدان چھڈ کے نس گیا سی۔ سکندر نون
 یقین ہو گیا پئی او یورپ دے بعد ایشیا نون وی حاصل کر لیوئے گا۔ جدوں سکندر دیاں
 سپاہیاں نے دمشق نون حاصل کر لیا تے اوہناں نے اوہناں دا سارا مال لٹ لیا سی تے شام
 دے باقی علاقے جیہڑے فارس دے ماتحت سن او سکندر دے ماتحت ہو گئے سن۔ دارا نے بابل
 توں سکندر نون خط لکھیا پئی او سکندر دے نال چنگے تعلقات چاہندا اے۔ اوہنے خط دے وچ
 لکھیا پئی او دارا دی ملکہ تے اوہداں بیٹیاں نون وی واپس گھل دیوئے جیہڑیاں جنگ وچوں نس
 جاون دی وجہ توں سکندر دی قید دے وچ سن۔ پر سکندر نے اوہناں دے عزت دے وچ کسے
 وی قسم دا فرق نہیں آون دیتا سی۔

بابل دے وچ کجھ چر رہن دے باہجوں ۲۰ دناں دی مُسافت طے کرن دے باہجوں سوسن شہر
دے وچ پہنچیا سی۔ ایہہ او تھاں سی جتھے فارسی سردیاں دے وچ بادشاہ قیام کردے سن۔
ایہنوں سکندر دے اک سپہ سالار نے پہلاں ای لے لیا سی۔ اوہنے دیوتیاں دے لئی قربانیاں
چرھائیاں تے او تھے فارسی عمارتاں نوں ویکھ کے حیران ہو گیا سی۔

ایہناں ساریاں علاقیاں نوں فتح کرن دے باہجوں سکندر مشرقی علاقیاں دے ول نوں وہن لگیا
جیہڑے ہندوستان تیکر فارسی سلطنت دا حصہ سن۔ اپنے سارے لشکر دے نال افغانستان دے
ول نوں وہدیا تے موجودہ قندھار تیکر آیا سی۔ کجھ چر او تھے رہن دے باہجوں او وادی سوات دی
رائیں پشاور تے فیر اٹک پہنچیا سی۔ دریائے سندھ نوں پار کر کے او ٹیکسلا پہنچیا سی تے ۳۲۶
دے وچ اوہنے راجہ پورس نوں شکست دتی سی۔ سکندر دے حکم تے واپس بابل جاؤن دیاں
تیاریاں شروع ہو گئیاں سن۔ لشکر نے لاہور دے قریب راوی نوں پار کیتا سی تے وزیر آباد
توں کجھ اگے پنجاب نوں پار کر کے دریائے سندھ دا راہ لیا سی۔

سکندر نے فارس دی ساری زمین تے اوہدی ساری رعایا نوں اپنے قبضے دے وچ لے لیا سی۔
سکندر دے کول اک زبردست فوج سی تے او اک ڈاہڈا لیڈر سی۔ لوکی اوہدی بہادری دی بہت
قدر کردے سن پر آگھیا جاندا اے پئی او شراب بہت پیندا سی۔ سکندر اعظم نوں جانن دے لئی
دانی ایل دا صحیفہ ساڈی مدد کردا اے۔

ہور اگے وہ دن دے لئی اسی دانی ایل دی کتاب دے وچوں پڑھاں گے۔ دانی بابل دیاں
جادوگراں دا ذکر وی کردا اے تے لیہہ وی پئی اوہناں دے کول ستاریاں دا علم وی پایا جاندا
سی۔ یسعیاہ نبی وی بابل دے بارے دے وچ ایہناں ساریاں گلاں دے بارے وچ بیان کردا
اے۔

اسی جاندے آل پئی یوناہ انبیا اصغر دے وچوں سی۔ اوہنوں خُدا نے گھلیا سی پئی او نینوہ جاوے
تے اوہناں وچ مُنادی کرے پئی ۴۰ دناں دے باہجوں نینوہ تباہ کر دتا جاوے گا۔ نینوہ دا سفر
صرف تِن دناں تے تِن راتاں دا سی پر اسی ویکھدے آل پئی یوناہ او تھے جاون دی بجائے
ترسیس ول نوں ٹر پیا سی۔ تے جدوں سمندر دے وچ طوفان آیا تے اوہنے آکھیا پئی مینوں
سمندر دے وچ سٹ دیوؤ۔ او او تھے نہیں جانا چاہندا سی کیوں جے او چاہندا سی پئی لیہہ شہر
برباد ہو جاوے۔ کیوں جے او تھے اسوری لوک و سدے سن تے یوناہ نوں اوہناں توں سخت
نفرت سی۔ کیوں جے او غیر قوم سن، پر جدوں لیہہ خبر نینوہ دے بادشاہ تیکر پہنچی تے بادشاہ
تے اوہدی ساری رعایا نے توبہ کیتی تے روزہ رکھیا سی۔ بادشاہ تخت توں اُتریا تے شاہی لباس
اُتاریا تے ٹاٹ پا کے ہٹھاں بیٹھ گیا سی۔ ایویں بادشاہ دے نال نال او تھوں دی عوام تے
جانوراں نے وی روزہ رکھیا سی۔ لیہہ شہر جیہڑا چالی دناں باہجوں برباد کیتا جاون والا سی خُدا نے
اوہناں دی نکساری اُتے دھیان کیتا تے اوہناں نوں برباد نہیں کیتا سی۔

جدوں سکندرِ اعظم نے فارس نوں فتح کیتا سی تے اوس ویلے بابل سُپر پاور سی۔ او یہوداہ دیاں
دانشوراں نوں اسیر کر کے اپنے نال لے گیا سی جنناں دے وچ دانی ایل وی شامل سی۔ اوہدے
نال نال بنی یہوداہ دے وچوں خنیاہ، میساہ ایل تے عزراہ وی شامل سن۔ دانی ایل نوں بادشاہ
دے محل دے وچ رہن دے لئی چُنیا گیا سی۔ دانی ایل خُدا دے ولوں رویا ویکھن والا بندہ سی
تے خُدا آون والے ویلے دیاں منصوبیاں نوں اوہدے اُتے پہلاں ای ظاہر کردا سی۔ دانی ایل
نے یرمیاہ دی کتاب نوں پڑھیا ہویا سی۔ ایہہ کتاب بابل دی اسیری توں پہلاں دی کتاب اے
تے ایہہ جلاوطنی توں پہلاں دے حالات نوں بیان کردی اے۔ یرمیاہ نے ایس کتاب دے وچ
ایس اسیری دے بارے وچ نبوت کیتی سی۔ خُدا نے اپنی شریعت دے وچ حکم دتا سی پئی ہر
ستویں سال دے وچ زمین خُداوند دے لئی چھڈی جاوے تے اوہدے وچ فصل کاشت نہ کیتی
جاوے۔ پر اسی جادے آں پئی بنی اسرائیل نے خُدا دے حکم دی خلاف ورزی کیتی سی۔ ایس
گل نوں دانی ایل دے اُتے ظاہر کیتا گیا سی۔ اوہنے ایہہ جانن دی کوشش کیتی سی پئی ایس
اسیری نوں کنا عرصہ لگے گا؟ ایہہ اسیری دا دور ستر وریاں دا سی۔ دُانے دانی ایل نوں دسیا سی
پی یروشلیم دی بربادی تے ستر سال لہنگن گے۔ دانی ایل دے اُتے ایہہ ظاہر کیتا گیا سی پئی
ایہہ اسیری کدوں تے کنے عرصے دے باہجوں ختم ہوئے گی۔
دانی ایل سکندرِ اعظم دی سلطنت دے بارے دے وچ رویا ویکھی سی
دانی ایل دی کتاب دے وچ ایویں لکھیا ہویا اے:

بیلشضر بادشاہ دی سلطنت دے تیجے سال دے وچ مینوں دانی ایل نوں اک رويا نظر آئی یعنی
 میری پہلی رويا دے باہجوں۔ تے میں عالم رويا دے وچ ویکھیا پئی میں قصر سوسن دے وچ آں
 جیہرا صوبہ عیلام دے وچ اے۔ فیر میں عالم رويا دے وچ ای ویکھیا پئی دریا دے کول اک
 مینڈھا کھلوتا اے جہدے دو سنگے نے دونویں ای سنگ اُچے سن۔ پر اک دوجے توں وہڈا سی
 تے وہڈا دوجے توں باہجوں نکلیا سی۔ میں اوس مینڈھے نوں ویکھیا پئی مغرب و شمال و جنوب
 دے ول نوں سنگ ماردا اے۔ ایتھوں تیکر پئی نہ کوئی جانور اوہدے اگے کھلوتا رہ سکدا اے
 تے نہ کوئی اوہدے توں چھڈا سکيا اے۔ پر او جو چاہندا سی او کردا سی۔ ایتھوں تیکر پئی او بہت
 ای وہڈا ہو گیا۔ تے میں ایہہ سوچدا ای پیا سی پئی اک بکرا مغرب دے ولوں ساری زمین
 اُتے ایویں پھریا پئی زمین نوں وی نہیں چھویدا۔ تے اوس بکرے دیاں دونواں اکھیاں دے
 وچکار اک عجیب سنگ سی۔ تے او اوس دو سنگاں والے مینڈھے دے کول جنوں میں دریا
 دے کنڈے کھلوتا ویکھیا سی آیا۔ تے اوہدا غضب اوہدے اُتے بھڑکیا تے اوہنے مینڈھے نوں
 ماریا تے اوہدے دونویں ای سنگ توڑ دتے تے مینڈھے دے وچ اوہدے مُقابلے دے تاب نہ
 رہی سی۔ ایویں اوہنے اوہنوں زمین اُتے سٹ لیا تے اوہنوں لتاڑیا تے کوئی نہیں سی جیہڑا
 اوس مینڈھے نوں اوہدے توں چھڈا وندا۔ تے او بکرا نہایت بزرگ ہویدا۔ تے جدوں او بہت
 ای زور آور ہویدا تے اوہدا وہڈا سنگ ٹٹ گیا سی تے اوہدی تھاں تے چار عجیب سنگ آسمان دیاں
 چاراں ہواواں دے ول نوں نکلے۔

خُدا دا فرشتہ جبرائیل ایہدی تشریح کردا اے۔ جیہڑا مینڈھا تُو ویکھیا اے اوہدے دونویں
سنگ مادی تے فارس دے بادشاہ نے تے او جسیم بکرا یونان دا بادشاہ اے۔ تے اوہدیاں اکھیاں
دے وچکار سنگ پہلا بادشاہ اے تے اوہدے سٹ جاون دے باہجوں جیہڑے ہور چار نکلے نے او
چار سلطنتاں نے جیہڑیاں اوہدی تھان تے قائم ہوئیاں سن۔ پر اوہناں دا اقتدار اوہدی طرح دا
نہیں ہوئے گا۔

ایس روپا دے وچ دونواں سنگاں توں مراد مادی تے فارسی حکومتاں نے۔ تے ایہہ جسیم بکرا
یونان دا بادشاہ سکندر اعظم اے جنہے مینڈھے دے دونویں سنگ توڑ دتے یعنی مادی تے فارس
نوں شکست دتی سی۔ ایویں سکندر مادی تے فارس نوں شکست دیندا ہويا بھارت تیکر آیا سی۔
اوہدے مرن دے باہجوں ایہہ بادشاہی چار جرنیلاں دے وچ ونڈی گئی سی۔ پر ایہناں چاراں
دے وچوں کوئی وی سکندر دی طرح طاقت ور نہیں سی۔

سکندر اعظم مشرق وسطی دیاں ملکاں نوں ہراوندا ہويا آوندا پیا سی تے اصل وچ اوہدا مقصد
اسرائیل تیکر پہنچنا سی۔

یو سیفس پہلی صدی دا یہودی تاریخ دان سی۔ اوہنے اوس ویلے دی یہودی تاریخ تے اوہناں
دے جنگ دے حالات و واقعات لکھے سن۔

ایہہ یہودی مورخ یو سیفس بیان کردا اے پئی غزہ نوں حاصل کرن دے باہجوں سکندر یروشلیم
نوں گیتے اتھے اوہنوں سردار کاہن دے نال ملاقات کیتی سی۔ تے سردار کاہن نے اوہدے

بارے دے وچ دانی ایل دی رائیں کیتی جاوَن والی پیشن گوئی اوہنوں وکھالی سی۔ سکندر نے
 سردار کاہن دی ہدایت دے مطابق قربانی چرھائی سی۔ جدوں او یروشلیم دے وچ داخل ہویا سی
 تے یہودیاں نے اوہدے خلاف کسے وی قسم دی مزاحمت نہیں کیتی سی۔ سردار کاہن نے
 لوکاں نون مخصوص کیتا پئی اوہدے نال رل کے قربانی چرھاوَن تے خُدا دے حضور وچ دُعا
 کرن۔ جیہڑا ساریاں دا محافظ اے تے ساریاں نون ہر آون والی مُصیبت تون چاوند اے۔ خُدا
 خواب دے وچ سردار کاہن نون وکھالی دتا سی تے اوہنے اوہنوں آکھیا سی پئی جیہڑا بادشاہ قربانی
 کرن نون آوندا پیا اے اے اوہدے لئی شہر دیاں بُوہیاں نون کھول دینا۔ تے کاہناں دی
 جماعت اوہدا استقبال کرے، اوہدے تون نہ ڈرنا، او تہاڈے نال رحم نال پیش آوے گا۔
 جدوں سردار کاہن خواب تون جاگیا تے او بہت خوش سی۔ اوہنے ساریاں نون دسیا پئی خُدا نے
 اوہنوں کیہ دسیا اے۔ ایویں او سارے بادشاہ نون اڈیکن لگ پئے سن۔ جدوں اوہناں نون پتہ
 لگیا پئی بادشاہ شہر دے نیرے آگیا اے تے سردار کاہن آپ شہریاں تے کاہناں نون اپنے نال
 لے کے اوہدے استقبال نون گیا سی۔ ایہہ پُر امن جلوس سی بالکل دوجیاں قوماں تون الگ
 تھلگ۔ جدوں سکندر اعظم نے ایس جلوس نون اپنے ول نون آندیاں ہوئیاں ویکھیا پئی ایہہ
 جلوس چٹے کپڑیہاں دے وچ ملبوس اے تے سردار کاہن نے وی قرمزی چونہ یعنی کمانت دا
 لباس پایا ہویا اے تے سر اُتے عمامہ پایا ہویا اے جہدے اُتے خُدا داناں لکھیا ہویا اے۔ تے
 سکندر اعظم نے سردار کاہن نون سلام کیتا۔ ساریاں یہودیاں نے وی سکندر دے سلام دے

جواب وچ اوہنوں سلام کیتا۔ اسور دابادشاہ اسی گل تے بہت ای حیران ہویا سی پئی سکندر نے ایہہ کیہ کیتا اے؟ تے اوہنے اوہنوں آکھیا پئی تُو کیوں یہودیاں دی اپنی عزت کیتی اے؟ تُو کیوں سردار کاہن دے اگے جھکیا ایں؟ سکندر نے اوہنوں جواب دتا پئی میں سردار کاہن دی نہیں سگوں میں تے خُدا دی عزت کیتی اے۔ کیوں بے جدوں میں مکدونیہ دے وچ سی تے خُدا نے مینوں خواب دے وچ ایہہ آکھیا سی پئی میں ایویں ای کران۔ ایویں کردیاں ہوئیاں میں شاہِ فارس نوں فح کر لیواں گا۔ جدوں میں اتھے آیتے میں سردار کاہن نوں ایویں ای پایا جیویں میں اوہنوں خواب دے وچ ویکھیا سی۔ او آکھدا اے پئی میرا اسمان اے پئی مینوں خُدا نے ای ایہہ فوج دتی اے تے ہُن میں فارس نوں شکست دیواں گا۔ ایویں کاہن سکندر دے نال چلے تے او شہر دے وچ داخل ہویتے او خُدا دی ہیمل دے وچ گیا تے جیویں سردار کاہن نے اوہنوں ہدایت دتی سی او ایویں ای اوہنے قربانی گزرائی۔ تے جدوں اوہنوں دانی ایل دی کتاب دی ایہہ پیشن گوئی وکھائی گئی پئی او ای ایہہ بادشاہ اے جنوں خُدا نے قوت دتی اے پئی او فارس نوں ہراوئے تے اوہنے اسی گل نوں منیا تے او بہت ای خوش ہویا سی۔

اوہنے جلوس دیاں ساریاں لوکاں نوں اپنے کولوں رخصت کیتا پر اگلے ای دن اوہنے اوہناں ساریاں نوں فیر سد لیا تے پچھیا پئی میں تہاڈے لئی کیہ کر سکدا آل؟ تے اوہناں نے اوہنوں آکھیا پئی او اپنے باپ دادا دی شریعت اُتے عمل کرنا جاری رکھنا چاہندے نے۔ سکندر نے

اوہناں دی ایس خواہش نوں پورا کیتا تے اوہناں نوں آکھیا پئی تہاڈے وچوں جے کوئی میری
فوج دے وچ وی شامل ہونا چاہوئے تے او آزادی دے نال اپنی شریعت دے اُتے عمل
کردیاں ہوئیاں ایس فوج دے وچ شامل ہو سکدا اے۔ تے لکھیا ہو یا اے پئی بہت سارے لوکی
اودھی فوج دے وچ شامل ہو گئے سن۔

ایتھے یہودیوں نوں سکندر اعظم دے ولوں کافی مدد ملی سی۔ اسی ایہہ آکھ سکدے آں پئی ایہہ
سارا خدا دا فضل سی پئی اوہنے سکندر دے دل وچ ایہہ پایا سی پئی او اوہناں دے نال ایویں
پیش آوئے۔

سکندر جیہڑی وی قوم نوں فتح کردا ہندا سی اوہناں دے دیوتیاں نال عقیدت دے نال پیش
آوندا سی۔ او اوہناں دے نال احترام دے نال پیش آوندا سی۔ اودھے اُستاد ارسطو نے وی
اوہنوں ایہہ ای دسن دی کوشش کیتی سی پئی او وی دیوتیاں دا فرزند اے۔ یونانی رویت دے
مطابق قدیم دیوتا زیوس دی روح نے سکندر دی شکل دے وچ جنم لیا سی۔ ایویں دے
احساسات نے سکندر دے دل دے وچ دوجیاں دیوتیاں تے مذہباں دے بارے دے وچ
روداری دے جذبات پیدا کر دتے سن۔

یروشلم توں ہو کے جدوں او مصر نوں واپس گیا سی تے او سکندریہ شہر نوں آباد کرن دا حکم
دے کے او تیناں ہفتیاں دی مسافت طے کر کے او امون دیوتا دے مندر دے وچ پہنچیا سی
تاں پئی او اودھے توں اپنیاں آون والیاں فتوحات دے بارے دے وچ راہنمائی حاصل کر سکے۔

او کلا ای پاک مُقام دے وچ داخل ہو یا سی تے مندر دے مصری سردار کاہن نے اوہنوں جی
آیاں نوں آکھیا سی تے اوہنوں امنون دا فرزند آکھیا سی۔

پر ایہناں گلاں دا سکندر دے ذہن دے اُتے منفی اثر ہونا شروع ہو گیا سی۔ اوہنے ایہہ حکم
جاری کر دتا سی پئی سرکاری طور تے اوہدے اگے حاضر ہون والے اوہدے اگے جھکیا کرن تے
اوہدیاں پیراں نوں پُٹمن۔ اوہنے ایہہ وی حکم دتا سی پئی اوہنوں یونانی شہراں دیاں دیوتیاں دے
وچ شُمار کیتا جاوے تے ہر اک ریاست دے لوک اوہدے اگے ہدیے لے کے آون۔ ایویں
دے حکماں دے نال اصل دے نال سکندر ایہہ چاہندا سی پئی او ایویں ساریاں شہراں دے
اُتے اپنا اختیار تے اپنا قبضہ رکھ سکدا اے۔ کیوں جے او دیوتا سمجھ کے اوہدے ہر اک حکم دی
تے اوہدی مرضی دی تابعداری کردے۔

سکندر نے اپنیاں قریبی ساتھیاں توں وی ایویں دی ای تعظیم تے عزت دا تقاضا کیتا سی۔ پر
اوہناں نوں سکندر دی ایہہ گل چنگی نہیں لگی سی۔ اوہدے ایس حکم دی خلاف ورزی کرن دی
وجہ توں اوہنے اپنیاں کجھ قریبی ساتھیاں نوں مار وی دتا سی۔

سکندر نے یونانی ثقافت، فلسفہ تے زبان نوں دُنیا بھر دے وچ پھیلایا سی تے ایویں ای اوہنے
بہت سارے نوں شہراں نوں وی آباد کیتا سی۔ ایہناں شہراں دے وچ او اپنے کجھ یونانی
سپاہیاں نوں چھڈ جاندا سی جیہڑے او تھے دیاں مُقامی عورتاں دے نال ویاہ کر لیندے سن۔
ایویں یونانی زبان تے اوہناں دی تمذیب مشرق دے وچ پھیلن لگ پئے سن۔ اوہنے ہر اک

شہر دے وچ کھیڈ دے میدان تے یونانی تعلیم و تربیت دے لئی درسگاہاں تعمیر کروایاں
سن۔ کئی لوکاں نے یونانی طور طریقہ اپنا لیا سی تے اوہناں نوں یونانی ماٹل آکھیا جاون لگیا سی۔
سکندر اعظم دے مرن دے باہجوں اوہدی ساری بادشاہی چار سلطنتاں دے وچ تقسیم ہو گئی
سی۔ ایہناں دے وچوں:

۳۰۱ ق م دے وچ مصر دے اُتے بطلموس خاندان دی حکومت قائم ہوئی سی
۱۹۸ ق م دے وچ بابل دے اُتے سلوکس خاندان دی حکمرانی قائم ہوئی سی
سکندر دے مرن دے باہجوں فلسطین اوہدیاں دو جزیلاں بطلموس اول تے سلوکس اول تے
بعد دے وچ ایہناں دونوں خانداناں دے وچ جنگ دا میدان بنیا رہیا سی۔
۶۷۱ توں ۱۶۶ ق م دے وچ انطاکس چہارم اپنی فیینیس دیاں ایڈارسانیاں دا دور شروع ہندا
اے۔

تے اوہناں دے وچوں اک نکا سنگ نکلیا جیہڑا جنوب تے مشرق تے جلال ملک دے ول نوں
بے انتہا ود گیا تے اوہد کے اجرامِ فلک تیکر پہنچ گیا تے اوہنے کجھ اجرامِ فلک تے تاریاں
نوں زمین اُتے سُٹیا تے اوہناں نوں لتاڑیا۔ سگوں اوہنے اجرامِ فلک دے فرمانروا تیکر اپنے
آپ نوں اُچا کیتا تے اوہدی دائمی قربانی نوں کھو لیا تے اوہدے مقدس نوں سٹ دتا سی۔
مسوپتامیہ تے شام دے اُتے بطلموس اول دی حکمرانی دا آغاز ہويا تے ۱۷۵ ق م دے وچ
انطاکس مسوپتامیہ تے شام اُتے بطلموس اول دی حکمرانی دا آغاز ہويا سی۔ تے ۱۷۵ ق م دے وچ

نے ایہدے اُتے قبضہ کر لیا سی۔ او اپنے آپ نوں انطاکس خُدا دا آشکار آکھدا سی۔ اوہنوں اپنی
فینئس آکھیا جاندا سی پر بہت سارے لوکی اوہنوں اپنی مینئس آکھدے سن جدا مطلب اے
پاگل۔ اوہنے فلسطین نوں شکست دتی تے اوہدا مقصد یروشلیم تیکر پہنچنا سی تے ایویں او خُدا
دے مقدس تیکر پہنچیا تے اوہنے خُدا دے مذہبے نوں ناپاک کیتا۔

سکندر اعظم نے یہودیوں دے اُتے کسے وی قسم دی پابندی عائد نہیں کیتی سی سگوں اوہنے
اوہناں نوں آکھیا سی پئی تسی اپنی شریعت دے مطابق اپنیاں قربانیاں نوں گزراؤ۔
خُدا نے ہر روز صُبح تے شام نوں آتشین قربانی نوں گزراؤن دا حکم دتا سی۔ جدے وچ دو سال
دے برے نوں ذبح کیتا جاندا سی۔ پر انطاکس اپنی فینئس نے خُدا دے مذبح نوں ناپاک کیتا
سی تے اوہدے اُتے سور نوں قربان کیتا سی۔ یاد رکھو پئی ایہنوں یہودیوں دے وچ حرام جانور
خیال کیتا جاندا اے۔ تے ایہدے توں وی پیہڑا پاپ اوہنے ایہہ کیتا سی پئی اوہنے زیوس
دو یوتا دا بُت بنا کے اوہنوں ہیکل دے وچ نسب کیتا سی۔ اوہنے ختنہ کروانا تے سبت نوں
منن توں وی منع کر دتا سی۔ اوہنے یسوع مسیح دے اختیار نوں براہ راست چیلنج کیتا سی تے
اوہنے موسوی شریعت دی روایات نوں بدل دتا سی۔ ایویں ۱۶۷ ق م دے وچ یہودیوں نوں
بہت ای پیہڑی مذہبی حالت دا ساہمنہ رہیا سی۔

بھاریں جے انطاکس نے زبردستی لوکاں نوں اپنا مذہب تبدیل کرن تے مجبور کیتا سی پر فیر
وی ایہنوں ڈکن دے لئی مکابی تحریک نے جنم لیا سی۔

یہودی خُدا پرست تے شریعت دے عالم سن ، مکابی تحریک نے سلوکس حکمرانی نوں رد کر دیتا سی۔ تے داؤد تے سلیمان بادشاہ دے زمانے دی طرح غیر قوماں دی پیروی نہ کیتی سی۔ اوس ویلے فریسی صدوقی تے اسینی یہودیاں دے تِن و ہڈے فرقے سن۔ ایہناں تِنناں فرقیاں دے حامی لوک خُدا دی راستبازی نوں اڈیکدے پئے سن۔ او خیال کردے سن پئی خُدا داؤد دے تخت نوں فیر توں قائم کرے گا۔ تے ایویں ابنِ داؤد یعنی مسیحا آوئے گا تے او دُنیا نوں فح کر کے سانوں ایہناں توں گلتي دواوئے گا۔

فریسی ساریاں توں بہتے بااثر سن، ایہہ سب توں بہت کٹر فرقہ سی تے ایہہ روایات اُتے چلدے سن۔ صدوقی مُردیاں دی قیامت تے فرشتیاں دے وجود توں منکر سن۔

سانوں نویں عہد نامے دے وچ دوجیاں یہودی فرقیاں دی نسبت فریسیاں دا ذکر بہت ملدا اے۔ ایہناں دا ذکر اکثر فقہیاں دے نال کیتا جاندا اے۔ لفظ فریسی دا مطلب اے وکھ کیتا ہویا یا اوہ جمنوں وکھ کر دتا جاندا اے۔

ہُن سوال ایہہ پیدا ہندا اے پئی ایہناں نوں وکھ کیتا گیا اے یاں ایہہ آپ ای وکھ ہوئے سن۔ اوہناں نوں لوکی فریسی آکھدے سن یاں او آپ اپنے آپ نوں فریسی آکھدے سن۔

ایہدے بارے دے وچ تِن خیال پیش کیتے جاندے نے:

پہلی گل: فریسی لوکی شاید ایس لئی وکھ کیتے ہوئے خیال کیتے جانده سن کیوں جے او ہر اک
ناپاک شے توں جیہڑی شریعت دے اعتبار دے نال ناپاک ہندی سی اپنے آپ نوں وکھ
رکھدے سن۔

دوجی گل: فریسی فرقے دے نال تعلق رکھن والے اپنے آپ نوں ایویں دیاں لوکاں توں وی
وکھ رکھدے سن جیہڑے رسوماتی تے شرعی اعتبار دے نال پاک نہیں ہندے سن۔ او ایویں
دیاں لوکاں دیاں گھراں دے وچ جانا یا اوہناں نوں اپنیاں گھراں دے وچ لیانا پسند نہیں
کردے سن۔

تہجی گل: اوہناں دی ایہہ علیحدگی سیاسی نوعیت دی ہندی سی۔
فریسی فرقہ دے عقیدے:

او کسے گناہگار توں کوئی وی شے نہیں لیندے سن کیوں جے او خیال کردے سن پئی طہارت
دے مطابق اوہناں شیواں نوں ناپاک ہتھاں نے چھویا ہویا اے۔
فریسی کسے گناہگار دے گھر وچ کھانا کھاون دے لئی نہیں جانده سن تاں پئی ناپاک نہ
ہوجاون۔

فریسی فرشتیاں، روحاں، روح دی لافانیت، بدن دے جیوندے کیتے جاون، دُعا، سبت تے دہ
یکی اُتے گہرا ایمان رکھدے سن۔

تے صدوقیاں دے بارے دے وچ وی کجھ گلاں نے جنناں دے اُتے اسی دھیان کراں گے۔

صدوقی اک سیاسی گروہ سی جیہڑا یہودیہ دے وچ رہن والیاں یونانیاں توں نمودار ہويا سی۔
ایہہ رخ مذہبی جماعت سی تے انجیلاں دے وچ بیان کیتے گئے فقیہ اصل وچ صدوقی فقیہ سن۔
ایہہ دیہاتی طبقے دی اک اعلیٰ جماعت سی جیہڑی شہری فریسیاں دی مخالفت کردی سی۔
او سرکاری ملازم سن۔

صدوقی فرقے دے عقیدے:

ایہہ لوکی کیوں بے اعلیٰ طبقے دے نال تعلق رکھدے سن تے ایہناں دے حکومت دے نال
چنگے تعلق سن۔ ایس لئی او عوام توں وکھ ای رہندے سن۔ پرتاں وی سردار کاہن، ہیگل تے
صدر عدالت اُتے ایہناں دا ای قبضہ ہندا سی۔

ایہہ صدوقی فرقہ صرف پیدائش توں استشنا نوں ای تسلیم کردا سی۔
فقیہ تے فریسیاں دی نسبت او بزرگاں دی روایات اُتے بالکل وی یقین نہیں رکھدے سن۔
سگوں اوہناں دے نیرے ایہہ صرف انسانی گلاں ای سن جنہاں نوں فقیہاں فریسیاں نے پاک
نوشتیاں دے مقابلے وچ لیا کھڑا کیتا اے۔

او بدن دے جی اٹھن، روح دے لافانی ہون، تے روحاں تے فرشتیاں دے اُتے ایمان نہیں
رکھدے سن۔

دو بے لوکی اوہناں دے وچ شامل نہیں ہو سکدے سن تے نہ ای او فریسیاں دی طرح
دو جیاں نوں اپنا مُرید بناوندے سن۔ او صرف اپنے فرقے نوں ای قائم تے بحال رکھدے سن۔

او سزا، اجر تے تقدیر اُتے اعتقاد رکھدے سن۔ اوہناں دے مُطابق انسان جو کجھ وی ہندا اے
او اپنی ای مرضی دے نال بنندا اے۔

بھائیں جے ایہہ فرقہ اپنیاں عقیدیاں دی وجہ توں فقہیاں فریسیاں توں وکھرا سی پر تاں وی
مسیح خُداوند یسوع دی مخالفت دے وچ اوہناں دے نال برابر دا شریک سی۔

یہودیوں دے وچ تیجا و ہڈا فرقہ اسپینی فرقہ سی جہدے بارے وچ اسی ایہہ جاندے آں پئی ایہدا
ذکر دو جیاں فرقیوں دی طرح بائبل دے وچ نہیں پایا جاندا اے۔ پر تاریخ توں ایہہ پتہ لگدا
اے پئی پہلی صدی مسیح توں پہلاں تے پہلی صدی مسیح دے باجوں ایہہ فرقہ اپنا وجود رکھدا
سی۔

ایہناں دا ذکر سب توں پہلاں یہودی مورخ یوسیفوس نے مکابیاں دے دور دے حوالے دے
نال کیتا سی۔

لفظ اسپینی عبرانی زبان دے وچوں نکلیا اے جہدا لفظی معنی پاکدا من اے۔ لوکی رضاکارانہ طور
تے ایہدے وچ شامل ہندے سن۔ ایہناں لوکاں نوں تِن سالوں دے لئی بھرتی کیتا جاندا سی
تے اوس ویلے ایہناں نوں تِن نشان دتے جاندے سن۔

پہلا نشان چٹا لباس دتا جاندا سی جیہڑا پاکدا منی دے ول نوں اشارہ کردا اے۔ ایویں او ہر ویلے
چٹا لباس پائی رکھدے سن۔

دو جانشان اوہناں دا پیش بند ہندا سی۔ لباس دے اُتے سامنے بھن دے لئی اوہناں نوں پیش بندے دتا جاندا سی جیہڑا ناپاکی توں بچن دی علامت ہندا سی۔

تین جانشان اوہناں نوں اک کڈال دتی جاندی سی۔ ایس کڈال نوں پاپ تے ناپاکی نوں دفن کرن دے لئی اک نشان دے طور تے ورتیا جاندا سی۔

اسی سینی لوک پاکیزہ زندگی بسر کردے سن۔ او دیہاتاں دے وچ وسدے سن تے او کھیتی باڑی دے وچ بڑی محنت کردے ہندے سن۔ او طہارت دے پدند ہندے سن تے اخلاقی تے مذہبی سوالاں دا ڈھنگا مطالعہ کردے ہندے سن۔ اوہناں دیاں جائیداداں اجتماعی ہندیاں سن۔ او جانوراں دیاں قربانیاں توں گریز کردے سن تے کسے نوں اپنا غلام نہیں بناوندے سن۔ او بڈھیاں تے معزور لوکاں دے لئی کھانا مہیا کردے سن تے فوجی تے تجارتی معاملیاں دے وچ حصہ نہیں لیندے سن۔ او سورج نکلن دے نال اپنے دن دا آغاز کردے سن تے دوپہر دے کھانے وچ سارے اکٹھے شامل ہندے سن۔ کھانے توں پہلاں تے بعد وچ شکر گزاری دی دُعا کرنا اوہناں دا معمول ہندا سی۔ او کھانا کھاوے توں پہلاں غُسل کردے سن تے جے کسے ناپاک شے نوں ہتھ لگ جاندا سی تے او فیروہی نہاوندے سن۔ او خُدا دے باہجوں موسیٰ نوں سب توں بہتیاں خیال کردے سن۔

ملاکی توں لے کے یسوع مسیح تیکر تقریباً چار سو وریاں دا عرصہ اے۔ ایس سارے عرصے دے وچ خُدا دے ولوں کوئی وی نبی برپا نہیں ہویا سی۔ یہودیوں دے وچ اسمانداراں دے لئی

یونانی تے ارامی زبان دے وچ ہور وی بہت سارا ادب وجود دے وچ آگیا سی۔ ایہدے وچوں
اک پُرانے عہد نامے دا اپا کُر فل ادب اے۔ ایہدے وچوں کجھ رومن کیتھولک ترجمے دے وچ
وی پایا جاندا اے۔

ایہہ اپا کرفا یونانی زبان دا لفظ اے جہدے لغوی معنی نے لکیا ہویا، پُوشیدہ یاں نظراں توں چھپیا
ہویا۔

کتاباں دے ایس مجموعے نوں اپا کرفا ایس لئی آکھیا جاندا اے کیوں ۲۔ ایسدرس دے وچ بیان
کیتا جاندا اے پئی خُدا نے عزری نوں حکم دتا سی پئی او ایویں دیاں کتاباں نوں دوبارہ لکھے جنہاں
نوں تلف کر دتا گیا سی۔ اوہنے کُل ۹۴ کتاباں لکھیاں سن جنہاں دے وچوں ۴۲ عبرانی پُرانے
عہد نامے دے وچ سن تے باقیوں نوں پُوشیدہ رکھن دے لئی آکھیا گیا سی۔ ایس نسبت دے نال
ایہناں نوں اپا کرفا آکھیا جاندا اے۔

ایہناں کتاباں دے نال:

- (1) ۱۔ ایسدرس (2) ۲۔ ایسدرس (3) طوبیاء (4) یہودیت (5)
- آستردی کتاب دا اضافی حصہ (6) حکمت (سلیمان کی حکمت) (7) ییشوع بن
سیراخ (یا کلیسیا دی کتاب)
- (8) باڑوک (9) یرمیاہ دا خط (10) تِن مقدس فرزندوں دا

گیت

(11) تذکرہ سوسن (12) نیل اور اژدھا (13) منسی دی دُعا

(14) ا۔ مکابین (15) ۲۔ مکابین

ایہناں ۱۵ کتاباں دے وچوں ۱۳ رومن کیتھولک ترجمے دے وچ پائیاں جانڈیاں نے۔ پر یہودیاں نے ایہناں نوں کدی وی الہامی نہیں منیا سی تے او آکھدے سن پئی ایہہ کدی وی بائبل مُقدس دی فہرست دا حصہ نہیں بن سکدیاں نے۔ او ایس ادب نوں تاریخی طور تے اہمیت دیندے نے تے قدر دی نگاہ دے نال ویکھدے نے۔

وادیِ قمران یا بحیرہ مُردار دے طومار:

موجودہ صدی دے وچ کجھ چمڑے دے بنے ہوئے طومار دریافت ہوئے نے۔ جنناں دا تعلق پُرانے عہد نامے دے کجھ عبرانی نُسخیاں تے کجھ یونانی کتاباں دے نال ہے۔ ایس نسبت دے نال ایہناں طوماراں نوں بحیرہ مُردار دے طومار آکھیا گیا اے۔ ایہناں نوں کجھ غاراں دے وچوں حاصل کیتا گیا اے جیہڑے اوس وادی دے وچ پائے جانڈے نے جیہڑی بحیرہ مُردار دے شمال مغرب تے یروشلیم دے وچکار واقع ہے۔ او تھوں دے وسن والے ایہنوں وادیِ قمران وی آکھدے نے۔

۶۳ ق م دے وچ رومی سلطنت نے فلسطین نوں اپنے قبضے وچ لے لیا سی۔

۷۰ مسیح دے وچ اک رومی جرنیل طیطس نے فیر حملہ کیتا تے ہیگل نوں تباہ وہ برباد کر دتا سی۔ ہن یہودیوں دے کول اک ہور وجہ نے جنم لے لیا سی پئی اوہناں نوں اک مسیحا دی لوڑ سی۔

رومی سلطنت نے زندگی دے نوئے نظریات تے فن تعمیر اُتے بہت زور دتا سی۔ جے کوئی رومی فوج دے وچ شامل ہندا سی تے شہنشاہ اوہنوں روپیہ پیدہ تے اختیار دیندا سی۔

ہیروڈیس اعظم تے انطیطر: انطیطر ۴۳ ق م تیکر رومی سلطنت دے لئی کم کردا رہیا سی او اخیر حصمونی دور دے وچ اقتدار دے اُتے قابض ہونا چاہندا سی پر ۳۷ ق م دے وچ انطیطر اول دا پتر ہیروڈیس اعظم روم دی مدد دے نال اقتدار اُتے قابض ہو گیا تے اخیر حصمونی حکمران انتی گونس نوں قتل کر دتا سی۔ ہیروڈیس ادومی بندہ سی تے اوہنے یروشلم دے وچ اک حصمونی شہزادی دے نال ویاہ کیتا ہویا سی۔ اوہنے اپنی پہلی بیوی، بیچیاں تے سس نوں قتل کروا دتا سی۔ یہودی اوہنوں چنگا نہیں جاندے سن تے اوہدے توں نفرت کردے سن۔ گلیل دا ناظم ہون دی وجہ توں اوہنے کئی وطن پرستاں نوں بغاوت دے الزام دے وچ قتل کروا دتا سی۔ اوہنے ۳۳ ورے حکومت کیتی سی تے ہیگل سمیت کئی عمارتاں نوں تعمیر کروایا سی۔ اوہدے اخیر دور دے وچ ای خداوند یسوع مسیح بیت لحم دے وچ پیدا ہوئے سن۔

۳۰ ق م تیکر قیصر اوگوستس بلا شرکت غیرے روم دا قیصر بن چکیا سی۔ اوہدے دور دے وچ ای مقدسہ مریم تے مقدس یوسف اسم نویسی دے لئی بیت لحم گئے سن۔ یسوع مسیح دی

پیدائش ۶ م وچ ہوئی سی تے قیصر جو لیس دی حکومت دے وچ یسوع مسیح نوں مصلوب کیتا گیا سی۔

ہیروڈیس دے بارے اسی ایسہ وی پڑھدے آں پئی اوہنے یسوع مسیح نوں قتل کرواؤن دی نیت دے نال بیت لحم دے دو دو سال دیاں بچیاں نوں قتل کروا دتا سی۔ یہودیہ دا علاقہ اوہدے اختیار وچ سی تے او بہت ای پیہڑے کردار دا بندہ سی۔ اوہنے اپنی وصیت دے وچ اپنی سلطنت نوں اپنیاں تیناں پتراں دے وچ تقسیم کیتا سی۔ یہودیہ تے سامریہ ارخاؤس نوں ملے سن تے گلیل تے پریہ انتپاس نوں تے شمال مشرقی علاہ فلپس نوں ملے سن۔

گلیل دا حاکم ہیروڈیس انتپاس بہت چنگا حاکم سی۔ اوہدے ای دور سے وچ یسوع مسیح نے گلیل دے وچ معجزے تے منادی کیتی سی۔ اوہدا عملی کردار وی چنگا سی پر یہودی ہیروڈیس توں نفرت کردے سن۔ او وی اپنے باپ دی طرح عمارتاں بناؤن دا بڑا شوقین سی تے اوہنے وی ہیکل دیاں کجھ عمارتاں نوں تعمیر کروایا سی۔ اوہدے سببوں یہودیاں نوں چنگا روزگار ملیا ہویا سی۔

دانی ایل تے کئی دوجے نبیاں دیاں کیتیاں ہوئیاں پیشن گوئیاں دے مطابق یہودی مسیحا دی آمد نوں اڈیکدے پئے سن۔

پر خداوند آپ تھانوں اک نشان بخشے گا پئی ویکھو اک کنواری حاملہ ہوئے گی تے پترجے گی۔ تے اوہدا ناں عمانوئیل رکھے گی۔

ہُن انسانی تاریخ دے وچ اک حیران کردیون والا واقعہ ہون والا سی۔ خُدا دا پُتر انسان بنن والا سی۔ جیویں پئی پاک کلام دے وچ لکھیا ہویا اے پئی جدوں ویلا پُورا ہو گیا تے خُدا نے اپنے پُتر نوں گھلیا جیہڑا عورت توں پیدا ہویا تے شریعت دے ماتحت پیدا ہویا تاں پئی شریعت دیاں ماتحتاں نوں مُل لے کے چھڈائے، ایہدے وچ کوئی شک نہیں اے پئی خُدا اپنے وعدے نوں پُورا کر دیا اے۔ جدوں کنواری مریم نے ایس پیش قیمت نوں جنم دتا تے فرشتیاں نے ایس حقیقت دا چرواہیاں دے اُتے اظہار کیتا۔ پئی اُج داؤد دے شہر دے وچ تہاڈے لئی اک مُنہی پیدا ہویا اے یعنی مسیح خُداوند۔

بھاریں جے ہر رومی بادشاہ دی تبدیلی دے ویلے یہودی ایہہ خیال کردے سن پئی ہوسکدا اے ایہہ ای ساڈا مسیحا اے۔ یہودی تاریخ دان وی ایس گل دی شہادت دیندے نے پئی یہودی مسیحا دے آون دے لئی اڈیکدے پئے سن۔ کیوں جے او خیال کردے سن پئی مسیحا اوہناں نوں دو جیاں قوماں توں آزاد کروائے گا۔ اوہناں دی اکثریت ایس گل دے اُتے ایمان رکھدی سی پئی ایہہ ای او ویلا اے جدوں مسیحا آئے گا تے یہودہ دے گھرانے توں اپنی بادشاہی دا آغاز کرے گا۔ ایس حیران کن نبوت دا بیان سارے ای یہودی پڑھدے سن پئی او انسانی شکل دے وچ آئے گا۔

بہت سارے لوک مسیح دی آمد دے بارے دے وچ پُرانے خیالاں دے مالک سن۔ او سوچدے سن پئی مسیحا ضرور یہودیہ دے وچ ہونے گا تے او یہودیہ دے وچ اپنا تخت لگاوے گا۔ ایویں

او ایہہ خیال کردے سن پئی او کوئی رومی حکمران ہوئے گا۔ پر جدوں رومی قیصر توں اوہناں دی توقع پوری نہیں ہندی سی تے او بغاوت کردیندے سن۔

ہر یہودی مسیحا نوں اڈیکدا پیا سی پر او سیاسی مسیح دے انتظار وچ سن۔ اوہناں دے وچوں کوئی وی معجزات کرن والے مسیح نوں نہیں اڈیکدا پیا سی۔ ایہہ اصل وچ اوہناں دے لئی انقلاب دا ویلا سی۔ اسی ویکھدے آں پئی جدوں مسیحا آیا تے اوہنے معجزے کیتے تے اگھیا پئی میرے چکھے آو۔ رومی سلطنت دے وچ معجزے ہون لگے تے مسیحا دی آمد دے خواب پورے ہون لگے سن۔

پاک کلام ایویں بیان کردا اے پئی او ناصرت دے وچ آیا جتھے اوہنے پرورش پائی سی تے اپنے دستور دے مطابق عبادتخانے وچ گیا تے پڑھن نوں کھلوتا۔ تے یسعیاہ بنی دی کتاب اوہنوں دتی گئی تے کتاب نوں کھول کے اوہنے او مقام کڈھیا جتھے لکھیا ہويا اے پئی خداوند دا روح میرے اُتے ہے ایس لئی پئی اوہنے مینوں غریبیاں نوں خوشخبری دیون نوں مسیح کیتا اے۔ اوہنے مینوں گ لیا اے پئی قیدیاں نوں رہائی تے اندھیاں نوں بینائی پاون دی خبر سناواں پگلیاں ہوئیاں نوں آزاد کراں تے خداوند دے سال مقبول دی منادی۔ فیر او کتاب بند کر کے خادم نوں واپس دے کے بیٹھ گیا تے چنے عبادانے وچ بیٹھے ہوئے سن اوہناں دیاں اکھیاں اوہدے اُتے لگیاں ہوئیاں سن۔ تے او اوہناں نوں آکھن لگا پئی آج ایہہ نوشتہ پورا ہويا اے۔

جِنے اوتھے سن او سارے حیران ہوئے تے اِک دو بے نوں آکھن لگے پئی کیہ ایہہ یوسف دا پُتر
نہیں اے؟ جِنے وی لوک اوہدی سُنڈے سن حیران ضرور ہُنڈے سن پر او اوہدیاں گلاں دے
اُتے دھیان نہیں دہندے سن۔

یوسفس بیان کردا اے پئی ہر یہودی اپنے مسیحا دی تلاش وچ سی جمدے بارے دے وچ
اوہناں پاک صحیفیاں دے وچ ذکر پایا جاندا اے۔ اوہناں دی سرزمین دے وچوں اِک بندہ
دُنیا دا بادشاہ بن کے اُبھرے گا جیہڑا اوہناں دی نسل دے وچوں ہوئے گا تے یہودیہ دے
اُتے حُکمرانی کرے گا۔

یسوع مسیح دی مصلوبیت دے بعد پہلی صدی مسیح دے وچ یہودیت توں مسیحیت دے وچ
داخل ہون والے مسیحی یہودیاں دیاں عبادتگاہیاں دے وچ جا کے عبادت کرن لگ پئے سن۔
رسول یسوع مسیح دی گواہی دیون لگے یہودی اوہناں اُتے تشدد کردے سن پر مسیحی حُوشی
مناوندے سن۔ اخیر ی یہودیاں نے ستفنس نوں سنگسار کر دتا تے ایویں ایہہ پہلا مسیحی شہید
سی۔ سارے مسیحی یہودیہ تے سامریہ دے وچ کھلے گئے سن تے او جتھے وی جاندے سن او
اوتھے انجیل دی مُنادی کردے سن۔ فلپس سامریہ وچ گیا تے اوتھے یسوع مسیح دی حُوشخبری
نوں پھیلایا۔ ایہہ بہت ای اہم گل سی کیوں جے یہودی سامریاں توں نفرت کردے سن۔
سامریہ وچ بہت سارے لوکی یسوع مسیح اُتے ایمان لے آئے سن۔ ایس لئی اوہناں نے
یروشلم وچوں پطرس تے یوحنا نوں بلایا تے اوہناں نے اوہناں دے اُتے ہتھ رکھے تے اوہناں

نے وی پاک روح نوں حاصل کیتا سی۔ اوہناں نے مسیحی طور طریقے دے نال اپنی زندگی بسر
 کرنا شروع کر دتی سی جہدا نمونہ سانوں یسوع مسیح دی جیاتی دے وچوں ویکھن نوں ملدا اے۔
 پہلی صدی مسیح دے وچ کلیسیا دا آغاز ہویا سی۔ ایہہ ای اسرائیل دی نجات دا ویلا سی کیوں
 جے مسیحا آگیا سی۔ تاں پئی او اپنی ایویں دی سلطنت قائم کرے جیہڑی کدی وی برباد نہیں
 ہونے گی۔ سارے اسرائیلی ایس گل دے اُتے ایمان رکھدے سن پئی ایویں ای ہونے گاتے
 ایہہ گل طے شدہ سی پئی مسیحا یہوداہ دے قبیلے دے وچوں ای ہونے گا۔ تے ایہہ سچ اے پئی
 یسوع مسیح یہوداہ دے قبیلے دے وچوں ای سی۔ کیوں جے ایہدے بارے دے وچ ساڈے
 کول ایہدا نسب نامہ پایا جاندا اے۔ ایویں اسی جاندے آں پئی او داؤد دے گھرانے دے وچوں
 سی۔ جدوں ہیگل نوں گرایا گیا سی تے اوس ویلے دا ریکارڈ وی پایا جاندا اے کیوں جے ایہہ
 کسی نہ کسی تھان تے لکھیا جاندا رہیا سی۔ ایس لئی آج جے تسی وی کسے کاپی دے اُتے لکھدے
 پئے او تے خیال رکھنا پئی ایہہ کتے گواچ نہ جاوے۔ دوجی تے تیجی صدی دے مسیحی یہودی
 رہنمایاں دیاں تحریراں توں ایویں لگدا اے پئی او جاندے سن پئی مسیح جہدا وعدہ کیتا گیا اے او
 آگیا سی تے اوہدا ویلا لنگ گیا اے۔

ریو ایہدے بارے دے وچ آکھدا اے پئی نجات دا ویلا لنگ گیا اے تے ہُن سارے مُعلّے توبہ
 تے نیک کماں دے اُتے انحصار کردے نے۔

تے آر سموئیل آکھدا اے پئی جنے نجات دے ویلے نوں نہیں پایا اے اے اوہنے اپنیاں ہڈیاں
نوں برباد کر لیا اے۔ کیوں بے او سمجھدے سن پئی نجات ابے تیکر نہیں آئی اے تے اُمید دا
ویلا ابے تیکر باقی اے۔ پر ہُن ایہہ فیر نہیں آوے گی بے ابے وی کوئی ایہدے لئی اڈیکدا پیا
اے تے او کیوں ایویں کردا پیا اے؟

یسوع مسیح نے اپنی خدمت نوں شروع کر دیاں ہوئیاں یردن وچ یوحنا توں بہتسمہ لیا سی۔
ایہدے باہجوں یوحنا نوں جیل وچ بند کر دتا گیا سی۔ اوہنے جیل دے وچوں اپنیاں شاگرداں
دی رائیں ایہہ پچھیا پئی جیہڑ آون والا سی او تُو ای ایس یاں اسی کسے ہور دی راہ ویکھئے؟ یسوع
نے اوہناں نوں آکھیا پئی تسی کیہ ویکھدے او؟ جو کجھ ویکھدے او یوحنا نوں دسو پئی پئی اندھے
ویکھدے نے، لنگڑے چلدے نے، مُردے جیودے کیتے جاندے نے تے غریباں نوں خوشخبری
سُنائی جاندی اے۔ یسوع مسیح عظیم شافی اے۔

اصل وچ یوحنا آپ تے ایس حقیقت توں آگاہ ہو چکیا سی پئی او ای خُدا دا پتر یسوع مسیح اے۔
کیوں بے اوہنے دریائے یردن تے اوہنوں بہتسمہ دیندا ہوئیاں ایہہ آواز آسمان توں سنی سی
پئی ایہہ میرا پیارا بیٹا اے ایہدے توں میں خوش آں۔ تے اوہنے ویکھیا سی پئی روح اوہدے
اُتے کبوتر دی وانگر اُتریا سی۔ ایس لئی او آکھدا اے پئی میں تے اوہدی جُتی دا تسمہ کھولن دے
لائی نہیں آں یعنی اوہنے ایہہ جان لیا سی پئی ایہہ ای مسیح خُداوند اے۔ او اصل وچ اپنیاں
شاگرداں نوں ایس گل توں آگاہ کرنا چاہندا سی پئی او وی یسوع مسیح دے پچھے ہو لین۔ او

اوہناں نوں ایہہ دسنا چاہندا سی پئی یسوع ای او مُنّھی اے جہنوں اسرائیل اڈیکدا پیا اے۔
کوئی وی بندہ اوہدے وانگر معجزے نہیں کر سکدا سی، یرمیاہ حزقی ایل تے دو جیاں نبیاں دیاں
پیشنگویاں وی پُوریاں ہوئیاں سن۔

اسی یسوع مسیح دے نسب نامے دے اُتے دھیان کردے آں۔

متی تے لوقا دونویں ای یسوع مسیح دے نسب نامے دے بارے ذکر کردے نے۔ متی عبرانی
طریقے دے نال ایس نسب نامے نوں بیان کردا اے جیویں پئی یسوع مسیح ابن داؤد دا نسب
نامہ۔ ابراہام توں اصحاق پیدا ہويا اصحاق توں یعقوب پیدا ہويا۔

پر لوقا رومی طریقے دے نال ایہنوں بیان کردا اے۔ او یسوع مسیح توں نسب نامے نوں بیان
کرنا شروع کردا اے۔ جیویں پئی سمجھا جاندا اے پئی یسوع مسیح یوسف دا پتر دی تے او عیسیٰ دا
تے او متات دا۔۔۔

چاراں انجیلاں دے وچوں صرف دو ای نے جیہڑیاں یسوع مسیح دے نسب نامے نوں بیان
کردیاں نے۔ مرقس یسوع مسیح دی مُنادی نوں بہتا بیان کردا اے۔ یوحنا دی انجیل بعد وچ
لکھی گئی سی تے ایہہ بیان کردی اے پئی کیویں خُدا دی بادشاہی دُنیا دے وچ آئی۔ ابتدا وچ
کلام سی تے کلام خُدا دے نال سی تے کلام ای خُدا سی۔ یوحنا یسوع مسیح دی پیدائش دی
کہانی نہیں بیان کردا اے سگوں او یسوع مسیح دی الہی حیثیت دے بارے بہتا بیان کردا
اے۔ کلام مجسم ہويا تے فضل تے سچائی توں معمور ہو کے ساڈے وچ رہیا تے اسی اوہدا ایویں

دا جلال ویکھیا جیویں باپ دے اکلوتے دا جلال۔ ایہناں چاراں انجیلاں دے وچ یسوع مسیح دی زندگی دیاں کئی پہلوواں دے بارے سانوں ویکھن نوں ملدا اے۔ تے ایویں اسی ایہہ جان جاندے آں پئی اصل وچ او کون سی؟

یسوع مسیح دے نسب نامے دے اعتبار دے نال ایہہ خیال کیتا جاندا اے تے پیشن گوئیاں وی ایہہ ای بیان کردیاں نے پئی مسیحا داؤد دی نسل دے وچوں ہوئے گا کیوں جے داؤد دی نسل شاہی خاندان سی۔ اوہدے گھرانے دا تاج کسے ہور دے کول نہیں جاسکدا سی۔ پُرانے عہد نامے دے وچ وی نبیاں نے ایہہ پیشنگوئیاں کیتیاں سن پئی او ابن داؤد ہوئے گا۔ یہودیوں دے نزدیک یسوع مسیح دے ابن داؤد ہون دی پیشن گوئی بہت زیادہ اہمیت رکھدی سی۔

ایس نسب نامے دے وچ عورتاں دا ذکر کوئی ضروری گل نہیں اے پر متی اپنے انجیلی نسب نامے دے وچ چار عورتاں دا ذکر کردا اے۔ تے ایہناں دے وچوں تِن عورتاں غیر قوم دے وچوں نے تے چوتھی وی غیر قوم دے بندے دی بڈی سی۔ پر اسی ایتھے ویکھدے آں پئی او بہت اہم عورتاں دے بارے گل بات نہیں کردا اے جیوں پئی سارہ، ربقہ، لیاہ تے راخل وغیرہ۔

متی اصل وچ پُرانے عہد نامے دیاں غیر قوم عورتاں دا ذکر کردیاں ہوئیاں ایہہ بیان کرنا چاہندا اے پئی خُدا دی خُوشخبری دے منصوبے دے وچ غیر قوماں وی شامل نے۔ اعمال دی

کتاب ایہہ بیان کردی اے پئی یسوع مسیح دے جی اٹھن دے باہجوں غیر قوم دے وچوں بہت سارے لوکی یسوع مسیح دے اُتے ایمان لے آئے سن تے مسیحی کھلائے سن۔ اوس دور دی دُنیا اخلاقی طور تے بہت ای گری ہوئی سی۔ بدچلنی، ہم جنس پرستی، طلاق، بچیاں دا قتل جنناں دا لوڑ نہیں سمجھی جاندی سی، ہر طرح دی خود غرضی تے حسد اوس معاشرے دے وچ عام سی۔ پولوس رسول ایس ای لئی اپنیاں خطاں دے وچ مسیحی چال چلن دا خاص طور تے ذکر کردا اے۔

یوسطین شہید ایہدے بارے وچ ایویں لکھدا اے:

اسی جیہڑے پہلے بدچلنی دے وچ خوش ہندے سی ہُن پاکیزگی دے وچ حیاتی گزاردے آں۔ اسی جیہڑے پہلاں جادو کردے سی ہُن خُدا نوں بھلے تے خالق خُدا دے لئی مخصوص کر چکے آں۔ اسی جیہڑے امیر ہون نوں پسند کردے سی ہُن اپنی ساری دولت اک مُشترکہ تھیلی دے وچ پاندے آں تے اوہدے وچوں مُحتاجاں نوں دیندے آں۔ اسی جیہڑے اک دوجے توں نفرت کردے سی تے دوجیاں نوں قتل کردے سی تے اجنبی لوکاں دے نال رل کے نہیں رہ سکدے سی ہُن مسیح دے ظاہر ہون دے نال اک ای زندگی گزارن دے طریقے دے وچ شامل ہو گئے آں۔ اسی اپنیاں ویریاں دے لئی دُعا منگدے آں تے جیہڑے ساڈے توں نفرت کردے نے اوہناں نوں جتن دی کوشش کردے آں۔ مسیح نے سانوں تاکید کیتی اے پئی اسی صبر تے حلیمی دے نال ساریاں لوکاں نوں شرمندگی تے بُریائی توں موڑ لیائیے۔ تے اسی

اوہناں لوکاں دے بارے دے وچ دس سکدے آں جیہڑے ساڈے نال ملے تے جہناں دے ڈاہڈے روئے تبدیل ہو گئے سن۔ اوہناں دے وچوں کجھ تے اپنیاں گونڈیاں دی شرافت تے نیکی نوں ویکھ کے بدل گئے تے کجھ اپنیاں اوہناں ہم سفران دا حیران کن صبر ویکھ کے جہناں دے اُتے ناجائز ظلم کیتا جاندا سی۔ یا اوہناں لوکاں دے آزمائے جاوے اُتے غور کردیاں ہوئیاں جیہڑے اوہناں دے نال کسے کاروباری سلسلے وچ شریک سن۔

مسیحیاں دی ایہہ گواہی بہت ای فائدہ مند ثابت ہوئی۔ یہودی غیر قوماں نوں پسند نہیں کردے سن۔ متی روایتی طور پر کجھ نسب نامیاں نوں شامل نہیں کردا پیا اے۔ او چودہ چودہ پُشتاں دے تین گروپ بناوے اے۔ لوقا دی نسبت ایس نسب نامے نوں یاد رکھنا آسان اے کیوں کہ متی نے ایہناں نوں زمانیاں تے نسلاں دے اعتبار دے نال تقسیم کیتا اے۔ لوقا دی انجیل دی صفتاں ایہہ ہے نے پئی او کلیسیائی روایات دا ذکر کردا اے۔ او یسوع دی جیاتی دے واقعات دی تفصیل بیان کردا اے۔ جیویں پئی پاک روح مُقدسہ مریم دے بطن دے وچ پایا گیا مریم نال لکھواون دے لئی بیت اللحم پہنچی وغیرہ وغیرہ۔

متی اپنے لکھے گئے نسب نامے دے وچ تمر، راحب، روت تے سلیمان بادشاہ دی ماں بت سبب دا ذکر کردا اے۔ ایہناں عورتاں دا ذکر نسب نامے دے وچ ایس لئی شامل کیتا گیا اے کیوں کہ خُدا دی نجات دوجیاں قوماں دے لئی وی ہے۔

تمر تے راحب کسبیاں سن، روت موآبی عورت سی تے او وی یہودیوں دے لئی غیر قوم ای سی۔ بت سبع سلیمان دی ماں سی جیہڑی پہلاں حتی اوریاہ دی بیوی سی۔ غیر قوماں نوں خُدا نے اپنے فضل دے نال اپنیاں لوکاں دے وچ شامل کر لیا سی۔ ہوسکدا اے پئی ایس لئی وی اوہنے ایہناں نوں نسب نامے دے وچ شامل کیتا سی کیوں جے یہودی اپنے آپ اُتے فخر کردے سن تے او غیر قوماں نوں اہمیت نہیں دیندے سن۔

تمر یہوداہ دی بہو سی تے اوہدے وہڈے پتر عیر دے مرن دے بعد اوہنوں دو بے پتر اونان نوں شریعت دا حق ادا کرن نوں دتا گیا پر اوہنے چالاکی کیتی تے ایہہ حق ادا نہیں کیتا ایس لئی خُدا نے اوہنوں مار دتا سی۔ ایہدے باہجوں یہوداہ اوہنوں اپنا تیجا پتر دیون توں کترایا سی پئی کتے او وی مر نہ جاوے۔ تمر واپس اپنے ماں باپ کول چلی گئی تے او وی غیر یہودی سی۔ یہودی غیر قوماں دی نسبت اپنے نسب نامے اُتے فخر کردے ہندے سن۔

گلیل، ناصرت تے بیت لحم:

اواسی نقشے دے وچوں ایہناں علاقیاں دے جغرافیائی حالات نوں ویکھدے آں۔
 بحر اوقیانوس اسرائیل دی سرزمین دے وچ غزہ دے کولوں دی لہنگدا اے۔ نقشے دے وچ سانوں بحیرہ مُردار تے گلیل دی جھیل وی ویکھن نوں ملدی اے۔ یروشلیم دے لوکوں دی دریائے یردن وی لہنگدا اے تے ایہہ بحرہ مُردار دے وچ جا پیندا اے۔ یسوع مسیح نے اپنی خدمت دا کافی ویلا گلیل دے وچ لہنگایا سی۔ قانائے گلیل، گلیل دا اک نکا جیہا قصبہ اے جتے

یسوع مسیح نے پانی نوں مے بناون دا معجزہ کیتا سی۔ یسوع مسیح دی خدمت دا مرکز کُفرِ نجوم وی گلیل دے وچ ای واقع ہے۔ گلیل دی جھیل توں ۷ میل دی دُوری تے بحیرہ مُردار پایا جاندا اے۔ یروشلم گلیل توں ۱۵ میل دے فاصلے تے ہے جدوں پئی بیت لحم یروشلم توں ۸ میل دی دُوری تے ہے۔ اوس زمانے دے وچ گلیل اک صوبہ سی۔ یہودیہ دا صوبہ تے اسرائیل دی شمالی سلطنت دا شہر سامریہ وی گلیل دے قریب ای پائے جاندا ہے۔ یہودی دیاں یردن نوں پار کر کے سامریہ تے گلیل وچ جاندا ہے۔

خُداوند یسوع مسیح ایہناں ساریاں علاقیاں دے وچ پھردے تے مُنادی کردے رہے سن۔ یہودی سامریاں نوں پسند نہیں کردے سن پر اسی ویکھدے آں پئی یوحنا ۴ باب دے مطابق یسوع مسیح نے سامریہ دے وچ وی مُنادی کیتی سی۔ یسوع مسیح دیاں شاگرداں دے وچوں بہتے گلیلی سن ایس لئی لوکی اوہناں نوں گلیلی آکھدے سن۔

لکھیا ہویا اے: چھبویں مہینے دے وچ جبرائیل فرشتہ گلیل دے اک شہر وچ جہداناں ناصرت سی اک کنواری دے کول گھلیا گیا جہدی منگنی داؤد دے گھرانے دے اک مرد یوسف دے نال ہوئی سی۔ اوس کنواری داناں مریم سی۔ یسوع مسیح داؤد دی نسل وچوں سی۔

اوہناں دناں دے وچ رومی شہنشاہ قیصر اوگوستس دے ولوں ایہہ فرمان جاری ہویا سی پئی ساریاں لوکاں دے نال لکھے جاوے۔ تے ایویں ہر کوئی اپنے نال لکھاون دے لئی اپنے اپنے شہر

گیا سی۔ ایس لئی یوسف وی گلیل دے شہر ناصرت توں یہودیہ دے شہر بیت لحم دے وچ نال لکھواون دے لئی گیا سی۔ بیت لحم داوودا شہر سی تے یوسف وی داوود دی نسل وچوں سی۔ گلیل نوں شمالی فلسطین وی آکھیا جاندا اے۔ یسوع مسیح نے اپنا بچپن گلیل دے وچ ای گزاریا سی تے استھوں ای اپنی خدمت نوں شروع کیتا سی۔ یسعیاہ ۹ باب دی پہلی آیت دے مطابق خُدا نے گلیل نوں تاریخی مُقام بخشیا سی۔ پر یروشلم دے کٹر یہودی گلیل نوں حقارت دے نال ویکھدے سن کیوں بے اتھے مختلف قوماں رہندیاں سن۔

ناصرت دے وچ یسوع مسیح دا بچپن گزارنا تے ناصری کہلوانا پیشن گوئیاں دے عین مطابق سی پئی او ناصری اکھوائے گا۔ یوسف قیصر اوگوستس دے حکم تے نال لکھاون لئی بیت لحم آیا سی تے اوتھے ای یسوع دی پیدائش ہوئی۔ اوتھے ای یوسف نوں خواب دے وچ ایہہ ہدایت ملی پئی او بچے نوں لے کے گلیل واپس نہ جاوے سگوں مصر نوں چلا جاوے کیوں بے بادشاہ اوہنوں قتل کرنا چاہندا سی۔ تے فیر جدوں ہیرودیس اعظم مر گیا تے خواب وچ ای ہدایت پاکے اوہ واپس گلیل وچ آگیا سی۔ یسوع مسیح نے اتھے پرورش پائی ایس ای لئی او ناصری اکھوایا سی۔ متی بیان کردا اے پئی نبیاں دی رائیں بیان کیتا گیا پئی او ناصری اکھوائے گا۔

پُرانے عہد نامے دے وچ یسعیاہ یسوع مسیح نوں یسی دے تنے دی کونپل تے بار آور شاخ اکھدا اے۔ کونپل ایس گل دا اظہار کردی اے اے پئی او درخت دے وچوں نکلدی اے۔ متی اصل وچ اوہناں نبیاں دے بارے وچ گل کردا اے جنہاں نے یسوع مسیح دے بارے دے

وچ پیشنگویاں کیتیاں سن۔ یسعیاہ ۵۳ باب توں پتہ لگدا اے پئی اسی اوہنوں رد کیتا اے۔
 گلیل دے شمالی علاقے نوں سنبھالن دے لئی رومی گورنر ناصرت دے وچ رہندے ہندے
 سن۔ ایس ای لئی یہودی ایہناں علاقیاں دے نال کوئی تعلق رکھنا نہیں چاہندے سن۔ یہودی
 گلیل دے وچ رہن والیاں نوں رومیاں دے پیروکار تے اوہناں دے ماتحت خیال کردے سن۔
 ایس لئی یہودی اپنے آپ نوں گلیلی کملوانا باعث حقارت خیال کردے سن۔ کیوں جے یسوع دا
 بچپن اوتھے ای لہنگیا سی ایس لئی او اوہنوں وی نفرت دی نگاہ دے نال ویکھدے سن۔ ایس ای
 لئی نتن ایل نے اگھیا سی پئی کیہ ناصرت وچوں وی کوئی چنگی شے نکل سکدی اے؟ ایویں ای
 پُرانے عہد نامے دے وچ ہور وی پیشنگویاں پائیاں جاندیاں نے جیہڑیاں یسوع مسیح دے
 کردار نوں بیان کردیاں نے۔

علم آثارِ قدیمہ توں سانوں ایس گل دا پتہ لگدا اے پئی ہور وی بہت سارے لوکی سن جیہڑے
 یہودیہ دے بیت لحم توں ناصرت دے وچ آکے آباد ہوئے سن۔ دو تین وجوہات نے جنہاں دے
 وجہ توں لوکی ناصرت ول نوں رجوع کردے سن۔ اک تے ایہہ پئی اوتھے وڈیاں عمارتاں سن
 تے لوکاں نوں کم سوکھیاں ای مل جاندیاں سی۔ تے ایہہ وی ہوسکدا اے پئی یوسف دا کوئی عزیز
 پہلاں اوتھے رہندا ہوئے ایس لئی او وی اوتھے ای آگیا ہوئے۔ شام دے ملک وچ جاون دے
 لئی ناصرت دے کولوں دی اک شاہراہ لہنگدی سی۔ ناصرت توں کجھ میل دُور صقافت دے

نال بھریا ہویا شہر صفورہ واقع سی۔ پر تاں وی ناصرت زکا قصبہ ہون دی وجہ توں بہتی شان و شوکت نہیں رکھدا سی۔

پوٹرے یوسف دے اوتھے جاون دی اک ہور وجہ نوں بیان کردا اے پئی ایہہ اوہدی عارضی رہائش سی کیوں جے اوہدی مُستقل رہائش بیت لحم وچ سی۔

میکہ ۵ باب دی ۲ آیت دے وچ بیت لحم نوں یسوع مسیح دی جائے پیدائش آکھدا اے۔ کیوں جے یسوع مسیح داؤد دی نسل وچوں سی تے بیت لحم داؤد دا آبائی گھر سی۔ ایہہ ہیرودیس دے دارلخلافہ یروشلیم توں دس میل دے فاصلے تے واقع ہے۔ یہودی اپنے لئی یہوداہ دی سلطنت توں اک بادشاہ دے آون دے مُنتظر سن۔ اونچال کردے سن پئی ہوسکدا اے پئی ہیرودیس دیاں پُتراں دے وچوں کوئی اوہناں دے لئی مسیحا دا کردار ادا کردے۔ پر کیہ ایویں ہونا ضروری اے؟ یہودی قانون دے مطابق مسیح دی پیدائش کتھے ہونی چاہیدی سی؟ پر ہیرودیس تے کسے وی طور تے یسوع مسیح نوں یعنی یہودیاں دے بادشاہ نوں منن دے لئی تیار نہیں سی۔ پر پیشن گوئیاں ایہہ ثابت کردیاں نے پئی یسوع مسیح بیت لحم وچ یہوداہ دے قبیلے دے وچوں ہوئے گاتے اپنی قوم اسرائیل دی گلہ بانی کرے گا۔

خُدا نے نحمیہ دے گورنر ہون دے باہجوں ملاکی نبی نوں گھلیا سی۔ اوہنے ویکھیا پئی کاہن اپنیاں کماں نوں ٹھیک طرح دے نال نہیں کردے پئے نے۔ اوہناں سماجی حالات وی خراب نے تے لوکی پوری طرح دے نال دل توں خُدا دی عبادت نہیں کردے پئے نے۔ تے لوکی

دہ یکی تے ہدیہ توں اوہنوں ٹھگدے نے۔ ملاکی نے یوحنا پستسمہ دیوں والے تے یسوع مسیح
دے بارے وچ پیشن گوئی کیتی۔

یوحنا دے بارے ملاکی دی پیشن گوئی ایویں سی:

تُسی میرے بندے موسیٰ دی شریعت یعنی اوہناں حکماں نوں جیہڑے میں حورب اُتے تمام
بنی اسرائیل دے لئی فرمائے یاد رکھو۔ ویکھ خُداوند دے ہولناک دن دے آون توں پہلاں
میں ایلیاہ نبی نوں تہاڈے کول گھلاں گاتے او باپ دادل پتر ول نوں تے پتر دادل باپ ول
نون مانل کرے گا۔ مُبادہ میں آواں تے امین نوں ملعون کراں۔

آئندہ اسی ویکھاں تے سکھاں گ پئی مریم تے یوسف دی شادی ہوئی۔ پہلاں تے یوسف
مریم نوں اپنے کول لیاون توں ڈریا پر بعد وچ اوہنوں خواب دے وچ ہدایت ملی پئی توں اوہنوں
اپنے کول لیاون توں نہ ڈر کیوں جے او خُدا دی قُدرت دے نال حاملہ اے۔ تے اسی خُداوند
یسوع مسیح دے تجسم دے حوالے دے نال سکھاں گے پئی نور دُنیا دے وچ آیا تے تاریکی نوں
پراں کیتا۔ نور تاریکی دے وچ چمکیا تے تاریکی نے اوہنوں قبول نہ کیتا۔ حقیقی نور جیہڑا ہر
اک آدمی نوں روشن کردا اے دُنیا وچ آون نوں سی تے دُنیا وچ سی تے دُنیا اوہدے وسیلہ توں
پیدا ہوئی تے دُنیا نے اوہنوں نہ پہچانیا۔ او اپنے گھر آیا تے اوہدیاں اپنیاں نے اوہنوں قبول نہ
کیتا۔ پر جنیاں نے اوہنوں قبول کیتا اوہنے اوہناں نوں خُدا دے فرزند بنن دا حق بخشیا یعنی

اوہناں نوں جیہڑے اوہدے ناں اُتے ایمان لیاوندے نے۔ او نہ خُون نہ جسم دے ارادے
سگوں خُدا توں پیدا ہوئے۔

اسی اپنی اج دی ساری گل بات نوں اتھے ای مُکاواں گے تے خُدا دا شکر ادا کردیاں ہوئیاں
اوہدے توں اگے دے سارے حصے دے لئی مدد منگاں گے۔ اُو اسی دُعا کرئیے:

خُداوند زمین اَسماں دے مالک ساڈے خُدا اسی تیرا شکر ادا کردے آں ایس کلام دے لئی تے
تیرے وہڈے فضل دے لئی پیٹی تُو ساڈیاں دِلاں دے وچ سکونت کردا ایں تے ساڈی حفاظت
کردا ایں۔ تُو ساڈیاں ضرورتاں دا خیال رکھدا ایں، سانوں ہر دُکھ پریشانی تے مُصیبت توں
بچاؤندا ایں۔ تیرا شکر ادا کردے آں تیرے سوہنے پتر ساڈے خُداوند یسوع مسیح دے لئی
جمدے وچ اسی نجات حاصل کیتی اے تے اسی اوہدی رائیں تینوں اپنا باپ آکھ سکدے آں۔
اسی ایس وہڈی بخشش دے لئی تیرا شکر ادا کردے آں۔ ساڈا توکل تے ساڈا کامل بھروسہ
تیرے اُتے ہے تے اسی تیرے اُتے ای ایمان رکھدے آں پیٹی تُو ای سانوں چھڈاویں گاتے
سانوں بچاویں گا۔ خُداوند اسی اج دے سارے کلام دے لئی تیرا شکر کردے آں تے تیرے
توں آئندہ دے سارے حصے دے لئی مدد تے راہنمائی منگدے آں۔ بخش پیٹی اسی تیرے پاک
کلام دے وچوں سکھدیاں ہوئیاں اپنے تے دوجیاں دے لئی برکت دا سبب بن سکئیے۔ اسی
ایہہ سارا کُجھ تیرے سوہنے پتر ساڈے خُداوند یسوع مسیح دا ناں لیندیاں ہوئیاں منگدے آں۔

آمین

بائبل مقدس کا مطالعہ کرنے سے پہلے ہم دُعا کریں۔

”اے خداوند! ہم تیرے پیار کے لئے تیرا شکر کرتے ہیں۔ تیرے تجسم کے لئے تیرا شکر یہ ادا کرتے ہیں کہ تُو ہمیں اندھیرے سے نکال کر روشنی میں لایا۔ تیری پاک مرضی اور بے پناہ فضل کے لئے تیرا شکر ہو۔ آج کی شام کے لئے تیرا شکر کرتا ہوں کہ تُو نے ہمیں سیکھنے کا موقعہ دیا ہے۔ تاکہ سب جمع ہوں اور تیرے فضل میں ترقی کریں۔ یسوع کے نام میں آمین!“

یہ کافی تفصیل کے ساتھ ہے۔ اس کے اندر کچھ نقشہ جات ہیں۔ نقشہ کے علاوہ اس میں یسوع مسیح کا نسب نامہ بھی ہے۔ یسوع مسیح یوسف اور مقدسہ مریم کی نسل سے تھا۔

بنی اسرائیل کی بائبل جلا وطنی

آئیں ہم پہلے صفحہ سے شروع کریں۔ یہ بنی اسرائیل کی بابل میں جلا وطنی کے بارے میں ہے۔ بنی اسرائیل نے بابل میں اسیری کا دکھ برداشت کیا۔ 586 قبل از مسیح میں بنی اسرائیل جلا وطن میں گئے، یہاں ہمارے پاس ایک سفید بورڈ ہے۔

نقشہ پر درمیان کی لکیر یروشلیم کی ہے۔ اور مارکر کے ساتھ میں اسے نقشہ پر واضح کرتا جاؤں گا۔ یہ نقشہ مشرق وسطیٰ کی بدترین صورتِ حال پیش کر رہا ہے۔ یروشلیم کے ساتھ ساتھ بحرِ اوقیانوس بہتا ہے اس کے ساتھ بنیادی طور پر اسرائیل کی موجودہ مملکت ہے۔ اس

کے جنوب میں ملکِ مصر ہے۔ یہاں بالکل سیدھ میں دشتِ عرب اور عراق کا دریائے فرات ہے۔ اس کے ساتھ شام اور ترکی ہیں۔ یہ جدید مشرقِ وسطیٰ کا نقشہ ہے۔

بائبل مقدس کے مطابق بنی اسرائیل کی تاریخ ابراہام سے شروع ہوتی ہے۔

”اور خداوند نے ابرام سے کہا کہ تُو اپنے وطن اور اپنے ناطے داروں کے بیچ سے اور اپنے باپ کے گھر سے نکل کر اُس ملک میں جا جو میں تجھے دکھاؤں گا اور میں تجھے ایک بڑی قوم بناؤں گا اور برکت دوں گا۔ اور تیرا نام سرفراز کروں گا۔ سو تُو باعثِ برکت ہو۔ جو تجھے مبارک کہیں اُن کو میں برکت دوں گا۔ اور جو تجھ پر لعنت کرے اُس پر میں لعنت کروں گا اور زمین کے سب قبیلے تیرے وسیلہ سے برکت پائیں گے۔ سو ابرام خدا کے کہنے مطابق چل پڑا۔ اور لوط اُس کے ساتھ گیا اور ابرام پچھتر برس کا تھا جب وہ حاران سے روانہ ہوا۔ اور ابرام نے اپنی بیوی ساری اور اپنے بھتیجے لوط کو اور سب مال کو جو انہوں نے جمع کیا تھا اور اُن آدمیوں جو جو اُن کو حاران میں مل گئے تھے ساتھ لیا۔ اور وہ ملکِ کنعان کو روانہ ہوئے۔ اور ملکِ کنعان میں آئے (پیدائش 12:1-5)

ابراہام کسادیوں کے اور سے روانہ ہوا اور پھر اُسے بلاہٹ ہوئی کہ وہاں سے نکل کھڑا ہو، تو اُس نے ایک راستہ اختیار کیا جس پر اکثر لوگ چلا کرتے تھے کیونکہ قومیں آپس میں خوب تجارت کیا کرتی تھیں۔ بابل میں ایسے ظروف دستیاب ہوئے ہیں جنہیں مشرق کی

طرف تو فارس سے اور مغرب کی طرف کریتے سے لائے جاتے تھے۔ لبنان سے دیو دار کی لکڑی لایا کرتے تھے۔ اور رال سے ملا ہوا عمارتی مصالحہ بحیرہ مُردار سے ۔

اُور کا علاقہ روشنیاں کا شہر تھا۔ اکثر جگہوں پر دو منزلہ مکان تھے ۔ یہاں پر عبادت خانے بھی تھے۔ آثارِ قدیمہ کی معرفت کسدیوں کے اُور سے کُتب خانے اور کُتب خانوں سے لُغت کی کتابیں علمِ ریاضی کی فہرستیں اور طالب علموں کی کاپیاں دریافت ہوئی ہیں۔ اس زمانہ میں ادب اور لٹریچر میں کافی ترقی ہوئی ہے۔

ابراہام سے خدا نے وعدہ کیا کہ میں تجھے ایک بڑی قوم بناؤں گا۔ عبرانی قوم کا آغاز ابراہام سے ہوا ۔ یہودی ابراہام کی نسل ہیں۔ وحدانیت (monotheism) کے تمام ماننے والے اقرار کرتے ہیں کہ ابراہام سے خدا نے برکت کا وعدہ کیا، پیدائش کی کتاب کے مطابق ابراہام کو خدا نے چنا۔ تقریباً ۲۵۰۰ سال ق۔م خدا نے اُسے کسدیوں کے اُور (موجودہ عراق) سے بلایا۔ خدا نے وعدہ کیا کہ وہ اُسے وعدہ کی ہوئی سرزمین اور ملک میں لے جائے گا۔ سو ابراہام اپنی بیوی (ساری) اور بھتیجا لوط اور سب مال کو جو اُس نے جمع کیا تھا، ساتھ لے کر دشتِ حاران کی طرف چل پڑے۔ یہاں اُس کے آباؤ اجداد میں کوئی بھی اس کے ساتھ نہ تھا۔ وہ دشتِ حاران میں اپنے بھتیجے لوط اور بیوی (ساری) کے ساتھ رہا اور موعودہ سرزمین کی طرف اپنے سفر کو جاری رکھا۔

”تب خداوند نے ابرام کو دکھائی دے کر کہا کہ یہی ملک میں تیری نسل کو دوں گا اور اُس نے وہاں خداوند کے لئے جو اُسے دکھائی دیا تھا ایک قربان گاہ بنائی،“ (پیدائش 7:12)۔ خدا نے ابرہام سے وعدہ کیا کہ جس ملک میں وہ چل پھر رہا ہے وہ اُس کی نسل کو دے گا۔ ابرہام کا مطلب ہے ”بہت قوموں کا باپ“۔ اسی طرح خدا نے اُس کی بیوی ساری کا نام بدل کر سارہ رکھ دیا۔ ابھی تک اُس کے ہاں کوئی اولاد نہ تھی۔

وقتِ مقررہ پر خدا نے ابرہام اور سارہ کو اکلوتا بیٹا اسحاق بخشا، اس وقت ابرہام کی عمر ۹۹ برس کی تھی۔ خدا نے ابرہام کے ساتھ اسحاق کا وعدہ پورا کیا۔

”پھر خداوند ممرے کے بلوطوں میں سے اُسے نظر آیا اور وہ دن کو گرمی کے وقت اپنے خیمہ کے دروازے پر بیٹھا تھا، اور اُس نے اپنی آنکھیں اٹھا کر نظر کی اور کیا دیکھتا ہے کہ تین مرد اُس کے سامنے کھڑے ہیں وہ اُن کو دیکھ کر خیمہ کے دروازے سے اُن کو ملنے کو دوڑا اور زمین تک جھکا اور کہنے لگا کہ اے میرے خداوند اگر مجھ پر آپ نے کرم کی نظر کی ہے تو اپنے خادم کے پاس سے چلے نہ جائیں۔ بلکہ تھوڑا سا پانی لایا جائے اور آپ اپنے پاؤں دھو کر اُس درخت کے نیچے آرام کریں۔ میں کچھ روٹی لاتا ہوں۔ آپ تازہ دم ہو جائیں۔ تب آگے بڑھیں۔ کیونکہ آپ اسی لئے اپنے خادم کے پاس آئیں ہیں۔ انہوں نے کہا جیسا تو نے کہا ویسا ہی کر۔ اور ابرہام ڈیرے میں سارہ کے پاس دوڑا گیا اور کہا کہ تین پیمانہ باریک آٹا جلد لے اور اُسے گوندھ کر پھلکے بنا۔ اور ابرہام گلے کی طرف دوڑا اور ایک موٹا تازہ پچھڑا لاکر ایک

جوان کو دیا اور اُس نے جلدی سے اُسے تیار کیا، پھر اُس نے مکھن اور دودھ اور اُس پکھڑے کو جو اُس نے پکویا تھالے کر اُن کے سامنے رکھا اور آپ اُن کے پاس درخت کے نیچے کھڑا رہا۔ اور انہوں نے کھایا۔ پھر انہوں نے پوچھا کہ تیری بیوی ساری کہاں ہے؟ تب اُس نے کہا میں پھر موسم بہار میں تیرے پاس آؤں گا اور دیکھ تیری بیوی ساری کے بیٹا ہوگا۔۔۔۔۔‘ (پیدائش 12:1-10)۔

چنانچہ ابرہام خدا کے وعدہ کو یاد رکھتے ہوئے ملکِ موعودہ کی طرف بڑھتا رہا۔ اس دوران اُسے خدا کے ساتھ بہت سے تجربات ہوئے۔ لہذا خدا نے اُسے برکت دی۔ ابرہام سے اضحاق پیدا ہوا۔

ابرہام نے اپنے نوکر کو حاران بھیجا تاکہ وہ وہاں سے اُس کے بیٹے اضحاق کے لئے بیوی لائے۔ نوکر نے بیتواہیل کی بیٹی ربقہ کو چنا اور اُن کے ہاں توام بیٹے یعقوب اور عیسو پیدا ہوئے۔ یعقوب اپنے بھائی عیسو کو پہلو ٹھے ہونے کا حق نیچنے پر آمادہ کر لیتا ہے اور پھر جب اضحاق عیسو کو برکت دینا چاہتا ہے تو یعقوب اپنی ماں کی مدد سے برکت حاصل کر لیتا ہے۔ یہ دیکھ کر عیسو بہت غضبناک ہوا اور یعقوب اس غضب سے بچنے کے لئے حاران میں اپنے ماموں لابن کے پاس بھاگ جاتا ہے۔ راستے میں اُس نے خواب میں ایک سیڑھی دیکھا جس کے ایک سر زمین پر اور دوسرا آسمان کے ساتھ تھا، سو یہاں سے خدا نے اس کی برکت کی تصدیق کر دی۔ جو اُس نے ابرہام اور اضحاق سے کیا تھا۔ یعقوب نے ۱۲ سال تک اپنے

ماموں لابن کی خدمت کی اس کے عوض اُس نے دو لڑکیوں لیاہ اور راخل سے شادی کر لی، اور ان کے ساتھ دو لونڈیاں بھی تھیں، ان سے یعقوب کے ہاں بارہ بیٹے پیدا ہوئے۔ یہی بارہ بیٹے بارہ قبیلے کہلائے اور بڑھتے بڑھتے قوم اسرائیل بن گئے۔ یہ پیشے کے اعتبار سے چرواہے تھے۔ یہ بہت مضبوط اور طاقتور لوگ تھے۔ یعقوب حاران سے اپنی بیویوں اور بچوں کو اور بہت سے مال و دولت لے کر واپس ملک کنعان میں آیا۔ اور عیسو نے اُس کا استقبال کیا۔

اور یعقوب ملک کنعان میں رہتا تھا۔ یعقوب کی نسل کا یہ حال ہے۔ یوسف سترہ برس کی عمر میں اپنے بھائیوں کے ساتھ بھیڑ بکریاں چرایا کرتا تھا۔ اور اپنے بھائیوں کے سب غلط کاموں کی خبر آ کر باپ یعقوب کو دیتا تھا۔ اسرائیل یوسف کو اپنے سب بیٹوں سے زیادہ پیار کرتا تھا۔ کیونکہ وہ اُس کے بڑھاپے کا بیٹا تھا۔ اُس کے باپ نے اُسے ایک خوبصورت پوشاک بنا کر دی تھی۔ اور اس کے بھائیوں نے دیکھا کہ اُن کا باپ سب بھائیوں سے زیادہ یوسف کو پیار کرتا ہے۔ اور یوسف نے ایک خواب دیکھا کہ کھیت میں کھڑے ہیں، میرا پُولا اٹھا اور کھڑا ہو گیا اور تمہارے پُولوں نے میرے پُولے کو سجدہ کیا۔ پھر اُس نے بھائی اُس سے حسد کرنے لگے۔ کیا تو سچ مچ ہم پر حکومت کرے گا؟

ایک دن یوسف کے بھائیوں نے ایک اسمعیلی قافلہ کے ہاتھوں اُسے بیچ دیا۔ جو مصر کو جا رہا تھا۔ انہوں نے یوسف کو فروخت کر دیا۔ اور ایک بکری کے بچہ لے کر یوسف

کے کپڑے اُس کے خون سے بھگو کر اپنے یعقوب کو کہا کہ یوسف کو کسی درندے نے کھا لیا ہے اور وہ مر چکا۔ یعقوب نے یوسف کے لئے بہت زیادہ دکھ کیا۔ مصر میں یوسف کو ایک مصری افسر فوطیفار نے خرید لیا۔ یوسف نے اپنے آپ کو اس قدر ہوشیار اور عقل مند ثابت کیا کہ آقا نے اُس کے انتظام کا مختار بنا دیا۔ لیکن ایک الزام کے باعث وہ کئی برس قید میں رہا۔

لیکن ایک وقت آیا کہ خدا نے اُسے سرفراز کیا۔ فرعون مصر نے دو خواب دیکھے کہ سات موٹی گائیں چر رہی تھیں، اُن کے بعد دریائے نیل میں سے سات دُہلی پتلی گائیں نکلی اور اُن موٹی گائیوں کو کھا گئیں۔ دوسرا خواب بادشاہ نے یہ دیکھا کہ سات موٹی تازہ بالیاں نکلی اور اُن کے بات سات پوربی ہوا کی ماری ہوئی مَر جھائی ہوئی بالیاں نکلی۔ اور وہ موٹی تازہ بالیوں کو کھا گئیں۔

بادشاہ ان سے بہت زیادہ پریشان تھا اور اُس کے ملک کے جادوگر بھی اُس کی تعبیر اُسے نہ بتا سکے۔ بادشاہ کو بتایا کہ قید خانہ میں ایک عبرانی قیدی یوسف تیرے خواب کی تعبیر بتا سکتے۔ یوسف نے بتایا کہ دراصل یہ دونوں خواب ایک ہی ہیں۔ سات موٹی بالیاں اور سات موٹی گائیں خوشحالی کے سات سال، سات سال تک خوب اناج پیدا ہوگا۔ اور پھر سات سال کال پڑے گا۔ چنانچہ یہ بتانے کا یوسف کو سرفرازی ملی۔ اسے ایک محکمہ کا انچارج بنا دیا گیا۔ اُس کی شادی مصر کے مندر کے ایک پجاری کی بیٹی سے کر دی گئی۔ اور بادشاہ کی طرف

اختیار اُسے ملا۔ اُس نے پورے ملک سے اناج جمع کرنا شروع کر دیا۔ اس کال نے نہ صرف مصر کو بلکہ ساری دنیا کو اپنے لپیٹ میں لے لیا۔ ہر ملک کے لوگ یوسف کے پاس غلہ خریدنے کے لئے آتے تھے۔ یوسف کے بھائی بھی یوسف کے پاس ملکِ کنعان سے غلہ لینے آئے لیکن وہ یوسف کو نہ پہچان سکے۔ جب انہوں نے اُسے سجدہ کیا تو یوسف کو خواب کی وہ بات یاد آئی جن کی وجہ سے اُس سے حسد کرنے لگ پڑے تھے۔ جب دوسری بار وہ غلہ لینے آئے یوسف نے اپنے آپ کو اُن پر ظاہر کر دیا۔ اُس نے اُن سے کہا کہ وہ اپنے باپ یعقوب اور باقی سب کو بھی لے کر مصر ہی میں آجائیں۔ لہذا یعقوب اور اس کے بارہ بیٹے اور بارہ بیٹوں کی اولاد مصر میں آکر رہنے لگے۔

مصر میں جشن کا علاقہ کافی زرخیز تھا۔ اور بنی اسرائیل کے لوگوں کے پاس بھیڑ بکریاں بکثرت تھیں۔ اور جشن کے علاقے میں کافی گھاس تھی۔ سو فرعون نے اجازت دے دی کہ یوسف اپنے خاندان کے لوگوں کو اُس میں آباد کرے۔ یوں اسرائیل کے گھرانے کے سب لوگ مصر میں ہجرت کر گئے۔

اب ہم خروج کی کتاب کی کہانی شروع کرتے ہیں۔ بنی اسرائیل کنعان چھوڑ کر مصر چلے گئے۔ ابھی تک موعودہ ملک میں بسنے کے بہت سے وعدے بنی اسرائیل کو خدا نے نہ بتائے تھے۔ سو بنی اسرائیل مصر میں رہنے لگے۔ یوسف اس وقت فرعون کے بعد مصر پر

تیسرے درجہ کا حاکم تھا۔ اسلئے یعقوب کے گھرانے کے سب لوگ ہجرت کر کے یوسف کے پاس آگئے۔ ملک مصر کے میدانوں اور پانیوں پر اور رعایا پر فرعون خاص اختیار تھا۔ جشن کا علاقہ بنی اسرائیل کی ملکیت ٹھہرا۔ وہ وہاں بو دوباہش کرنے لگے۔ تب مصر میں ایک نیا بادشاہ ہوا جو یوسف کو نہیں جانتا تھا۔ اُس نے اپنی قوم کے لوگوں سے کہا کہ اسرائیلی ہم سے زیادہ ہیں، کہیں ایسا نہ ہو کہ جب یہ اور زیادہ ہو جائیں اور جنگ چھڑ جائے اور یہ ہمارے دشمنوں کے ساتھ مل کر ہمارے ساتھ لڑیں۔ فرعون بادشاہ نے اسرائیلیوں پر سختی کی، انہیں اپنے غلام بنا لیا اور اُن سے سخت کام کروانے لگا۔ بادشاہ فکر مند ہوا کہ کہیں اسرائیلی ہمارے دشمن بابل کے ساتھ نہ مل جائیں۔ قریباً ۴۰۰ سال تک وہ مصری غلامی میں رہے۔

”تب مصر میں ایک نیا بادشاہ ہوا جو یوسف کو نہیں جانتا تھا اور اُس نے اپنی قوم کے لوگوں سے کہا دیکھو اسرائیلی ہم سے زیادہ اور قوی ہو گئے ہیں۔ سو آؤ ہم اُن کے ساتھ حکمت کے ساتھ پیش آئیں۔ تاکہ نہ ہو کہ جب زیادہ ہو جائیں اور اس وقت جنگ چھڑ جائے۔ تو وہ ہمارے دشمنوں کے ساتھ مل کر ہم سے لڑیں اور ملک سے نکل جائیں۔ اس لئے انہوں نے اُن پر بیگار لینے والے مقرر کئے جو اُن سے سخت کام لے کر ان کو ستائیں سو انہوں نے فرعون کے لئے ذخیرہ کرنے والے شہر ہوم اور رعمسیس بنائے۔ پر انہوں نے جتنا اُن کو ستایا وہ اور پھیلتے گئے۔ اسلئے وہ لوگ بنی اسرائیل کی طرف سے فکر مند ہو گئے۔ اور مصریوں نے

بنی اسرائیل سے تشدد کر کے اُن سے کام کروایا۔ اور اُن سے سخت محنت سے گا را اور اینٹیں تیار کروائیں۔ اور کھت میں ہر قسم کی محنت لے کر اُن کی زندگی تلخ کر دی۔ ان کی سب خدمتیں جو وہ اُن سے کرواتے تھے ، سب تشدد کی تھیں،، (خروج 1:8-14)۔

یہ خروج کی کتاب کی کہانی ہے کہ کیسے بنی اسرائیل خدا کے اختیار سے مصر کے خدا یعنی فرعون کے اختیار میں چلے گئے۔ فرعون خود کو دیوتاؤں کا فرزند کہتا تھا۔

بنی اسرائیل اپنے لئے منجی کا انتظار کرنے لگے جو اُن کو مصری غلامی سے رہائی دے۔ اُن مصیبتوں سے اُن کو چھڑائے۔ لاوی کے گھرانے سے ایک شخص نے لاوی کے گھرانے کی ایک لڑکی سے شادی کی اور اُسکے ہاں بیٹا پیدا ہوا تین مہینے تک تو اُنہوں نے اسے چھپائے رکھا کیونکہ یہودیوں کو حکم تھا کہ وہ اپنے بچوں کو پیدا ہوتے ہی دریائے نیل میں بہا دیا کریں۔ لیکن لاوی کے گھرانے کی اس عورت نے ایسا نہ کیا کیونکہ ایک ماں کا دل ہے وہ کیسے اپنے بچے کو اپنے ہاتھوں سے برباد کر سکتی ہے۔ پھر فرعون کے ڈر ایک ٹوکری میں ڈال کر اُسے دریا پر چھوڑ آتی ہے۔ لیکن خدا کی قدرت دیکھیں ، جسے وہ بادشاہ کے ڈر سے چھوڑ آئی ہے ، خدا نے اُس کی پرورش کا انتظام اُسی ظالم بادشاہ کے گھر میں کر دیا۔ فرعون کی بیٹی جب دریا پر سیر کرنے آئی تو اُس بچے دیکھا اس نے بچے کو اٹھایا اور لے پالک بیٹا بنا لیا۔ اور اُس کا نام یہ کہہ کر موسیٰ رکھا کہ میں نے اُسے پانی سے نکالا۔

موسیٰ بڑا ہوا اور اُس نے اپنے بھائیوں کا دکھ دیکھا۔ چنانچہ ایک جھاڑی میں خدا موسیٰ سے ہمکلام ہوا، اُس نے نگاہ کی اور کیا دیکھتا ہے کہ ایک جھاڑی میں آگ لگی ہوئی ہے۔ پر وہ جھاڑی بھسم نہیں ہوتی۔ تب موسیٰ نے غور کیا کہ یہ جھاڑی کیوں نہیں جل جاتی۔ خدا نے جھاڑی میں سے پکار کر اُسے کہا اے موسیٰ! اے موسیٰ! اُس نے کہا میں حاضر ہوں۔ اُس نے کہا میں تیرے باپ کا خدا یعنی ابرہام اور اسحاق کا خدا اور یعقوب کا خدا ہوں۔ اُس نے اپنا منہ چھپایا کیونکہ وہ خدا پر نظر کرنے سے ڈرتا تھا۔ خدا نے اُس سے کہا میں اپنے لوگوں کی تکلیف جو مصر میں ہیں خوب دیکھی ہے۔ اور جو بیگار میں کام کرتے ہیں اُن کی فریاد سنی ہے۔ میں اترا ہوں کہ مصریوں کے ہاتھ سے اُن کو چھڑاؤں اور اُن کو وہاں سے نکال اُس ملک میں لے جاؤں جہاں دودھ اور شہد بہتا ہے۔ تب موسیٰ نے پوچھا کہ اگر وہ مجھ سے کہیں کہ تمہیں کس نے ہمارے پاس بھیجا ہے تو میں کیا جواب دوں۔ خدا نے اُس سے کہا کہ تُو اُن سے کہنا کہ میں جو ہوں سو میں ہوں، نے مجھے تمہارے پاس بھیجا ہے۔

موسیٰ فرعون کے محل میں گیا۔ اور کہا کہ عبرانیوں کا خدا کہتا ہے کہ میرے لوگوں کو یہاں سے جانے دے۔ لیکن فرعون آمادہ نہ ہوا۔ پھر خدا نے دس آفات مصر پر نازل کیں۔ اور عبرانی ان تمام آفتوں سے محفوظ رہیں، یہاں تک کہ مصریوں کا سب کچھ برباد ہو گیا۔ خدا نے دس آفات کیوں مصر پر بھیجی؟ اُس وقت مصری دس دیوتاؤں کی پرستش کرتے تھے، دراصل ہر آفت ایک مصری دیوتا کی شکست کا نشان تھی۔ یوں خدا نے ثابت کر دیا کہ مصر

کے دیوتے محض بُت ہیں۔ اور خدا ہی اکیلا خالق اور مالک ہے۔ سو موسیٰ بنی اسرائیل قوم کے لشکر کو لے کے مصر سے روانہ ہوا۔ مصر میں تقریباً ۴۰۰ سال تک یہودی غلامی میں رہے۔

بہابی آوارگی

۱۴۴۶ ق۔ م کے قریب موسم بہار میں بنی اسرائیل نے مصر سے خروج کیا۔ اسرائیلی جشن کے علاقہ سے مشرق کی طرح سفر کرتے ہوئے بحرِ قلزم کی جانب آئے۔ ۱۴۴۶ موسم گرما میں بنی اسرائیل کوہ سینا کے میدان میں پہنچ گئے اُس وقت خدا نے ابرہام سے اور اِصْحاق اور یعقوب سے جو وعدہ کیا تھا۔ اُسے خدا نے بنی اسرائیل قوم کے ساتھ پھرنے طور پر باندھا۔ اُس نے وعدہ کیا کہ اب اگر تم میری بات مانو اور میرے عہد پر چلو تو سب قوموں میں تم ہی میری خاص ملکیت ٹھہرو گے۔ کیونکہ ساری زمین میری ہے۔ اور تم میرے لئے کاہنوں کی ایک مملکت اور مقدس قوم ہو گئے ہو (خروج 19:5-6)۔ خدا نے اسرائیل کو باضابطہ طور پر اپنے بٹے بیٹیاں بنا لیا۔ انہیں نجات دی۔ یہاں خدا اُن سے توقع کرتا ہے کہ وہ اپنی ساری پرانی انسانیت کو اتار دیں اور نئے طور سے خدا کے ساتھ چلیں۔ سُن اے اسرائیل تو اپنے سارے دل اور اپنی ساری جان اور اپنی ساری طاقت اور اپنی ساری عقل کے ساتھ خداوند اپنے خدا سے محبت رکھ۔

در اصل یہ سفر چالیس دن کا تھا لیکن خدا چالیس سال تک انہیں بیابان میں لئے پھرتا رہا۔ کیونکہ خدا نے اپنی قدرت دکھانا اور سکھانا چاہتا تھا کہ میں ہی خدا ہوں۔ لیکن وہ پھر بھی خدا کی نعمتوں کو شکر نہ کرتے تھے بلکہ ہمیشہ موسیٰ پر بڑبڑاتے تھے۔

جب کوہ سینا کے قریب پہنچے تو موسیٰ پہاڑ پر گیا اور خدا نے اُسے دس احکام دئے۔ خدا نے کہا ”تم نے دیکھا کہ میں نے مصریوں سے کیا کیا اور تم کو گویا عقاب کے پروں پر بٹھا کر اپنے پاس لایا ہوں سو اب تم میری بات مانو“۔ خدا نے کوہ سینا پر موسیٰ کو شریعت دی۔ اُس نے سالانہ عیدوں اور خیمہ اجتماع کو بنانے کے بارے میں ہدایات دیں۔ جب موسیٰ پہاڑ پر گیا تو بنی اسرائیل نے پھر خدا کو ناراض کرنے والا کام کیا انہوں نے ہارون سے کہا کہ ہمارے لئے ایک پتھر بناؤ جو ہم کو لے آگے آگے چلے وہی ہمارا خدا ہو گا جو ہم کو ملک مصر سے نکال کر لایا۔ ہارون نے لوگوں سے سونے کی بالیاں لیں اور اُن کے لئے ایک پتھر بنا دیا۔ انہوں نے اُس کے حضور قربانیاں گزرائیں اور وہ پھر کھیل کود میں لگ گئے۔ خدا کو غصہ آیا اور خدا نے انہیں سزا دی اور اُس روز تین ہزار آدمی مر گئے۔

اب خدا نے چاہا کہ وہ مستقل اُن کے درمیان سکونت کرے گا۔ خدا نے پہاڑ پر موسیٰ کو خیمہ اجتماع کا نقشہ دیا۔ سو موسیٰ نے خیمہ اجتماع تیار کیا۔ جلسے جلسے بنی اسرائیل قوم سفر کرتی وہ خیمہ اجتماع بھی اُن کے ساتھ ہی رہتا۔ جہاں کہیں وہ پڑاؤ کرتے خیمہ اجتماع

بھی وہاں نصب کر دیا جاتا۔ خدا دن کو بادل کے ستون میں اور رات کو آگ کے ستون میں ان کے ساتھ ساتھ رہتا تھا۔ موسیٰ کی وفات کے بعد خدا نے یسوع کو چن لیا۔

اس کے آگے کی کہانی یسوع کی کتاب میں درج ہے۔

خدا نے یسوع سے کہا ”شریعت کی یہ کتاب تیرے منہ سے نہ ہٹے بلکہ تجھے دن اور رات اسی کا دھیان ہو۔ تاکہ جہاں کہیں تو جائے تجھے خوب کامیابی حاصل ہو“۔

722 سے 586 قبل مسیح کے دوران خدا اپنے انبیا کو بنی اسرائیل کی نجات کے لئے بطور نجات دہندہ بھیجتا رہا۔ یسعیاہ اور یرمیاہ اسی عہد کے انبیا ہیں۔ یسعیاہ کی کتاب کی بنا پہ ہم کرسمس کی خوشیاں مناتے ہیں کیونکہ اس میں نجات دہندہ یسوع کی پیشن گوئیاں کثرت سے موجود ہیں۔ میں اکثر اس زمانہ پر بڑا دھیان کرتا ہوں، اور نہایت اطمینان سے ان پر غور کرتا ہوں۔

722ق۔م میں اسور نے شمالی سلطنت کو فتح کیا اور 586 میں بابل نے یہوداہ کی سلطنت کے لوگوں کو اسیر بنا لیا۔ 722 ق۔م تک اسور اسرائیل کی شمالی سلطنت کو فتح کر کے سپر پاور بنا۔ 586 میں بابل نے یہوداہ کی سلطنت کو فتح کر لیا۔ اور ہیكل کے سب ظروف اور سامان اٹھا کر ملک بابل میں لے آیا۔

بابل میں رہنے والے یہودی

یہودی ۶۰۵ ق۔م سے لے کر ۵۸۲ ق۔م تک بابل کے قبضہ میں چلے گئے تھے۔ یہ وہی سرزمین تھی جہاں سے تقریباً چودہ صدیاں پیشتر خدا نے ابرہام کو بلا یا تھا تقریباً ۷۵۰ میل کا سفر یہودیوں نے زنجیروں، ہتھکڑیوں سمیت پیدل کیا تھا۔ بابل اپنے اسیروں سے بہت ہتک آمیز سلوک کرتا تھا۔ اُن کے ناک میں آنکڑے ڈال کر پیروں میں زنجیر ہاتھوں کو پیچھے کی طرف کر کے اُن میں ہتھ کڑیاں ڈال کر سپاہی اپنے ہاتھوں میں پکڑ لیتے تھے۔ اور خود کسی چیز پر سوار ہوتے تھے۔ دانی ایل، خنیاہ، میسا ایل اور عزریاہ جیسے شہزادے اسی طرح ذلت کی حالت سے گزرے۔ یرمیاہ نبی کو بھی اس حالت سے گزرنا پڑا (یرمیاہ 1:40-4)۔ اور حزقی ایل بھی ایسے ہی بابل پہنچا (عاموس 2:4) بابل میں انہیں مختلف مقامات پر آباد کیا گیا تھا۔ اگرچہ وہ اسیر تھے لیکن چند سالوں بعد انہیں اتنی آزادی ضرور دی گئی تھی کہ وہ اپنے مخصوص طور طریقوں کے مطابق زندگی گزار سکیں (حزقی ایل 1:8؛ 1:14)۔

نبوکد نصر نے بھی شاید بعد میں اُن کے ساتھ نرم رویہ اختیار کیا۔ یقیناً وہ ایسی جگہوں پر آباد تھے جہاں انہیں کھیتی باڑی کرنے کے لئے کافی جگہ ملی تھی۔ اور وہاں ان کو گھر بھی ملے تھے (یرمیاہ 29:5-6)۔ اُن میں سے بعض کو بابل کی حکومت میں اہم مقام حاصل تھا۔ نبوکد نصر نے دانشور نوجوانوں کو اپنی سلطنت میں کام کرنے کے لئے چن لیا تھا۔ دانی بابل ملک کے تمام حکمت رکھنے والوں میں سب سے زیادہ سرفراز کیا گیا۔

”بادشاہ نے اُن کے ساتھ گفتگو کی اور اُن میں سے دانی ایل اور خننیاہ اور میسا ایل اور عزریاہ کی مانند کوئی نہ تھا اسلئے وہ بادشاہ کے حضور کھڑے رہنے لگے۔ اور ہر طرح کی خرد مندی اور دانشوری کے باب میں جو کچھ بادشاہ نے اُن سے پوچھا ان کو تمام فالگیریوں اور نجومیوں سے جو اس کے تمام ملک میں تھے دس درجہ بہتر پایا۔“ (دانی ایل 1:20-19)۔

نبوکد نصر کی غیر موجودگی میں عبوری عرصہ کے لئے دانی ایل بابل کا حکمران ہوتا تھا۔ نبوکد نصر کے بعد اس کے بیٹے اویل مردوک نے یہویاکین کو اسیری کے دور میں ہی سرفراز کر دیا۔ اور اسے ساری زندگی شاہِ بابل کی طرف سے وظیفہ ملتا رہا۔

بابل کے کھنڈرات سے چودہ کمروں پر مشتمل ایک عمارت میں سے تین سو کے قریب تختیاں دریافت ہوئیں جن پر لکھا ہوا کہ دوسرے ممالک سے اسیر ہو کر آنے والے شاہی خاندان کو لوگوں کو بادشاہ کی طرف سے وظیفہ ملتا تھا۔ اس کے علاوہ یہودی تجارت، کاشتکاری اور دیگر کاروباروں میں بھی نمایاں حیثیت رکھتے تھے۔ روحانی اور دینی لحاظ سے بھی یہودی اسیروں نے اپنے آپ کو زندہ رکھنے کی کوشش کی اگرچہ بابل بُت پرست ملک تھا تو بھی دانی ایل اور اس کے ساتھیوں نے خدا کی پرستش کو رد نہ کیا۔ دانی ایل سلیمان کی دُعا کی مطابق (۲)۔

تواریخ 6:36-39) یروشلیم کی طرف منہ کر کے اپنی جان کی پرواہ کئے بغیر خدا کے حضور دعا کیا کرتا تھا۔ دانی ایل کے پاس اس کے کچھ مقدس صحیفہ بھی تھے۔ اور اسیری میں بھی وہ یرمیاہ کی نبوت پر غور کیا کرتا تھا۔ حزقی ایل کاہن آسانی کے ساتھ اسیروں تک خدا کا کلام

پہنچا سکتا تھا۔ اور خدا نے اُسے نبی ہونے کے لئے بابل کی اسیری کے دوران ہی بلا یا۔ اپنی مذہبی ، سماجی اور تعلیمی زندگی کو جاری رکھنے کے لئے یہودیوں نے وہاں عبادت خانے بھی قائم کر لئے۔ یروشلیم اور ہیکل کی بربادی کے بعد یہودیوں کے لئے عبادت کی کوئی مرکزی جگہ موجود نہ تھی۔ چنانچہ اسیری میں انہوں نے چھوٹے چھوٹے عبادت خانے قائم کر لئے۔ اسیری کے دوران وہ گھروں میں خدا کی عبادت اور پرستش کرتے تھے۔ عبادت خانہ کا قیام ہر اُس بستی ، گاؤں اور قصبہ میں ضروری تھا جہاں دس سے سے زیادہ یہودی مرد ہیں۔ اور اس کی تعمیر کے لئے وہ کوئی بلند مقام چنتے تھے تاکہ عبادت خانہ عام عمارتوں سے بلند نظر آئے۔ اور اگر عمارت بلند نہ ہوتی تو اس پر ایک لمبا سا کھمبا لگا دیتے تھے تاکہ عبادت خانہ گھروں سے اونچا رہے۔ اور اگر عبادت خانہ کی عمارت گھروں سے چھوٹی ہوتی تو اس عبادت خانہ کو قابلِ عذاب سمجھتے تھے۔

اسیری میں عبادت خانے تین بنیادی مقاصد کے لئے استعمال ہوتے تھے۔

(الف) عبادت :

ہیکل کی بربادی کی وجہ سے یہودی لوگ کسی مرکزی مقام پر قربانی نہیں سکتے تھے۔ انہوں نے اپنی دینی زندگی کو زندہ رکھنے کے لئے عبادت خانہ میں عبادت کرنے پر اپنی توجہ لگائی۔ سبت کے دن عبادت خانہ میں خواتین ایک الگ حصہ میں بیٹھتیں۔ لیکن وہ عبادت میں راہنمائی نہیں کر سکتی تھیں۔

- بالغ شخص یروشلیم کی طرف منہ کر کے یہ کلمات ادا کر سکتا تھا۔ ان دُعاؤں کی تعداد اٹھارہ تھیں ان میں سے پہلی دُعا یہ ہے: ”خداوند ہمارے خدا ہمارے باپ دادا ابرہام ، اسحاق اور یعقوب کے خدا تُو مبارک ہے، عظیم ، قادر اور مُہیب خدا، خدا تعالیٰ جو رحم اور مہربانی کرتا ہے، جو سب چیزوں کا خالق ہے، جو ہمارے بزرگوں کے نیک اعمال یاد رکھتا ہے، اپنے نام کی خاطر اور اپنے محبت کے سبب اُن کے بچوں کے بچوں کو منجی بخشے گا۔ اے بادشاہ ، مددگار منجی اور سپہر ، اے خداوند ابرہام کی سپہر تُو مبارک ہے۔“
- اسکے علاوہ ہیپکل کی سحالی اور یروشلیم کی تعمیر اور داؤد کی بادشاہی کے قیام کے لئے مسلسل دُعا ئیں کی جاتی تھیں۔

- توریت کی تلاوت اور ترجمہ : دُعا کے بعد توریت کی کتاب سے عبرانی زبان میں تلاوت کی جاتی۔ ہر آیت کی تلاوت کے بعد ارامی زبان میں اس کا ترجمہ کیا جاتا تھا۔

- خطبہ : پاک نوشتوں کی تلاوت کے بعد سننے والوں کی رُوحانی ترقی کے لئے پاک کلام سے درس دیا جاتا تھا (لوقا 4:16-29)۔

- کلماتِ برکت : عبادت کے آخر میں کوئی کاہن یا ہارون کی نسل میں سے کوئی مرد کلماتِ برکت ادا کر کے جماعت کو برخاست کرتا تھا۔

(ب) دینی تعلیم و تربیت:

اسیری کے دوران اور یروشلم کی بحالی کے بعد بھی عبادت خانوں میں عبادت کے علاوہ دینی تعلیم و تربیت کے لئے عبادت خانے استعمال ہوتے تھے۔ لڑکیوں کی دینی تعلیم پر خاص توجہ نہیں دی جاتی تھی۔ لیکن ہر یہودی لڑکے کے لئے ضروری تھا کہ اسے پانچ برس کی عمر میں مقامی عبادت خانہ میں دینی تعلیم کے لئے داخل کرایا جائے۔ بارہ برس کی عمر تک ہر یہودی لڑکے کو شریعت کی تعلیم سے فارغ ہونے پر ”ابن شریعت“ کی سند دی جاتی تھی۔ اس عمر میں وہ دعائیہ چادر اوڑھنے کا اہل قرار پاتا تھا۔ وہ دینی تعلیم کے متعلق بحث بھی کر سکتا تھا۔ جب یسوع مسیح بارہ برس کے ہوئے تو عید کے دستور کے موافق یروشلم کو گئے (لوقا 3:43)۔ بارہ برس کی عمر میں یہودی بچے ابن شریعت ہونے کی وجہ سے دینی معاملوں پر بات چیت کر سکتے تھے۔ انہیں اُستادوں کے ساتھ بیٹھ کر بات چیت کرنے کی اجازت تھی۔

اسیری کے زمانہ میں ان عبادت خانوں میں پاک نوشتوں کو سیکھنے سکھانے کا سلسلہ جاری رہا۔

(ج) شہری زندگی کا نظام : تعلیم کے ساتھ ساتھ عبادت خانے شہری زندگی کا نظام چلانے کے لئے بھی استعمال ہوتے تھے۔ سیاسی طور پر یہ عبادت خانے ہر ملک کے آئین کے ماتحت

ہوتے تھے۔ مگر ان کا انتظام صرف یہودی بزرگ ہی چلاتے تھے۔ عبادت خانوں میں وہی حکومت کرتے تھے۔ سماجی معاملات بھی عبادت خانوں میں حل کئے جاتے تھے۔

فارس کا دور

بابل کی سلطنت کا آخری بادشاہ بیلشضر تھا۔ اب بابل کی عظیم سلطنت زوال پذیر ہونے کو تھی۔ جب فارس کی فوجوں نے بابل پر حملہ کیا تو بابل کے عوام اور کاہنوں اور سپاہیوں نے مقابلہ کرنے کی بجائے شاہ فارس سے تعاون کیا جب فارس کی فوج بابل کے گرد کھائی میں موجود پانی خشک کر کے شہر کے اندر داخل ہو گئی تو رات اندھیرے میں بابل کے شہریوں نے دروازے کھول دئے فارسی فوجوں نے جنگ لڑے بغیر بابل پر قبضہ کر لیا۔ اُس وقت بیلشضر بادشاہ اپنے بیویوں اور لونڈیوں سمیت ہیٹل کے پاک ظروف میں شراب نوشی کر رہا تھا۔ اس طرح فارسیوں نے آسانی سے بیلشضر کو قتل کر دیا۔ اس طرح 539 میں فارس کے بادشاہ نے بابل کو شکست دی۔ اور یہوداہ کے اسیروں پر بھی حکمران رہا اور اسیری برقرار رہی۔

اسور اور بابل کے بعد فارس نے بھی پرانے عہد نامہ کی تاریخ میں اہم کام کیا ہے۔ فارس کی سلطنت تیسری بڑی عالمگیر سلطنت بن گئی۔ اسی دور میں دانی ایل شروں کی ماند میں ڈالا گیا۔ اور یہودیوں کو بابل کی اسیری سے واپس یروشلم جانے کی اجازت مل گئی۔ مادیوں اور فارسیوں کے آئین جو تبدیل نہیں ہوتے تھے اس دور میں وجود میں آئے۔ اسلئے فارس کے دور کا مطالعہ بائبل مقدس کے طالب علموں کے بے حد ضروری ہے۔

نبوکد نصر کی وفات کے بعد بابل کا زوال شروع ہو چکا تھا۔ بابل کی کمزوری سے فائدہ اٹھاتے ہوئے مادیوں نے شام میں بابل کے علاقوں میں مداخلت شروع کر دی۔

فارس 536 ق۔ م سے 331 ق۔ م تک تقریباً دو صدیوں تک دنیا کی سب سے بڑی سلطنت کی طور پر قائم رہا۔ اور فارس (ایران) پوری دنیا پر حکمرانی کرنے لگا۔ فارسی بادشاہوں کی سب سے بڑی پالیسی یہ تھی کہ اُن قوموں کو جن کو اسوریوں اور بابلیوں نے اسیر کیا تھا واپس اُن کے وطن میں آباد کریں۔

شاہ فارس خورس

شاہ فارس خورس فارسیوں کا پہلا بادشاہ تھا۔ شاہ فارس جس کے متعلق یسعیاہ نبی نے پیشین گوئی کی کہ وہ یروشلیم کی ہیپکل کی بحالی کا وسیلہ بنے گا (یسعیاہ 24:28)۔ اُس کے متعلق خدا کہتا ہے کہ وہ میرا چرواہا ہے۔ اور جو خدا کا مسموح ہے اور یہودیوں کو بابل کی اسیری سے رہا کرے گا۔ وہ خدا کے منصوبہ کا آگے کا تھا۔ خورس نے 539 میں بابل کو فتح کر کے ہیپکل کا نئے سرے سے تعمیر کرنے کا حکم صادر کیا۔

”اور شاہِ فارس خورس کی سلطنت کے پہلے سال اسلئے کہ خداوند کا کلام جو یرمیاہ نبی کی زبانی آیا تھا پورا ہو خداوند نے شاہِ فارس خورس کا دل ابھارا سو اُس نے اپنی ساری مملکت میں اس مضمون کا فرمان لکھا کہ شاہِ فارس خورس یوں فرماتا ہے کہ خداوند خدا آسمان کے خدا نے زمین کی سب مملکتیں مجھے بخشی ہیں۔ اور اُس نے مجھے تاکید کی ہے کہ میں یروشلیم میں جو

یہوداہ میں ہے اُس کے لئے ایک مسکن بناؤں گا پس تمہارے درمیان جو کوئی اُس کی ساری قوم میں سے ہو خداوند اُس کا خدا اس کے ساتھ ہو اور وہ روانہ ہو جائے،‘ (۲- توارخ 23:36)۔

’پس تمہارے درمیان جو کوئی اُس ساری قوم میں سے ہو اُس کا خدا اُس کے ساتھ ہو اور وہ یروشلیم کو جو یہوداہ میں ہے جائے اور خداوند اسرائیل کے خدا کا گھر جو یروشلیم میں ہے بنائے (خدا وہی ہے)‘ (عزرا 1:3)۔

شاہِ فارس خورس نے ہیپکل کے وہ سارے برتن جو نبوکد نصر یروشلیم سے اٹھا کر بابل لے آیا تھا وہ مندروں سے نکلوا کر یہودیوں کو دئے اور ہیپکل کی تعمیر کے لئے نقدی اور سامان مہیا کیا۔ 537 میں شاہِ فارس نے حکم دیا کہ یہودی اپنے وطن واپس لوٹ جائیں، ہیپکل تعمیر کریں اور اپنی شریعت کے مطابق اپنے خدا کے حضور قربانیاں گزرائیں۔ یروشلیم اور ہیپکل کو بحال کریں۔

فرمانِ خورس کے مطابق پچاس ہزار یہودی واپس آ گئے (نحمیاہ 7:66)۔ اُس وقت اُن کی قیادت زُربابل نے کی۔ یہودیوں نے زُربابل ناظم اور سردار کاہن یشوع بن یہو صدق کی قیادت میں ہیپکل کو نئے سرے سے تعمیر کرنا شروع کیا۔ ’’لیکن کاہنوں اور لاویوں آبائی خاندانوں کے سرداروں میں سے بہت سے عمر رسیدہ لوگ جنہوں نے پہلے گھر کو دیکھا تھا اُس وقت جب اِس گھر کی بنیاد اُن کی آنکھوں کے سامنے ڈالی گئی تو بڑی آواز سے چلا کر رونے لگے اور

بہتیرے خوشی کے مارے زور زور للکارے،“ (عزرا 3:12)۔ لیکن سامریوں نے اس کام کی مخالفت کی وہ یہودیوں کے ساتھ مل کر ہیکل تعمیر کرنا چاہتے تھے لیکن یہودیوں نے انہیں اجازت نہ دی (عزرا 4:1-3) یہودیوں انہیں مخلوط مذہب اور مخلوط نسل سمجھتے ہوئے اپنے آپ میں شامل کرنا پسند نہیں کرتے تھے۔

یوں تقریباً ۱۶ سال تک ہیکل کام رکا رہا۔ ان دنوں میں واپس آنے والے یہودیوں نے اپنے اپنے گھر تعمیر کر لئے تھے (حجی 1:4,9) لیکن ان کی زندگیوں میں کوئی سکون نہ تھا لوگ بے دل ہو چکے تھے ان دنوں خدا نے حجی اور زکریاہ نبی کو بھیجا ان کی نبوت سے ہیکل کی تعمیر کا رکا ہوا کام پھر سے شروع ہو گیا۔ یوں 515 ق۔م تک یہ ہیکل مکمل ہو گئی۔

پہلی ہیکل سلیمان نے تعمیر کروائی تھی۔ اور یہوداہ کے اسیروں میں سے جن لوگوں نے پہلی ہیکل کی شان و شوکت دیکھی تھی، جب دوسری بار ہیکل تعمیر ہوئی تو دیکھ کر زار زار رونے لگے۔ دوسری ہیکل کو زربابل کی ہیکل کے نام سے جانا جاتا ہے۔ ہم یہ نہیں جانتے کہ لوگ کیوں رونے لگے لیکن سلیمان کی ہیکل اپنی شان و شوکت کے لحاظ سے بہت زیادہ خوبصورت تھی۔ یوں اسیری کے بعد بنی اسرائیل موعودہ سرزمین پر واپس آگئے۔

یہ دوسری ہیکل تقریباً چھ صدیوں تک قائم رہی۔ پہلی صدی مسیحی میں ہیرودیس اعظم نے اس ہیکل کو مزید بڑا کرنا شروع کر دیا۔ تاکہ کسی نہ کسی طرح وہ یہودیوں کی شاباش حاصل کر سکے۔ ہیکل کی مرکزی عمارت کے ساتھ کئی چھوٹی عمارتیں بھی بنا دیں

(متی 1:24) - اس نسبت سے اسے ہیرودیس کی ہیپکل بھی کہا جاتا تھا۔ اور بعض اسے تیسری ہیپکل کہتے ہیں۔

فارس کے دور کے اہم اثرات

- شاہ فارس خورس کے حکم سے یروشلم واپس آنے والے بقیہ کی قیادت ایک یہودی ناظم یہوداہ کے سپرد کر دی گئی۔ رفتہ رفتہ ناظم کا مقام جاتا رہا۔ اور اس کی جگہ سیاسی طاقت سردار کاہن کے پاس آ گئی۔ سردار کاہن یروشلم سے انتظام سنبھالتا تھا جو شام کے ناظم کے سامنے جوابدہ ہوتا تھا۔ سردار کاہن کا عمدہ ہر یہودی کی خواہش بن گیا تھا۔ اس کے لئے یہودیوں میں سیاسی دوڑ شروع ہو گئی اور یہودی اس عمدہ کا پانے کے لئے اپنے بھائیوں کو قتل بھی کر دیتے تھے اور بہت سا روپیہ خرچ کرنے کو بھی تیار ہو جاتے تھے۔
- نبیوں نے برگشتہ اسرائیل کے لئے اور اسیری کے بعد خدا کی مرضی کو یروشلم واپس آنے والے بقیہ پر ظاہر کی۔ لیکن فارس کے اس دور میں نبوت کی آواز بند ہو گئی تھی اور خدا کی طرف سے کوئی نبی برپا نہ ہو رہا تھا۔ خدا نے اپنے مکاشفہ اور الہام سے انسانوں پر اپنی راہیں ظاہر کرنا بند کر دیا تھا۔ اس طرح ملاکی سے یوحنا اصطباغی تک نبوت کی کوئی آواز نہ سنی گئی۔

- یہودی پہلے کی نسبت خدا کی شریعت پر زیادہ توجہ کرنے لگے اور خاص کر شریعت کی کتاب پر زیادہ غور کرنے لگے۔ فقہوں کا فرقہ اس دور میں کلام پاک قلمی نسخے تیار کرنے اور ان کی تفسیر کرنے میں مہارت حاصل کرنے لگا۔ عبرانی زبان صرف عبادت کے دوران ہی بولی جاتی تھی۔ روزمرہ اور عام استعمال میں ارامی زبان بولی جانے لگی۔ یہ وہ زبان تھی جو یہودی باہلی اسیری سے واپس اپنے ساتھ لائے تھے۔ یہ عبرانی زبان سے کافی ملتی جلتی تھی۔
- اس دور میں ’یہودی بزرگوں کی مجلس‘ قائم ہوئی جو مقامی معاملات حل کرنے کے لئے آپس میں مشورت کیا کرتی تھی۔ یہی جماعت رفتہ رفتہ یہودیوں کی صدر عدالت بن گئی۔

سکندر اعظم

337 ق۔ م میں جب سکندر ۱۹ برس کا تھا تو اُس کے باپ فلپس نے ایک مکدنی عورت قلوپطرہ سے شادی کر لی۔ 336 ق۔ م میں ایک شادی کے تقریب کے دوران فلپ کے اپنے ہی دوستوں نے اسے قتل کر دیا۔ وہ شادی کے موقع پر غیر مسلح ہو کر سفید لباس پہنے ہوئے گھوم رہا تھا۔ کہ اُس کے ایک محافظ نے چہرے سے اُسے ہلاک کر دیا۔ قاتل کے فرار ہونے کے لئے پہلے ہی ایک گھوڑا کھڑا تھا۔ جوں گھوڑا دوڑا تو اس کا پاؤں ایک نیل میں پھنس گیا اور قاتل گر پڑا۔ پیچھے بھاگنے والوں نے فوراً اُسے پکڑ لیا۔ اور اُسے قتل کر دیا۔

سکندر اعظم 336 ق۔ م میں ۲۰ برس کی عمر میں اپنے باپ کی جگہ بادشاہ بنا۔ فلپ کی پہلی بیوی اولمپیاں فلپ کے قتل کے بعد فوراً واپس آگئی کیونکہ اس کا بیٹا اب اکیلا وارث تھا۔ کچھ دیر کے بعد قلوپطرہ کے بچے کو بھی اس کی ماں کی گود میں ہی قتل کر دیا۔

سکندر جب تخت نشین ہوا تو اس کی عادات اور طور طریقوں پر تین لوگوں کا گہرا اثر تھا۔ اپنی ماں کی وجہ سے سکندر بھی ساری عمر جادوگری پر اعتقاد رکھتا تھا۔ اپنے باپ فلپ کیوجہ سے بہترین فوجی حکمتِ عملی اُس میں تھی۔ 343 ق۔ م میں ارسطو اُس کا اُستاد مقرر ہوا تھا جس نے اُسے یونانی حسن، فلسفہ، زبان اور یونانی تہذیب و تمدن کو دنیا بھر میں پھیلانے کا جذبہ دیا۔

سکندر کی چھوٹی عمر کی وجہ سے اُس کے باپ کے ماتحت بادشاہیوں نے نجات حاصل کرنے کی کوشش کی لیکن اُن کا خیال غلط ثابت ہوا، کر تھس میں آگر اُس نے اپنے آپ کو ریاستوں کا سردار منوالیا۔ فارسی ابھی تک یونانیوں کو کوئی خاص اہمیت نہ دیتے تھے۔ لیکن جب 333 میں جب فارس کے آخری حکمران دارا سوم کا سامنے سکندر سے ہوا تو اسے معلوم ہو گیا کہ سکندر معمولی بادشاہ نہیں۔ اس جنگ میں سکندر نے دارا کے خاندان کے بعض لوگوں کو گرفتار کر لیا۔ اور سکندر کی فوجوں نے فارسیوں کا بہت سا مال بھی لوٹ لیا۔ دارا نے کم از کم دوبار سکندر سے اپنے خاندان کے افراد واپس لینے کی بات کی اور اپنی سلطنت کا کچھ حصہ اور اپنی بیٹی کا رشتہ دینے کی پیش کش کی۔ لیکن اس وقت وہ اپنے خون میں تھا۔ اسلئے

اُس نے دارا کی طرف کوئی توجہ نہ دی۔ ایک جنگ میں دارا کو شکست ہوئی اور میدان چھوڑ کر بھاگ گیا۔ سکندر کو یقین ہو گیا کہ وہ یورپ کے بعد ایشیا کو بھی فتح کر لے گا۔ جب سکندر کے سپاہیوں نے دمشق کو فتح کر لیا تو سارا مال لوٹ لیا اور شام کے باقی علاقے جو فارس کے ماتحت تھے سکندر کے ماتحت ہو گئے۔ دارا نے بابل سے سکندر کو خط لکھا کہ وہ سکندر کے ساتھ اچھے تعلقات چاہتا ہے۔ اُس نے خط میں درخواست کی کہ وہ دارا کی ملکہ اور دونوں شہزادیوں کو بھی بابل بھیج دے۔ جو جنگ میں بھاگ جانے کے وجہ سے سکندر کی قید میں تھیں۔ لیکن سکندر نے ان خواتین کی عزت میں کسی قسم کا کوئی فرق نہ آنے دیا۔

بابل میں کچھ دیر قیام کرنے کے بعد بیس دن کی مسافت طے کر کے سوسن شہر پہنچا ، یہاں فارسی بادشاہ سردیوں میں قیام کرتے تھے۔ اسے سکندر کے ایک سپہ سالار نے پہلے ہی فتح کر لیا تھا۔ اُس نے دیوتاؤں کے لئے قربانیاں چرھائیں اور فارسی عمارتوں دیکھ کر حیران ہو گیا۔

ان سب علاقوں کو فتح کرنے کے بعد سکندر مشرقی علاقوں کی جانب بڑھنے لگا، جو ہندوستان تک فارسی سلطنت کا حصہ تھے۔ اپنے لشکر کے ساتھ وہ افغانستان کی طرف بڑھا اور موجود قندھار میں آیا۔ کچھ دیر وہاں قیام کے بعد وادی سوات کے راستہ پشاور اور پھر اٹک تک پہنچا۔ دریائے سندھ کو پار کر کے وہ ٹیکسلا پہنچا 326 میں اُس نے راجہ پورس کو شکست دی۔ سکندر کے حکم پر بابل واپس جانے کی تیاری شروع ہو گئی۔ لشکر نے لاہور کے قریب

راوی کو پار کیا۔ اور وزیر آباد سے کچھ آگے نکل کر پنجاب عبور کر کے دریائے سندھ کا راستہ لیا۔

سکندر نے فارس کی تمام سرزمین اور رعایا کو قبضہ میں لے لیا۔ سکندر اعظم کے پاس ایک مضبوط فوج تھی، وہ زبردست لیڈر تھا، وہ نوجوان تھا، لوگ اُس کی بہادری کی قدر کرتے ہیں، وہ شراب بہت پیتا تھا۔ سکندر اعظم کو جاننے کے لئے دانی ایل نبی کا صحیفہ ہماری رہنمائی کرتا ہے۔

مزید سیکھنے کے لئے ہم دانی نبی کے صحیفہ کی مدد لیں گے۔ کیونکہ ہمارے مطالعہ کا زیادہ حصہ اسی صحیفہ میں موجود ہے۔ دانی ایل بابل کے جادوگروں کا بھی ذکر کرتا ہے۔ ان جادوگروں کے پاس ستاروں کا بھی علم تھا، یسعیاہ نبی بھی بابل کے متعلق تمام ان باتوں کا ذکر کرتا ہے۔ یہاں میں کچھ مزید بیان کرنا چاہتا ہوں۔ یوناہ انبیا اصغر میں سے ہے۔ یوناہ کو خدا نے بھیجا کہ وہ نینوہ منادی کے لئے جائے کہ ۴۰ دن میں نینوہ برباد ہو جائے گا۔ نینوہ کا سفر تین دن رات کا تھا۔ یوناہ نینوہ کی بجائے ترسیس کو روانہ ہو گیا۔ اور سمندر میں طوفان آیا تو یوناہ نے اپنی غلطی تسلیم کی اور کہا کہ مجھے جہاز سے گرا دو۔ یوناہ نے وہاں نہ جانا چاہا تاکہ وہ برباد ہو کیونکہ وہاں اسوری لوگ رہتے تھے اور یوناہ کو اُن سے نفرت تھی کیونکہ وہ غیر قوم تھے۔ جب یہ خبر بادشاہ تک پہنچی کہ نینوہ برباد ہو جائے گا تو بادشاہ سمیت سب رعایا نے روزہ رکھا۔ اور نینوہ کے لوگ بیدار ہوئے اور توبہ کی۔ بادشاہ تخت سے اٹھا اور شاہی پوشاک اتاری

اور ٹاٹ اوڑھا۔ بادشاہ کے ساتھ ہر انسان اور حیوان نے بھی روزہ رکھا۔ نینوہ چالیس دن کے بعد برباد کیا جانا والا تھا، خدا کتنا اچھا ہے، خدا نے انہیں برباد نہ کیا۔ نینوہ کی توبہ قبول ہوئی۔

چنانچہ سکندرِ اعظم نے فارس کو فتح کیا تو اُس وقت بابل سپر پاور تھا تو وہ یہوداہ کے قبیلے کے دانشور لوگوں کو اسیر کر لے ساتھ لایا تھا جن میں دانی ایل بھی شامل تھا۔ اس کے ساتھ بنی یہوداہ میں سے خنیاہ، میسا ایل اور عزریاہ بھی تھے، دانی ایل کو بادشاہ نے عقل مندی اور دانشوری میں سب سے بہتر پایا لہذا دانی ایل کو بادشاہ کے محل میں رہنے کے لئے چنا گیا۔ دانی ایل خدا کی طرف سے رویا دیکھنے والا شخص تھا۔ خدا مستقبل کے منصوبہ اُس پر ظاہر کرتا۔ دانی ایل نے یرمیاہ نبی کی کتاب پڑھی تھی۔ یہ کتاب بابل کی اسیری سے پہلے کی ہے اور جلاوطنی سے پہلے کے حالات بتاتی ہے۔ یرمیاہ نے اس اسیری کی نبوت کی تھی، خدا نے شریعت میں حکم دیا تھا کہ ہر ساتویں سال زمین خداوند کے لئے چھوڑ دی جائے اور اُس میں فصل کاشت نہ کی جائے لیکن بنی اسرائیل نے خدا کے سبت کی بے حرمتی کی تھی، دانی ایل پر یہ ظاہر کیا گیا۔ چنانچہ دانی ایل نے یہ جاننے کی کوشش کی کہ اسیری کتنا عرصہ رہے گی؟ اسیری کا دور ستر برس تھا۔ خدا نے دانی ایل کو بتایا کہ یروشلیم کی بربادی پر ستر برس گزریں گے۔ دانی ایل پر ظاہر کیا گیا کہ یہ اسیری کب اور کتنے عرصہ کے بعد ختم ہو گی۔

دانی ایل نبی نے سکندرِ اعظم کی سلطنت کے بارے میں روایا دیکھی،

دو دیشلشہز بادشاہ کی سلطنت کے تیسرے سال مجھ دانی ایل کو ایک رویا نظر آئی یعنی میری پہلی رویا کے بعد۔ اور میں نے عالم رویا میں دیکھا کہ میں قصرِ سوسن میں تھا جو صوبہ عیلام میں ہے۔ پھر میں نے عالم رویا میں ہی دیکھا کہ دریا کے پاس ایک مینڈھا کھڑا ہے جس کے دو سینگ ہیں دونوں سینگ اونچے تھے۔ لیکن ایک دوسرے سے بڑا تھا اور بڑا دوسرے کے بعد نکلا تھا میں نے اُس مینڈھے کو دیکھا کہ مغرب و شمال و جنوب کی طرف سینگ مارتا ہے یہاں تک کہ نہ کوئی جانور اس کے سامنے کھڑا رہ سکا اور نہ کوئی اُس سے چھڑا سکا پر وہ جو کچھ چاہتا تھا کرتا تھا، یہاں تک کہ وہ بہت بڑا ہو گیا، اور میں سوچ ہی رہا تھا کہ ایک بکرا مغرب کی طرف سے آکر تمام روئے زمین پر ایسا پھرا کہ زمین کو بھی نہ چھوا اور اُس بکرے کی دونوں آنکھوں کے درمیان ایک عجیب سینگ تھا اور وہ اس دو سینگ والے مینڈھے کے پاس جسے میں نے دریا کے کنارے کھڑے دیکھا تھا آیا اور اپنے زور کے قہر سے اُس پر حملہ آور ہوا اور میں نے دیکھا کہ وہ مینڈھے کے قریب پہنچا اور اس کا غضب اُس پر بھڑکا اور اُس نے مینڈھے کو مارا اور اُس کے دونوں سینگ توڑ ڈالے اور مینڈھے میں اُس کے مقابلے کی تاب نہ تھی۔ پس اُس نے اُسے زمین میں پٹک دیا اور اُسے لتاڑا اور کوئی نہ تھا کہ مینڈھے کو اُس سے چھڑا سکے۔ اور وہ بکرا نہایت بزرگ ہوا اور جب وہ نہایت زور آور ہوا تو اس کا بڑا سینگ ٹوٹ گیا اور اس کی جگہ چار عجیب سینگ آسمان کی چاروں ہواؤں کی طرف نکلے۔‘

خداوند کا فرشتہ جبرائیل اُس کی تشریح کرتا ہے ”جو مینڈھا تُو نے دیکھا اس کے دونوں سینگ مادی اور فارس کے بادشاہ ہیں اور وہ جسم بکرا یونان کا بادشاہ ہے اور اس کی آنکھوں کے درمیان کا بڑا سینگ پہلا بادشاہ ہے اور اُس کے ٹوٹ جانے کے بعد اُس کی جگہ جو چار اور نکلے وہ چار سلطنتیں ہیں جو اُس کی جگہ قائم ہوں لیکن اُن کا اقتدار اُس کا سا نہ ہوگا۔“

رویا میں مینڈھے کے دونوں سینگوں سے مراد مادی اور فارس کی حکومتیں ہیں۔ جسم بکرا یونان کا بادشاہ یعنی سکندر اعظم ہے جس نے مینڈھے کے دونوں سینگ توڑ دئے یعنی مادی اور فارس کو شکست دی۔ چنانچہ سکندر اعظم مادی اور فارس کی مملکت کو فتح کرتا ہوا انڈیا تک آیا۔ سکندر اعظم کی وفات کے بعد بادشاہی چار جرنیلوں میں تقسیم ہو گئی۔ لیکن ان چاروں میں سے کوئی بھی سکندر اعظم کی مانند طاقتور نہ تھا۔

سکندر اعظم مشرق وسطیٰ کے ممالک کو فتح کرتا ہوا آ رہا تھا۔ دراصل اُس کا مقصد اسرائیل تک پہنچنا تھا۔

یوسف پہلی صدی مسیحی کا یہودی تاریخ دان تھا۔ اُس نے یہودی تاریخ اور ان کے جنگی حالات و واقعات لکھے۔

یہودی مورخ یوسف بیان کرتا ہے کہ غزہ فتح کرنے کے بعد سکندر یروشلیم گیا (332 ق۔م)۔ اور سردار کاہن سے ملاقات کی جس نے اُس کے متعلق دانی ایل کی پیشن گوئی اُسے دکھائی اُس نے سردار کاہن کی ہدایت پر قربانی چرھائی، جب وہ یروشلیم میں داخل

ہوا تو یہودیوں نے اس کے خلاف کسی قسم کی مزاحمت نہ کی۔ سردار کاہن نے لوگوں کو مخصوص کیا کہ وہ اُس کے ساتھ مل کر خدا کے حضور قربانی کریں اور اُس کے حضور دعا کریں۔ جو سب قوموں کا محافظ ہے۔ اور آنے والی ہر مصیبت سے بچاتا ہے۔ خدا خواب میں سردار کاہن کو دکھائی دیا اور فرمایا کہ جو بادشاہ قربانی کرنے آ رہا اس کے لئے شہر کے دروازے کھول دینا۔ اور کاہنوں کی جماعت اُس کا استقبال کرے، اُس سے خوفزدہ نہ ہونا، وہ تمہارے ساتھ رحم سے پیش آئے گا۔

جب سردار کاہن خواب سے جاگا، وہ بہت زیادہ خوش ہوا۔ اُس نے اپنے خواب سے سب کو آگاہ کیا کہ خدا نے اُسے کیا کہا۔ سب بادشاہ کے آنے کا انتظار کرنے لگے۔ اور جب انہیں معلوم ہوا کہ بادشاہ شہر کے قریب آ گیا ہے۔ تو وہ کاہنوں اور شہریوں کو ساتھ لے کر جلوس کی صورت میں اُس کا استقبال کرنے کھڑا ہو گیا۔ یہ پُر امن جلوس تھا۔ غیر اقوام طریقوں سے الگ تھلگ تھا۔ جلوس صفہ کے مقام پر بادشاہ سے ملا۔ جب سکندر اعظم نے جلوس کو اپنے طرف آتے دیکھا کہ جلوس سفید کپڑوں سے ملبوس ہے اور سردار کاہن نے بھی قرمزی چوغہ یعنی کہانت کا لباس پہن رکھا ہے اور سر پر عمامہ پہن رکھا تھا۔ جس پر خدا کا نام لکھا ہوا تھا۔ بادشاہ نے سردار کاہن کو سلیوٹ کیا۔ سب یہودیوں نے بھی سکندر اعظم کے استقبال میں اُسے سلیوٹ کیا۔ شاہ اسور اس پر بے حد حیران ہوا کہ سکندر اعظم نے یہ کیا کیا۔ اور کہلا بھیجا کہ تم نے کیوں یہودی سردار کاہن کی اتنی زیادہ عزت دی۔ سکندر نے جواب دیا کہ

میں نے سردار کاہن کی نہیں بلکہ خدا کی عزت اور پرستش کی ہے۔ کیونکہ میں مکدونیہ میں تھا جب خدا نے مجھے خواب میں آگاہ کیا کہ میں ایسا کروں۔ ایسے کرنے سے میں شاہِ فارس کو فتح کروں گا۔ اور جب میں یہاں آیا تو میں نے سردار کاہن کو ویسا ہی پایا جیسا میں نے خواب میں دیکھا۔ میرا ایمان ہے کہ خدا نے مجھے یہ فوج دی ہے اسی لئے میں شاہِ فارس پر فتحیاب ہوا۔

چنانچہ کاہن سکندرِ اعظم کے ساتھ ہو لئے۔ وہ شہر میں داخل ہوا اور ہیكل میں داخل ہوا اور جس طرح سے سردار کاہن نے اُسے ہدایات دیں سکندر نے اُسی طریقہ سے خدا کے حضور قربانی گزرائی۔ اور جب اُسے دانی ایل کی کتاب میں درج یہ پیشن گوئی دکھائی کہ سکندر ہی وہ شخص ہے جسے خدا نے قوت دی کہ وہ فارس کو شکست دے گا تو سکندر نے اس بات کو تسلیم کیا اور وہ بہت زیادہ خوش ہوا۔

سکندرِ اعظم اس پیشن گوئی کو پڑھ کر بہت زیادہ خوش ہوا۔ سو اُس نے جلوس کے سب لوگوں کو اپنے پاس سے رخصت کیا۔ لیکن اگلے دن اُس نے سب کو بلا لیا، اور پوچھا کہ وہ اُس سے کس بات کی توقع کرتے ہیں؟ تو انہوں نے کہا کہ بادشاہ اُن کے آباؤ اجداد کی شریعت کو خراجِ تحسین پیش کرے، سکندر نے اُن کی خواہش پوری کی۔ اور درخواست کی کہ جب وہ بابل اور میان جائے تو وہاں بھی ایسا ہی کرے۔ تب بادشاہ نے ان لوگوں کو پیش کش کی اگر تم میں سے کوئی میری فوج کا حصہ بننا چاہے تو وہ اپنے آباؤ اجداد کی شریعت کا پابند رہتے

ہوئے۔ اُس کی فوج میں شامل ہو سکتا ہے۔ چنانچہ اُن میں سے بہت سے اُس کی فوج میں شامل ہو گئے (یوسیفس، 325-339 ق۔ م)۔

یہاں یہودیوں کو سکندرِ اعظم کی طرف سے کافی مدد ملی۔ ہم کہہ سکتے ہیں کہ یہ سب یسوع مسیح کا فضل ہے جس نے سکندر کے دل میں یہ ڈالا۔

سکندر کی مذہبی رواداری

سکندر جس بھی قوم کو فتح کرتا وہاں کے دیوتاؤں کے ساتھ عقیدت سے پیش آتا۔ اور اُن کا احترام کرتا تھا۔ اس کے اُستاد ارسطو نے بھی اسے یہی بتانے کی کوشش کی کہ وہ دیوتاؤں کا فرزند ہے۔ یونانی روایت کے مطابق قدیم دیوتا زیوس کی روح نے سکندر کی صورت میں جنم لیا تھا۔ اس طرح کے احساسات نے سکندر کے دل میں دوسروں دیوتاؤں اور مذاہب کے بارے میں رواداری کے جذبات پیدا کر دئے تھے۔

یروشلم سے ہو کر جب وہ واپس مصر گیا تو سکندر یہ شہر آباد کرنے کا حکم دے کر خود تین ہفتوں کی صحرائی مسافت طے کر کے امون دیوتا کے مندر میں پہنچا تا کہ اپنی آئندہ فتح کے لئے راہنمائی حاصل کر سکے۔ وہ تن تنہا پاک مکان میں داخل ہوا۔ اور مندر کے مصری سردار کاہن نے اُسے خوش آمدید کہا اور اُسے زیوس۔ امون کا فرزند قرار دیا۔

لیکن ان باتوں کا سکندر پر منفی اثر ہونے لگا۔ سکندر نے یہ بھی حکم جاری کر دیا کہ سرکاری طور اُسکے سامنے حاضر ہونے والے جھکا کریں۔ اور اُس کے پاؤں چومیں اُس نے اعلان

کیا کہ یونانی شہروں کے دیوتاؤں میں اسے شمار کیا جائے اور ہر ریاست اس کے سامنے ہڈے لائے۔ ایسے احکامات سے دراصل سکندر آسانی سے تمام شہروں پر اپنا اختیار اور قبضہ رکھ سکتا تھا۔ کیونکہ وہ دیوتا سمجھ پر اُس کی خواہش اور مرضی کی تابعداری کرتے۔

سکندر نے اپنے قریبی ساتھیوں سے بھی اسی طرح عزت اور احترام کا تقاضا کیا۔ لیکن انہیں سکندر کی یہ بات ناگوار گزری۔ اور اس کی تابعداری نہ کرنے پر اُس نے اپنے قریبی ساتھیوں کو بھی ہلاک کر دیا۔

سکندر نے یونانی ثقافت، فلسفہ اور زبان کو دنیا بھر میں پھیلانے میں اہم کردار ادا کیا۔ اُس نے بہت سے نئے شہر آباد کئے، ان شہروں میں وہ اپنے کچھ یونانی سپاہی چھوڑ جاتا اور وہ مقامی عورتوں سے شادی کر لیتے۔ یوں یونانی زبان اور تہذیب مشرق میں پھیلنے لگی۔ اُس نے ہر شہر میں کھیل کے میدان، اور یونانی تعلیم و تربیت کے لئے درسگاہیں تعمیر کروائیں۔ بعض لوگوں نے یونانی طور طریقہ اپنا لیا اور انہیں یونانی مانل کہا جانے لگا۔

سکندر اعظم کی وفات کے بعد اُسکی بادشاہی چار سلطنتوں میں تقسیم ہو گئی تھی۔ ان

میں سے

- مصر پر بطلمیوس خاندان کی حکمرانی قائم ہوئی۔ 301 ق۔ م
- باہل پر سلوکس خاندان کی حکمرانی قائم ہوئی۔ 198 ق۔ م

• سکندرِ اعظم کی وفات کے بعد فلسطین اس کے دو جرنیلوں بطیموس اول اور سلوکس اول اور بعد میں ان دونوں خاندانوں کے بادشاہوں میں میدان جنگ بنا رہا۔

• انطاکس چہارم اپنی فینس کی ایذا کا دور شروع ہوتا ہے۔ 166-167 ق۔م
”اور اُن میں سے ایک چھوٹا سا سینگ نکلا جو جنوب اور مشرق اور جلالی ملک کی طرف بے نہایت بڑھ گیا اور وہ بڑھ کر اجرامِ فلک تک پہنچا اور اس نے بعض اجرامِ فلک اور ستاروں کو زمین پر گرا دیا اور اُن کو لتاڑا۔ بلکہ اُس نے اجرام کے فرمانروا تک اپنے آپ کو بلند کیا اور اُس سے دائمی قربانی کو چھین لیا اور اُس کا مقدس گرا دیا“
(دانی ایل 9:8-12)۔

مسوپتامیہ اور شام پر بطیموس اول کی حکمرانی کا آغاز ہوا۔ پھر 175 ق۔م میں انطاکس چہارم نے اس پر قبضہ کر لیا۔ وہ اپنے آپ کو ”انطاکس آشکار خدا“ کہتا تھا۔ اسے اپنی فینس بھی کہا جاتا تھا۔ تاہم زیادہ تر لوگ اُسے اپنی مینس کہتے یعنی پاگل۔ اُس نے فلسطین کو فتح کیا اور اُسکا مقصد مقدس سرزمین یعنی یروشلیم تک پہنچنا تھا، چنانچہ وہ خدا کے مقدس تک پہنچا اور خدا کے مذبح کو ناپاک کیا۔

سکندرِ اعظم نے یہودیوں پر کسی قسم کی پبندی عائد نہ کی تھی۔ اُس نے کہا کہ تم شریعت کے دستور مطابق قربانیاں گزراؤ۔

خدا نے آتشین قربانی ہر روز صبح اور شام کو گزارنے کے لئے حکم دیا۔ جس میں دو برس کا برہ ذبح کرنے کا حکم دیا گیا لیکن انطاکس اپنی فینس نے خدا کے مذبح کو ناپاک کیا اور اُس پر سُوَر کی قربانی کی (سُوَر یہودیوں کے نزدیک حرام جانور ہے) اور اس سے بھی بدترین گناہ کیا کہ زیوس دیوتا کا بُت بنا کر ہیگل میں نسب کروا دیا۔ اُس نے ختنہ کرنا اور سبت کا احترام منع کر دیا۔ یوں اُس نے یہودیوں کی تاریخ کو ایک نیا رخ دے دیا۔ موسیٰ کی شریعت کی پابندی منع قرار دے دی۔ اپنی فینس نے یسوع مسیح کے اختیار کو براہِ راست چیلنج کیا۔ موسوی شریعت کی روایات کو بدل ڈالا۔ 167 ق۔م میں یہودیوں کو بدترین مذہبی حالت میں مبتلا کیا جا رہا تھا۔

• اگرچہ انطاکس نے زبردستی لوگوں سے مذہب تبدیل کروایا، لیکن اسے روکنے کے لئے مکابی تحریک نے جنم لیا (168-164 ق۔م)۔

یہودی خدا پرست اور شریعت کے عالم تھے۔ مکابی تحریک نے سلوکس حکمرانی کو رد کیا۔ اور داؤد اور سلیمان بادشاہ کے زمانہ کی مانند غیر اقوام کی پیروی نہ کی۔

• اس وقت فریسی، صدوقی اور اسینی یہودیوں کے تین بڑے فرقے تھے۔

تینوں فرقوں کے حامی لوگ خدا کی راستبازی کے منتظر تھے۔ وہ سمجھتے کہ خدا داؤد کا تخت پھر سے قائم کرے گا، ابنِ داؤد یعنی مسیحا آئے گا۔ دنیا کو فحیح کر کے ہمیں ان سے نجات دلائے گا۔

فریسی سب سے زیادہ با اثر تھے، سب سے زیادہ کٹر فرقہ تھا اور روایات پر چلتے تھے۔ صدوقی مُردوں کی قیامت اور فرشتوں کے وجود کے منکر تھے۔

۱۔ فریسی:

عہد جدید میں دوسرے یہودی فرقوں کی نسبت فریسیوں کا زیادہ ذکر ملتا ہے۔ ان کا ذکر اکثر فقہوں کے ساتھ کیا گیا ہے۔ لفظ فریسی کا مطلب ہے ’’الگ کرنا‘‘۔ اس طرح فریسی کا مطلب ہے الگ کئے ہوئے۔ یا علیحدہ کئے ہوئے۔ یا وہ جنہیں علیحدہ کیا گیا ہو۔ اب سوال پیدا ہوتا ہے کہ انہیں الگ کیا گیا تھا یا وہ خود الگ ہو گئے تھے۔ لوگ انہیں فریسی کہتے تھے۔ یا وہ خود خود کو فریسی کہتے تھے اس کے متعلق تین خیال پیش کئے جاتے ہیں

(۱) فریسی لوگ شاید اس لئے الگ کئے ہوئے لوگ سمجھے جاتے تھے کہ وہ ہر ناپاک چیز سے جو شریعت کے اعتبار سے ناپاک ہو اپنے آپ کو الگ رکھتے تھے۔

(۲) فریسی فرقے سے تعلق رکھنے والے اپنے آپ کو ایسے افراد سے بھی الگ رکھتے تھے جو سوماتی اور شرعی اعتبار سے پاک نہیں ہوتے تھے۔ وہ ایسے لوگوں کے گھروں میں جانا یا ان کو اپنے گھروں میں بلانا پسند نہیں کرتے تھے۔

(۳) ان کی علیحدگی سیاسی نوعیت کی تھی۔

فریسی فرقہ کے عقائد

- وہ کسی گنہگار سے کوئی چیز نہیں خریدتے تھے۔ کیونکہ اُن کے مطابق طہارت کے اعتبار سے وہ چیزیں ناپاک ہاتھوں نے چھو دی ہیں۔
- فریسی کسی گنہگار کے ہاں کھانا کھانے نہیں جاتے تھے۔ تاکہ ناپاک نہ ہو جائیں۔
- فریسی فرشتوں ، روحوں ، روح کی لافانیت ، بدن کی زندہ کئے جانے ، دعا سبت اور وہ یکی پر گہرا ایمان رکھتے تھے۔

۲۔ صدوقی :

اس فرقے کی ابتدا کے متعلق چار نظریات ہیں

- (۱) صدوقی ایک سیاسی گروہ تھا جو یہودیہ میں رہنے والے یونانیوں سے نمودار ہوئی۔
- (۲) یہ ایک مذہبی جماعت تھی اور اناجیل میں موجود فقیہ دراصل صدوقی فقیہ تھے۔
- (۳) یہ دیہاتی طبقوں کی ایک اعلیٰ جماعت تھی۔ جو شہری فریسیوں کی مخالفت کرتی تھی۔
- (۴) وہ سرکاری اہلکار تھے۔

صدوقی فرقہ کے عقائد

صدوقی چونکہ اعلیٰ طبقے سے تعلق رکھتے تھے۔ اور حکومت کے ساتھ ان کے تعلقات تھے۔ اسلئے وہ عوام سے الگ تھلگ رہتے تھے۔ تاہم سردار کاہن ، ہیکل اور صدر عدالت پر ان کا قبضہ تھا۔

(۱) صدوقی فرقہ صرف توریت (پیدائش - استثنائاً) کو ہی تسلیم کرتا تھا۔

(۲) فقیہوں اور فریسیوں کی نسبت وہ بزرگوں کی روایت پر بالکل ایمان نہیں رکھتے تھے۔ بلکہ ان کے نزدیک یہ محض انسانی باتیں تھیں۔ جنہیں فقیہوں فریسیوں نے پاک نوشتوں کے مقابلہ میں لاکھڑا کیا تھا۔

(۳) وہ بدن کے جی اٹھنے، رُوح کے لافانی ہونے، ارواح اور فرشتوں پر ایمان نہیں رکھتے تھے۔

(۴) دوسرے لوگ ان میں شامل نہیں ہو سکتے تھے اور نہ وہ فریسیوں کی طرح دوسروں کو اپنا مُرید بناتے تھے۔ وہ صرف اپنے فرقے کو ہی قائم اور بحال رکھتے تھے۔

(۵) وہ سزا اور اجر اور تقدیر پر یقین ہیں رکھتے تھے۔ بلکہ ان کے نزدیک انسان جو کچھ بنتا ہے اپنی آزاد مرضی سے ہی بنتا ہے۔

اگرچہ یہ فرقہ اپنے عقائد کی وجہ سے فقیہوں اور فریسیوں سے مختلف تھا لیکن مسیح خداوند کی مخالفت میں برابر کا شریک تھا۔

۳۔ اسینی فرقہ:

اسینی فرقہ دیگر یہودی فرقوں کی مانند بائبل مقدس میں مذکور نہیں لیکن تاریخ سے پتہ چلتا ہے کہ پہلی صدی قبل مسیح اور پہلی صدی عیسوی میں یہ فرقہ موجود تھا۔ ان کا ذکر سب سے پہلے یہودی مورخ یوسیفس مکابیوں کے دور کے حوالہ سے کیا ہے۔ لفظ اسینی ایسے

عبرانی لفظ سے نکلا ہے جس کا مطلب پاکدامن ہے۔ لوگ رضاکارانہ طور پر اس میں شمولیت اختیار کرتے تھے۔ جنہیں تین سالہ تربیتی عرصہ کے لئے بھرتی کیا جاتا تھا۔ داخلہ کے وقت انہیں تین نشان دئے جاتے تھے۔

1- سفید لباس :

سفید لباس پاکدامنی کی علامت تھا وہ ہر وقت سفید لباس پہنتے تھے۔

2- پیش بند :

لباس کے اوپر سامنے والے حصہ پر باندھنے کے لئے انہیں ایک پیش بند دیا جاتا تھا جو ناپاکی سے بچنے کی علامت تھا۔

3- کُڈال :

کُڈال کو ناپاکی اور گناہ کو دفنانے کی علامت کے طور پر پیش کیا جاتا تھا۔

اسیابی لوگ پاکیزہ زندگی گزارتے تھے وہ دیہاتوں میں رہتے تھے اور زراعت کے پیشے میں بڑی محنت کرتے تھے۔ وہ طہارت کے پابند اور اخلاقی اور مذہبی سوالات کا گہرا مطالعہ کرتے تھے۔ ان کی جائیداد اجتماعی ہوتی تھی۔ وہ جانوروں کی قربانیوں سے گریز کرتے اور کسی کو غلام نہیں بناتے تھے۔ وہ بوڑھے اور معذور افراد کے لئے خوراک کا انتظام کرتے اور فوجی اور تجارتی معاملات میں حصہ نہیں لیتے تھے۔ وہ سورج نکلنے کے ساتھ ہی اپنے دن کا آغاز کرتے تھے۔ اور دوپہر کو اجتماعی کھانے میں شرکت کرتے۔ کھانے سے پہلے اور بعد میں شکر گزار

ی کی دعا کرنا اُن کا معمول تھا۔ وہ کھانے سے پہلے غسل کرتے اور اگر کسی ناپاک چیز کو چھو جاتے تو پھر بھی غسل کو لازمی سمجھتے تھے۔ خدا کے بعد وہ موسیٰ کو سب سے زیادہ پاک شخص سمجھتے تھے۔

• مقدس تصانیف: عبرانی اپاکرفا، سوڈوگرافا، بحیرہ مُردار کے طومار

ملاکی سے لے کر یسوع مسیح کے آنے تک تقریباً چار سو سال کا عرصہ کا وقفہ ہے۔ اس دوران خدا کی طرف سے کوئی نبی برپا نہیں ہوا۔ یہودیوں میں ایمانداروں کے لئے یونانی اور ارامی زبان میں اور بھی بہت سا ادب وجود میں آچکا تھا۔ ان میں ایک عہدِ عتیق کا اپاکرفل ادب ہے۔ ان میں کچھ رومن کیتھولک ترجمہ میں موجود ہے۔

اپاکرفا عہدِ عتیق

یونانی لفظ اپاکرفا کے لغوی معنی ہیں ’’پوشیدہ، چھپا ہوا‘‘ یا ’’نظروں سے اوجھل‘‘۔

کُتب کے اس مجموعہ کو اپاکرفا اس لئے کہا جاتا ہے کیونکہ ۲۔ ایسدرس میں بیان ہے کہ عزرا کو خدا نے حکم دیا کہ وہ ایسی کتابوں کو دوبارہ لکھے جنہیں تلف کر دیا گیا تھا۔ اُس نے کل ۹۴ کتابیں لکھیں، جن میں ۴۲ عبرانی عہدِ عتیق میں تھیں اور باقی ۵۰ کو پوشیدہ رکھنے کے لئے کہا گیا۔ اس نسبت سے ان کو اپاکرفا کہا جاتا ہے۔

اپاکرفا کی کُتب کے نام

- (1) ۱۔ ایسدرس (2) ۲۔ ایسدرس (3) طوبیاء (4) یہودیت (5)
 آسترکی کتاب کا اضافی حصہ (6) حکمت (سلیمان کی حکمت) (7) یشوع بن
 سیراخ (یا کلیسیا کی کتاب)
 (8) بازوک (9) یرمیاہ کا خط (10) تین مقدس فرزندوں کا

گیت

(11) تذکرہ سوسن (12) نیل اور اژدھا (13) منسی کی دُعا

(14) ۱۔ مکابین (15) ۲۔ مکابین

ان ۱۵ کتب میں سے ۱۳ کتب رومن کیتھولک ترجمہ میں موجود ہیں۔ تاہم یہودیوں نے اسے کبھی بھی الہامی نہیں مانا۔ اور یہ بائبل مقدس کی فہرست کا حصہ نہیں بن سکتا۔ وہ اپاکرفا ادب کو تاریخی ادب کی حیثیت دیتے ہیں اور قدر کی نگاہ سے دیکھتے ہیں مثلاً مکابی دور کا سارا حال اپاکرفا کتب میں ملتا ہے۔ ۱۔ مکابین اور ۲۔ مکابین تاریخ میں مکابی تحریک کا تفصیلاً بیان کرتی ہے۔

نجرہ مُردار کے طومار یا وادی قمران کے طومار:

موجودہ صدی میں کچھ چمڑے کے طور دریافت ہوئے تھے جن کا تعلق عہدِ عتیق کے عبرانی نسخوں اور بعض یونانی کتب سے ہے اس نسبت سے ان طوماروں کو بحیرہ مُردار کے طومار کہتے ہیں۔ انہیں کچھ غاروں میں سے حاصل کیا گیا ہے۔ یہ غار اُس وادی میں پائے جاتے ہیں جو

بحیرہ مُردار کے شمال مغرب اور یروشلم کے درمیان واقع ہے۔ مقامی باشندے اسے ”وادی قران“ بھی کہتے ہیں۔

• رومی سلطنت فلسطین کو فتح کرتی ہے (63 ق۔م)

رومی سلطنت نے 63 ق۔م مسیح میں پوری دنیا کو اپنے قبضہ میں لے لیا۔ 70 م میں ایک رومی جرنیل طیطس نے پھر ہیرکل پر حملہ کیا اور ہیرکل کو تباہ کر دیا۔ اب یہودیوں کے پاس پھر سے ایک وجہ نے جنم لیا کہ انہیں ایک مسیحا کی ضرورت تھی۔ رومی سلطنت نے زندگی کے نئے نظریات اور فن تعمیر پر بہت زور دیا۔ اگر کوئی رومی فوج میں شامل ہوتا تو شہنشاہ اُسے روپیہ پیسہ اور اختیار دیتا۔

• ہیرودیس اعظم اور انطیطر

انطیطر 43 ق۔م تک رومی سلطنت کے لئے کام کرتا رہا وہ آخری حصمونی ایام میں اقتدار پر قابض ہونا چاہتا تھا۔ لیکن 37 ق م میں انطیطر اول کا بیٹا ہیرودیس اعظم روم کی مدد سے اقتدار پر قابض ہو گیا اور آخری حصمونی حکمران انتی گونس کو قتل کر دیا۔ ہیرودیس ادومی شخص تھا اُس نے یروشلم میں ایک حصمونی شہزادی سے شادی کر لی۔ اُس نے اپنی پہلی بیوی بیٹوں اور ساس کو قتل کر وا دیا تھا۔ یہودی اُس سے نفرت رکھتے تھے۔ گلیل کا ناظم ہونے کی حیثیت سے اُس نے بعض وطن پرستوں کو بغاوت کے الزام میں قتل کر وا دیا۔ اُس نے ۳۳

برس حکومت کی اور ہیكل سمیت بہت سی عمارتیں تعمیر کروائیں۔ اسی کے آخری ایام میں خدا
وند یسوع مسیح بیت لحم میں پیدا ہوئے۔

۳۰ ق۔ م تک قیصر اوگو سٹنس بلا شرکت غیر روم کا قیصر بن چکا تھا۔ اسی کے ایام میں
اسم نویسی کے لئے مقدسہ مریم اور مقدس یوسف بیت لحم گئے تھے (لوقا 2:1)۔ یسوع مسیح کی
پیدائش ۶ م میں ہوئی اور قیصر جولیس کی حکومت میں یسوع مسیح کو مصلوب کیا گیا۔

ہیروڈیس کے متعلق اس کہانی کا ذکر بھی ملتا ہے کہ اس نے مسیح کو قتل کروانے کی
خاطر بیت لحم کے دو برس کے لڑکوں کو ہلاک کر وا دیا۔ یہودیہ کا علاقہ اسی کے ماتحت
تھا۔ ہیروڈیس بہت بُرے کردار کا شخص تھا۔ ہیروڈیس نے اپنی وصیت میں اپنی سلطنت اپنے
تینوں بیٹوں میں تقسیم کی۔ یہودیہ اور سامریہ ارخاؤس کو ملے۔ گلیل اور پریہ انتپاس کو ملے۔
شمال مشرقی علاقہ فلپس کو ملا۔

گیلیل کا حکمران ہیروڈیس انتپاس بہت اچھا حکمران تھا۔ اسی کے دور حکومت میں یسوع
مسیح نے گلیل میں منادی اور معجزات کئے۔ یہودی ہیروڈیس سے نفرت کرتے تھے، اُس کا
عملی کردار بھی اچھا تھا۔ اپنے باپ کی طرح عمارتیں تعمیر کرنے کا بڑا شوقین تھا۔ اُس نے
ہیکل کی عمارتیں بھی تعمیر کروائیں۔ یہودیوں کو اُس کے سبب اچھا روزگار ملا تھا۔

دانی ایل اور دوسری کئی انبیا کی پیشن گوئیوں کے مطابق یہودی مسیحا کی آمد کے منتظر تھے۔

”لیکن خداوند آپ تم کو ایک نشان بخشے گا دیکھو ایک کنواری حاملہ ہوگی اور بیٹا پیدا ہوگا اور وہ اُس کا نام عمانوئیل رکھے گی“ (یسعیاہ 7:14)۔ اب تاریخ انسانی میں حیران کن واقعہ رونما ہونے والا تھا خدا کا بیٹا انسان بننے کو تھا۔ جیسا کہ کلام مقدس میں مرقوم ہے کہ جب وقت پورا ہو گیا تو خدا نے اپنے پٹے کو بھیجا جو عورت پیدا ہوا اور شریعت کے ماتحت پیدا ہوا تاکہ شریعت کے ماتحتوں کو مول لے کر چھڑائے، بلاشبہ خدا اپنے وعدہ کو پورا کرتا ہے۔ جب کنواری مریم نے اس بیش قیمت کو جنم دیا تو فرشتوں نے اس حقیقت کا چرواہوں پر اظہار کیا۔ ”آج داؤد کے شہر میں تمہارے لئے ایک منجی پیدا ہوا ہے یعنی مسیح خداوند“

اگرچہ ہر رومی شہنشاہ کی تبدیلی کے وقت یہودی یہی خیال کرتے کہ شاید یہی اُن کا مسیحا ہے۔ یہودی تاریخ دان بھی اس بات کی شہادت دیتے ہیں کہ یہودی مسیحا کے آمد کے انتظار میں تھے۔ جو انہیں غیر اقوام کے تسلط سے آزاد کروائے۔ یہودی اکثریت اس بات پر ایمان رکھتی تھی کہ مقدس صحائف کی پیشین گوئیاں سچ ہیں کہ یہی وہ وقت ہے جب مسیحا آئے گا اور یہوداہ کے گھرانے سے بادشاہی کا آغاز کرے گا۔ اس حیران کن نبوت کا بیان سب یہودی پڑھتے تھے کہ وہ انسانی شکل میں آئے گا۔

زیادہ تر لوگ یسوع مسیح کی آمد کے بارے میں پرانے خیالات کا شکار تھے۔ کہ مسیحا ضرور یہودیہ میں ہو گا۔ وہ یہودہ میں اپنا تخت لگائے گا۔ یہ انتخاب ظاہر کرتا ہے کہ وہ کوئی

رومی حکمران ہو گا۔ لیکن جب رومی قیصر سے اُن کی توقعات پوری نہ ہوتیں تو وہ بغاوت کر دیتے۔

ہر یہودی مسیحا کا منتظر تھا لیکن وہ سب سیاسی مسیحا کے انتظار میں تھے اُن میں سے کوئی معجزات کرنے والے مسیحا کا منتظر نہ تھا۔ جو کہ یسوع مسیح ہے۔ یہ اُن کے لئے انقلاب کا وقت تھا۔ لیکن جب مسیح یسوع آیا تو اُس نے معجزات کئے۔ اُس نے فرمایا میرے پیچھے آؤ۔ رومی سلطنت میں معجزات رونما ہونے لگے۔ مسیحا کی آمد سے خواب پورے ہونے لگے۔

”اور وہ ناصرت میں آیا جہاں اُس نے پرورش پائی تھی اور اپنے دستور کے موافق سبت کے دن عبادتخانہ میں گیا اور پڑھنے کو کھڑا ہوا۔ اور یسعیاہ نبی کی کتاب اُس کو دی گئی اور کتاب کھول کر اُس نے وہ مقام نکالا جہاں لکھا تھا کہ خدا کا روح مجھ پر ہے اسلئے کہ اُس نے مجھے غریبوں کو خوشخبری دینے کے لئے مسح کیا۔ اُس نے مجھے بھیجا ہے کہ قیدیوں کو رہائی اور اندھوں کو بینائی پانے کی خبر سناؤں کچلے ہوؤں کو آزاد کروں اور خداوند کے سالِ مقبول کی منادی کروں۔ پھر وہ کتاب بند کر کے اور خادم کو واپس دے کر بیٹھ گیا اور جتنے عبادتخانہ میں تھے سب کی آنکھیں اُس پر لگی تھیں۔ وہ اُن سے کہنے لگا کہ آج یہ نوشتہ پورا

ہوا“ (لوقا 4:16-21)۔

جتنے وہاں تھے وہ سب حیران ہوئے اور ایک دوسرے سے کہنے کیا یہ یوسف کا بیٹا نہیں؟ جتنے لوگ اس کی سنتے تھے حیران ضرور ہوتے تھے لیکن اُس کی باتوں پر کبھی غور نہیں کرتے تھے۔

یوسف بیان کرتا ہے ’دہر یہودی اپنے مسیحا کی تلاش میں تھا، جس کا ذکر اُن کے مقدس صحائف میں تھا۔ کہ اُن کی سرزمین میں سے ایک شخص دنیا کا بادشاہ بن کر اُبھرے گا، جو اُن کی نسل سے ہو گا اور یہودیہ پر حکمرانی کرے گا‘۔

یسوع مسیح کی مصلوبیت کے بعد پہلی صدی مسیحی میں یہودیت سے مسیحیت میں داخل ہونے والے مسیحی یہودیوں کے عبادت خانوں میں جا کر عبادت کرنے لگے۔

رسول یسوع مسیح کی گواہی دینے لگے۔ یہودی اُن پر تشدد کرتے لیکن مسیحی اس بات پر خوشی مانتے تھے۔ بالآخر یہودیوں نے ستفنس کو سنگسار کیا اور وہ پہلا مسیحی شہید بنا۔ تمام مسیحی یہودیہ اور سامریہ میں پھیل گئے لیکن جہاں کہیں گئے انجیل کی منادی کرتے پھرے (36 م)۔ فلپس سامریہ میں گیا اور وہاں لوگوں میں مسیح کی منادی کی۔ یہ کتنی اہم بات تھی کیونکہ یہودی سامریوں سے نفرت کرتے تھے۔ سامریہ میں بہت سے لوگ یسوع مسیح پر ایمان لائے۔ سو انہوں نے پطرس اور یوحنا کو یروشلیم سے بلوایا اور انہوں نے سامریوں پر ہاتھ رکھے اور انہیں نے بھی رُوح القدس پایا۔ یہ مسیحی طرز زندگی تھی جس کا نمونہ یسوع مسیح ناصری پیش کیا تھا۔ پہلی صدی مسیح میں کلیسیا کا آغاز ہوا۔ اسرائیل کی

نجات کا وقت ہے ، مسیحا آگیا ہے۔ اور اپنی ایسی سلطنت قائم کرے گا جو کبھی برباد نہ ہوگی۔ تمام اسرائیلی یہ ایمان رکھتے تھے کہ ایسا ہی ہو گا یہ بات تمہ شدہ تھی کہ مسیحا یہوداہ کی قبیلے سے ہو گا۔ یہ سچ ہے کہ یسوع مسیح یہوداہ کی نسل سے تھا۔ کیونکہ ہمارے پاس اُس کا نسب نامہ موجود ہے۔ ہم جانتے کہ وہ داؤد کے گھرانے سے تھا۔ جب ہیٹل کو گرایا گیا تو اُس کا بھی سب ریکارڈ اُن کے پاس موجود تھا۔ کیونکہ یہ کسی نہ کسی جگہ درج ہو جاتا ہے۔ اس لئے اگر آپ اپنی کاپی پر لکھ رہے ہیں تو خیال رکھیں کہیں گم نہ ہو جائے۔ دوسری اور تیسری صدی مسیحی کی یہودی ریوں کی تحریروں سے ظاہر ہوتا ہے کہ وہ جانتے تھے کہ موعودہ مسیح کا وقت آیا تھا لیکن گزر گیا ہے۔

Rav کہتا ہے ”نجات کا وقت گزر گیا اور اب تمام معاملات توبہ اور نیک اعمال پر منحصر ہیں“ (انتظار کا سارا وقت جاتا رہا)۔

R. Samuel bar Nahmani کہتا ہے ”جس نے نجات کے وقت کو نہ پایا اُس نے اپنی ہڈیوں کو برباد کر لیا“، کیونکہ وہ سمجھتے ہیں کہ نجات ابھی آئے گی۔ امید کا وقت ابھی باقی ہے۔ اب یہ دوبارہ نہیں آئے گی۔ اگر اب بھی کوئی انتظار میں ہے تو وہ کس بات کا منتظر بیٹھا ہے۔ یسوع مسیح نے اپنی خدمت کے آغاز میں یردن پر یوحنا سے پستہ لیا۔ اس کے بعد یوحنا کو جیل میں ڈال دیا، اُس نے جیل سے اپنے شاگرد کی معرفت پوچھا کہ آنے والا تُو ہی ہے یا ہم کسی اور کی راہ دیکھیں۔ یسوع نے اُن سے کہا کہ تم کیا دیکھتے ہوئے جو کچھ دیکھتے ہیں

یوحنا کو بتاؤ کہ اندھے دیکھتے ہیں، لنگڑے چلتے ہیں، مُردے زندہ کئے جاتے ہیں اور غریبوں کو خوشخبری سنائی جاتی ہے۔ یسوع مسیح عظیم شافی ہے۔

در اصل یوحنا خود تو حقیقت سے آگاہ ہو چکا تھا کیونکہ دریائے یردن پر پستہ لیتے وقت رُوح کبوتر کی شکل میں یسوع پر نازل ہوا اور آسمان سے یہ آواز آئی کہ یہ میرا پیارا بیٹا ہے اس سے میں خوش ہوں۔ اس وقت سے یوحنا نے اسے کہا میں تو تیری جوتی کا تسمہ بھی کھول کے لائق نہیں۔ یعنی اُس نے جان لیا تھا کہ مسیح یہی ہے۔ وہ اپنے شاگردوں کو اس بات سے آگاہ کرنا چاہتا تھا کہ وہ یسوع مسیح کے پیچھے ہو لیں۔ یسوع ہی منجی ہے جس کے لئے اسرائیل منتظر ہے۔

کوئی شخص اُس کی مانند معجزات نہیں کر سکتا تھا۔ یرمیاہ اور حزقی ایل کی پیشن گوئیاں بھی پوری ہوئیں۔

یسوع مسیح کا نسب نامہ

متی اور لوقا دونوں ہی یسوع مسیح کے نسب نامہ کا ذکر کرتے ہیں۔ متی عبرانی طریقے سے نسب نامہ کا بیان کرتا ہے یعنی یسوع مسیح ابن داؤد کا نسب نامہ۔ ابرہام سے اضحاق پیدا ہوا اضحاق سے یعقوب پیدا ہوا۔

لیکن لوقا Greco-Roman طریقے سے نسب نامہ کا بیان کرتا ہے۔ بچے سے نسب نامہ کو بیان کرنا شروع کرتا ہے۔ اور جیسا کہ سمجھا جاتا ہے کہ یسوع مسیح یوسف کا بیٹا تھا اور وہ عیسیٰ کا اور وہ متات کا ... -

چار اناجیل میں سے صرف دو یسوع مسیح کا نسب نامہ بیان کرتی ہیں۔ مرقس اصل میں یسوع مسیح کی منادی کا زیادہ بیان کرتا ہے۔ یوحنا کی انجیل بعد میں لکھی گئی۔ یہ بیان کرتی ہے کہ کس طرح خدا کی بادشاہی دنیا میں آئی۔ ابتدا میں کلام تھا اور کلام خدا کے ساتھ تھا اور کلام خدا تھا۔ یوحنا یسوع مسیح کی پیدائش کہانی نہیں بتاتا بلکہ وہ یسوع مسیح کی الہی حیثیت کی زیادہ بات کرتا ہے۔ کلام مجسم ہوا اور فضل اور سچائی سے معمور ہو کر ہمارے درمیان رہا اور ہم نے اُس کا ایسا جلال دیکھا جیسا باپ کے اکلوتے کا جلال۔ چاروں اناجیل میں یسوع مسیح کے زندگی کے مختلف پہلوؤں کا ذکر ملتا ہے جس سے ہم یہ جان لیتے ہیں در حقیقت وہ کون ہے؟

متی اور لوقا یسوع مسیح کی نسب نامہ کا بیان کرتے ہیں۔

یسوع مسیح کے نسب نامہ کے اعتبار یہ سمجھا جاتا تھا اور پیشن گوئیاں بھی یہی کہتی تھیں کہ مسیحا داؤد کی نسل سے ہوگا۔ کیونکہ داؤد کی نسل شاہی گھرانہ تھی۔ اُس کے گھرانے کا تاج کسی اور کے پاس نہیں جا سکتا تھا۔ پرانے عہد نامہ میں بھی انبیاء نے یہ پیشن گوئی کی ہیں کہ وہ ابنِ داؤد ہوگا۔ یہودیوں کے نزدیک یسوع مسیح ابنِ داؤد ہونے کی نبوت بہت اہم تھی۔

نسب نامہ میں خواتین کا ذکر کوئی ضروری بات نہیں لیکن متی اپنے انجیلی بیان میں چار خواتین کا ذکر کرتا ہے (متی 1:3, 5-6)۔ ان میں سے تین خواتین غیر اقوام سے ہیں (پیدائش 6:38، یسوع 1:2، روت 4:1)۔ جبکہ چوتھی خاتون بھی غیر قوم شخص کی بیوی تھی (2۔ سموئیل 3:11)۔ حالانکہ متی بہت اہم خواتین کا ذکر نہیں کرتا یعنی سارہ، ربقہ، لیاہ اور راخل وغیرہ۔

متی پرانے عہد نامہ کی غیر یہودی خواتین کا ذکر کر کے یہ بتانا چاہتے ہیں کہ خدا کی خوشخبری کے منصوبے میں غیر قومیں بھی شامل ہیں۔ اعمال کی کتاب ظاہر کرتی ہے کہ مسیح کے جی اٹھنے کے بعد بہت سے غیر اقوام کے لوگ یسوع مسیح پر ایمان لائے اور مسیحی کھلائے۔ ابتدائی کلیسیا کی دنیا اخلاقی طور پر بہت ہی گری ہوئی تھی اور بدچلنی ہم جنس پرستی، طلاق، ان بچوں کا قتل جن کی ضرورت نہ سمجھی جاتی تھی۔ اور ہر طرح کی خود غرضی اور حسد سماج میں عام تھا۔ پولس رسول اسی لئے اپنے خطوط میں مسیحی چال چلن کا خصوصاً ذکر کرتا ہے۔

یوسطین شہید نے یوں لکھا:

”ہم جو پہلے بدچلنی میں خوش ہوتے تھے اب پاکیزہ زندگی گزارتے ہیں ہم جو پہلے جادو کرتے تھے اب خدا کو بھلے اور خالق خدا کے لئے مخصوص کر چکے ہیں۔ ہم جو امیر ہونے کو پسند کرتے تھے۔ اب اپنی تمام دولت ایک مشترکہ تھیلی میں ڈالتے ہیں۔ اور اُس میں

سے محتاجوں کو دیتے ہیں۔ ہم ایک دوسرے سے نفرت کرتے اور ایک دوسرے کو قتل کر ڈالتے تھے۔ اور اجنبی لوگوں کے ساتھ جن کے دستور مختلف تھے اُن سے مل کر نہیں رہ سکتے تھے۔ اب مسیح کے ظہور سے ہم ایک ہی طرزِ زندگی میں شامل ہو گئے ہیں۔ ہم اپنے دشمنوں کے لئے دُعا کرتے ہیں۔ اور جو ہم سے نفرت کرتے ہیں اُن کو ہم جیتنے کی کوشش کرتے ہیں۔ مسیح نے ہمیں تاکید کی کہ ہم صبر اور حلیمی سے سب لوگوں کو شرمندگی اور بُرائی سے پھیر دیں۔ اور یہ کہ ہم اُن بہت سے لوگوں کے بارے میں بتا سکتے ہیں جو ہم سے ملے اور جن کے ظلم اور سخت رویے بدل گئے، وہ یا تو اپنے ہمسایوں کی زندگی کی شرافت اور نیکی کو دیکھ کر مغلوب ہو گئے ہیں یا اپنے اُن ہم سفروں کا حیران کن صبر دیکھ کر، جن پر ناجائز ظلم کیا جاتا تھا۔ یا اُن لوگوں کے آزمائے جانے پر غور کرنے سے، جو اُنکے ساتھ کسی کاروباری سلسلہ میں شریک تھے۔“

مسیحیوں کی یہ گواہی بہت موثر ثابت ہوئی۔

یہودی غیر قوموں کو پسند نہیں کرتے تھے۔ متی روایتی طور پر کچھ نام نسب نامہ میں شامل نہیں کر رہا۔ وہ چودہ چودہ پشتوں کے تین گروپ بناتا ہے۔ لوقا کی نسبت اس نسب نامہ کو یاد رکھنا آسان ہے کیونکہ متی نے ان کو زمانوں اور نسلوں کے اعتبار سے گروپوں میں تقسیم کر دیا ہے۔

لوقا کی انجیل کی خصوصیات ہیں کہ وہ کلیسیائی روایات کا ذکر کرتا ہے، یسوع کی زندگی کے واقعات کی تفصیل بتاتا یعنی پاک رُوح مقدسہ مریم کے بطن میں ڈالا گیا مریم اسم نویسی کے لئے بیت لحم پہنچی وغیرہ وغیرہ۔

متی نسب نامہ میں تمر، راحب، رُوت اور سلیمان بادشاہ کی ماں بت سبع کا ذکر کرتا ہے۔ کیوں ان خواتین کا ذکر نسب نامہ میں کیا گیا ہے۔ یہ غیر قوموں پر خدا کے فضل کا اظہار ہے۔

تمر اور راحب کسبی تھیں (پیدائش 24:38، یسوع 1:2)۔ رُوت موآبی عورت تھی۔ وہ بھی یہودیوں کے لئے غیر قوم تھی۔ بت سبع سلیمان کی ماں تھی۔ یہ پہلے حتی اور یاہ کی بیوی تھی۔ غیر قوموں کو خدا نے اپنے فضل سے اپنے لوگوں میں شامل کر لیا۔ شاید اس لئے بھی اُس نے ان خواتین کو شامل کیا کیونکہ یہودی اپنے آپ پر فخر کرتے تھے اور غیر قوموں کو اہمیت نہ دیتے تھے۔

تمر یہوداہ کی بہو تھی۔ اُس کے سب سے بڑے بیٹے عمیر کی موت کے بعد اُسے دوسرے بیٹے اونان کو شریعت کے مطابق دیور کا حق ادا کرنے کو دیا گیا۔ پر اونان نے چالاکی سے یہ حق ادا نہ کیا اور خدا نے اُسے ہلاک کر دیا۔ پھر یہوداہ اپنا تیسرا بیٹا اُسے دینے سے کترایا کہ کہیں وہ بھی ہلاک نہ ہو جائے۔ تمر واپس اپنے والدین کے پاس چلی گئی۔ وہ غیر یہودی تھی۔

یہودی اپنے حسب نسب پر فخر کرتے تھے۔ وہ غیر قوموں کی نسبت خود میں

فخر محسوس کرتے تھے۔

گلیل، ناصرت، بیت لحم

آئیں ہم نقشہ میں ان علاقوں کے جغرافیائی حالات دیکھیں۔ میں بورڈ پر نقشہ بنا نا چاہتا

ہوں۔

نجر اوقیانوس اسرائیل کی سر زمین میں غزہ کے قریب سے گزرتا ہے۔ نقشہ میں ہمیں بحیرہ مردار اور گلیل کی جھیل بھی ملتی ہے۔ یروشلیم کے قریب سے دریائے اردن بھی گزرتا ہے اور بحیرہ مردار میں جا کر گرتا ہے۔ یسوع مسیح نے خدمت کا کافی وقت گلیل میں گزارا۔ قانائے گلیل، گلیل کا ایک چھوٹا سا گاؤں ہے جہاں یسوع مسیح نے پانی کو مے بنانے کا معجزہ کیا تھا۔ گلیل میں یسوع مسیح کی خدمت کا مرکز کفرنحوم بھی گلیل کے صوبہ میں واقع ہے۔ گلیل کی جھیل سے ۷ میل کے فاصلے پر بحیرہ مردار واقع ہے۔ یروشلیم، گلیل سے ۱۵ میل کے فاصلے پر ہے، بیت لحم یروشلیم سے ۸ میل فاصلے پر واقع ہے۔ اُس زمانہ میں گلیل ایک صوبہ تھا۔ یہودیہ کا صوبہ اور اسرائیل کی شمالی سلطنت کا شہر سامریہ بھی گلیل قریب واقع ہیں۔ یہودی دریائے اردن کو پار کر کے گلیل اور سامریہ میں جاتے تھے۔

یسوع ان تمام علاقوں میں پھرتا اور منادی کرتا رہا۔ سامریوں کو یہودیوں پسند نہیں کرتے تھے لیکن یوحنا ۴ باب کے مطابق یسوع نے سامریہ میں بھی منادی کی۔ یسوع مسیح کے شاگردوں میں زیادہ تر گلیلی تھے۔ لوگ انہیں گلیلی کہتے تھے۔

چھٹے مہینے میں جبرائیل فرشتہ گلیل کے ایک شہر میں جس کا نام ناصرت تھا ایک کنواری کے پاس بھیجا گیا جس کی منگنی داؤد کے گھرانے کے ایک مرد یوسف سے ہوئی تھی۔ اُس کنواری کا نام مریم تھا۔ وہ داؤد کی نسل سے تھی۔

اُن دنوں رومی سلطنت کے شہنشاہ قیصر اوگوستس کی طرف سے یہ حکم جاری ہوا کہ ساری دنیا کے لوگوں کے نام لکھے جائیں۔ اور ہر کوئی اپنے آبائی شہر میں اپنے نام درج کرانے گیا۔ چنانچہ یوسف بھی مریم کو ساتھ لے کر گلیل کے شہر ناصرت سے یہودیہ کے شہر بیت لحم میں نام لکھوانے گیا۔ بیت لحم داؤد کا شہر تھا۔ اور یوسف بھی داؤد کے گھرانے اور اولاد سے تھا۔ گلیل کو شمالی فلسطین بھی کہا جاتا تھا۔ گلیل میں یسوع نے اپنا بچپن گزارا اور یہاں اپنی خدمت آغاز کیا۔ یسعیاہ 1:9 کے مطابق خدا نے گلیل کو تاریخی مقام بخشا۔ لیکن یروشلیم کے کٹر یہودی گلیل کو حقارت سے دیکھتے تھے کیونکہ یہاں مختلف قومیں آباد تھیں۔

ناصرت میں یسوع مسیح کا بچپن گزارنا اور ناصری کہلانا پیشن گوئی کے مطابق تھا کہ وہ ناصری کہلانے گا۔ یوسف قیصر اوگوستس کے حکم پر نام لکھوانے بیت لحم میں آیا اور یسوع کی ولادت ہوئی۔ تو یوسف کو خداوند کے فرشتے کی ہدایت ملی کہ بچے کو لے کر گلیل واپس نہ

جائے بلکہ مصر کو چلا جائے کیونکہ گورنر اُس بچے کو قتل کرنا چاہتا ہے۔ اور جب ہیروڈیس اعظم مر گیا تو خواب میں ہدایت پا کر گلیل میں واپس آیا اور یسوع نے یہاں پرورش پائی اسی لئے وہ ناصری کہلایا۔ متی بھی بیان کرتا ہے کہ نبیوں کی معرفت کہا گیا تھا وہ ناصری کہلائے گا (متی 2:23)۔

پرانی عہد نامہ میں یسعیاہ یسوع مسیح کو یسی کے تنے کی کونپل اور بار آور شاخ کہتا ہے۔ کونپل اس بات کا اظہار کرتی ہے کہ وہ درخت کے وجود سے نکلی ہے۔ متی دراصل اُن نبیوں کی بات کرتا ہے جنہوں نے یسوع مسیح کے متعلق پیشن گوئیاں کی ہیں۔ یسعیاہ 53 باب سے پتہ چلتا ہے کہ ہم نے اُسے رد کیا۔ گلیل کے شمالی علاقہ کو کنٹرول کرنے کے لئے رومی گورنر ناصرت میں رہائش پذیر ہوا کرتے تھے۔ اسی لئے یہودی اس علاقہ سے کوئی تعلق نہیں رکھنا چاہتے تھے۔ یہودی گلیل میں رہنے والوں کو رومی گورنر کے پیروکار اور ماتحت سمجھتے تھے، اسی لئے یہودی اپنے آپ کو گیلی کی کہلوانا باعث حقارت سمجھتے تھے۔ چونکہ یوسف اور مریم بھی گلیل میں رہتے تھے۔ اور یسوع کا بچپن بھی وہاں گزرا تھا اسلئے وہ یسوع کو بھی حقارت کی نگاہ سے دیکھتے تھے۔ اسی لئے فلپس نے نتن ایل سے یسوع مسیح کی بابت کہا ’کیا ناصرت سے کوئی اچھی چیز نکل سکتی ہے‘، (یوحنا 1:46)۔ اُس نے کہا چل کر دیکھ لے۔ اسی طرح پرانی عہد نامہ میں اور بھی پیشن گوئیاں ہیں جو یسوع مسیح کے کردار کی بابت بیان کرتی ہیں۔ (یسعیاہ 42:1-4)۔

علمِ آثارِ قدیمہ سے یہ بات واضح ہوتی ہے کہ اور بھی بہت سے لوگ یہودیہ کے بیت لحم سے ناصرت میں آباد ہوئے تھے۔ دو تین وجوہات ہیں جس کی وجہ سے لوگ ناصرت کی طرف رجوع کرتے تھے۔ وہاں بڑی بڑی عمارتیں تھیں وہاں روزگار ملنا آسان تھا ہے۔ ایک وجہ یہ بھی ہو سکتی ہے کہ یوسف کوئی عزیز یا رشتہ یہاں رہتا ہو۔ اسی لئے وہ بھی یہاں آکر آباد ہو گیا تھا (لوقا 4:2)۔ ملکِ شام میں جانے کے لئے ناصرت گاؤں کے قریب سے ایک شاہراہ بھی گزرتی تھی۔ ناصرت سے چند میلوں کے فاصلے پر ثقافت سے بھرپور شہر صفورہ بھی واقع تھا۔ پھر بھی ناصرت بچھوٹا قصبہ ہونے کی وجہ سے بہت بڑی شان و شوکت نہیں رکھتا تھا۔

Pottery یوسف کے وہاں جانے کی ایک اور وجہ بیان کرتا ہے کہ یہ اُس کی عارضی رہائش تھی کیونکہ اُس کی مستقل رہائش بیت لحم میں ہی تھی۔

میکہ 2:5 آیت میں بیت لحم کو یسوع مسیح کی جائے پیدائش کہتا ہے۔ کیونکہ یسوع مسیح داؤد کی نسل سے تھا۔ اور بیت لحم داؤد کا آبائی گاؤں تھا۔ یہ ہیرودیس کے درالحلافہ یروشلیم سے دس میل کے فاصلے پر تھا۔ یہودی اپنے لئے یہوداہ کی سلطنت سے بادشاہ کے آنے کے منتظر تھے۔ یہودی خیال کرتے تھے کہ شاید ہیرودیس کے بیٹوں میں سے کوئی اُن کے لئے مسیحا کا کردار ادا کرے۔ لیکن کیا ایسا ہونا ضروری ہے۔ یہودی قانون کے مطابق مسیح کی پیدائش کہاں ہونی چاہئے جبکہ ہیرودیس تو مثبت (متی 2:11) یا منفی (متی 2:16) کسی طور پر

یہودیوں کے بادشاہ کو ماننے کو تیار نہیں۔ لیکن پیشن گوئیاں یہ ثابت کرتی ہیں یسوع مسیح بیت لحم میں یہوداہ کے قبیلے سے ہو گا۔ اور اپنی اُمت اسرائیل کی گلہ بانی کرے گا۔

خدا نے نحمیہ کے گورنر ہونے کے بعد ملاکی نبی کو بھیجا اُس نے دیکھا کہ کاہن اپنے فرائض پوری طرح انجام نہیں دے رہے ہیں۔ سماجی حالات بھی خراب ہیں لوگ دل سے خدا کی پرستش نہیں کرتے ہیں۔ اور وہ یکی اور ہدیوں میں اُسے ٹھگتے ہیں۔ ملاکی نے یوحنا ہتسمہ دینے والے اور یسوع مسیح کے آنے کی پیشن گوئی کی۔

یوحنا کی بابت ملاکی یہ پیشن گوئی تھی :

”تم میرے بندہ موسیٰ کی شریعت یعنی اُن فرائض و احکام کو جو میں نے حورب پر تمام بنی اسرائیل کے لئے فرمائے یاد رکھو۔ دیکھو خداوند کے بزرگ اور ہولناک دن کے آنے سے پیشتر میں لیلیاہ نبی کو تمہارے پاس بھیجوں گا۔ اور وہ باپ کا دل بٹے کی طرف اور بٹے کا دل باپ کی طرف مائل کرے گا۔ مبادا میں آؤں اور امین کو ملعون کروں“ (ملاکی -6)

(4:4)۔

آئندہ ہم سیکھیں کہ یوسف اور مریم کی آپس میں شادی ہوئی۔ شروع میں یوسف مریم کو اپنے ہاں لے آنے سے ڈرا لیکن خواب میں ہدایت ملی کہ تو اُسے اپنے ہاں لے آنے سے نہ ڈر کیونکہ وہ خدا کی قدرت سے حاملہ ہوگی۔ اور یسوع مسیح کے تجسم کے بارے میں

جانیں کہ نور دنیا میں آیا اور تاریکی کو دور کیا، نور تاریکی میں چمکتا ہے اور تاریکی نے اسے قبول نہ کیا۔

”حقیقی نور جو ہر ایک آدمی کو روشن کرتا ہے دنیا میں آنے کو تھا اور دنیا میں تھا اور دنیا اُس کے وسیلہ سے پیدا ہوئی اور دنیا نے اسے نہ پہچانا۔ وہ اپنے گھر آیا اور انہوں نے اُسے قبول نہ کیا لیکن جتنوں نے اسے قبول کیا اس نے انہیں خدا کے فرزند بنن کا حق بخشا یعنی انہیں جو اس کے نام پر ایمان لاتے ہیں۔ وہ نہ خون اور نہ جسم کے ارادے سے بلکہ خدا سے پیدا ہوئے۔ اور کلام مجسم ہوا اور فضل اور سچائی سے معمور ہر کر ہمارے درمیان رہا اور ہم نے اُس کا ایسا جلال دیکھا جیسا باپ کے اکلوتے کا جلال۔ یوحنا نے اس کی بات گواہی دی اور پکار کر کہا کہ یہ وہی جس کا ذکر کہ جو میرے بعد آتا ہے وہ مجھ سے مقدم ٹھہرا۔ کیونکہ وہ مجھ سے پہلے تھا۔ کیونکہ اس کی معموری میں سے ہم سب نے پایا۔ یعنی فضل پر فضل۔ اسلئے کہ شریعت تو موسیٰ کی معرفت دی گئی۔ مگر فضل اور سچائی یسوع مسیح کی معرفت پہنچی۔ خدا کو کسے نی نہیں دیکھا اکلوتا بیٹا جو باپ کی گود میں ہے اُسی نے ظاہر کیا“، (یوحنا: 1:9-18)۔

دوسرے دن اُس نے یسوع کو اپنی طرف آتے دیکھ کر کہا دیکھو یہ خدا کا برہ ہے جو دنیا کا گناہ اٹھا لے جاتا ہے۔ یہ وہی ہے جس کی بابت میں نے کہا تھا کہ وہ مجھ سے مقدم ٹھہرا۔ میں اسے پہچانتا نہ تھا لیکن اس لئے ہستسمہ دیتا ہوا آیا کہ وہ اسرائیل پر ظاہر ہو جائے۔ اور یوحنا نے گواہی دی کہ میں نے روح کو کبوتر کی صورت آسمان سے اترتے دیکھا ہے اور وہ

اُس پر ٹھہر گیا۔ اور میں تو اسے پہچانتا نہ تھا لیکن جس نے مجھے پانی سے پستیمہ دینے کو بھیجا اُسی نے مجھ سے کہا کہ جس پر تُو رُوح کو اترتے اور ٹھہرتے دیکھے وہی رُوح القدس سے پستیمہ دینے والا ہے۔ چنانچہ میں دیکھا اور گواہی دی کہ یہی خدا کا بیٹا ہے،“ (یوحنا: 1:29-34)۔

آئیں دُعا کریں۔

اے خداوند ہم تیرے کلام کے لئے، تیرے فضل اور تیرے پیار کے لئے تیرا شکر کرتے ہیں۔ تُو ہمارے دلوں میں سکونت کرتا ہے۔ ہماری حفاظت کرتا ہے۔ ہماری ضرورتوں کا خیال رکھتا ہے۔ پریشانی، دکھ مصیبت سے بچاتا ہے۔ اسلئے ہم اپنی ساری فکر تجھ پر ڈالتے ہیں کیونکہ تمہیں ہماری فکر ہے۔ تُو ہمارا خیال رکھتا ہے۔ ہم تیرا شکر کرتے ہیں تُو ہمارا خداوند اور بادشاہ ہے۔ ہمارا خالق اور مالک ہے۔ ہمارا منجی ہے۔ تُو نے ہمیں پیدا کیا اور ہر طرح حکمت اور سرفرازی عطا کرتا ہے۔ ہمیں ہر طرح کے گناہ سے تُو ہی چھڑاتا ہے ہمیں شیطان کے بندھن سے تُو ہی چھڑاتا ہے۔ جب شیطان ہمیں تجھ سے دور کر دیتا ہے تُو اپنے فضل اور ہمیں اپنے پاس بلا لیتا ہے۔ ہم تیرے پاس آتے ہیں کیونکہ ہم اپنی طاقت، قوت اور عقل سے کچھ نہیں کر سکتے لیکن تیری قوت اور تیرے رُوح سے سب کچھ ممکن ہے۔ ہم تیرے ساتھ رفاقت رکھ سکتے ہیں۔ تجھ سے ملاقات کر سکتے ہیں۔ خُداوند ہمیں شیطان کی چالوں سے بچائے رکھ۔ کیونکہ وہ شیر ببر کی طرح دھاڑتا پھرتا ہے کہ تیرے لوگوں کو پھاڑ کھائے۔ خُداوند ہماری آمدورفت میں ہمارا محافظ بن۔ جب ہم اپنے روزمرہ کے کاموں کے

لئے نکلتے ہیں تو تو ہی اے خداوند ہمارے ساتھ ہونا، بخشش کہ شیطان ہماری روحوں کو برباد نہ
کر دے۔ خداوند ہماری روحوں میں محفوظ رہیں تو ہماری روحوں کو نجات دے۔ اور
ہمیں ابدی زندگی عطا کر دے۔ کرسمس کے موقع پر بہت سے لوگ تیرے قریب آئیں۔ تاکہ
خدا کو اُس کے اکلوتے بیٹے یسوع مسیح کو جلال ملے۔ بائبل کے مطالعہ کے لئے تیرا شکر کرتے
ہیں تو ہمیں سمجھ عطا فرما، یسوع مسیح کے نام میں۔ آمین!